

animaduertent quidem, eam cum illi explicare recte non possent, ipse explicat, producto e sacris libris testimonio ab ipso Dauid pronuntiato: qui cum pater Christi esse diceretur, idque quam verissime, tamen se minorem Christo ipso professus est. Obiterque significat non mirandum esse quod Christus habeat inimicos, quandoquidem id ipsum prædictum iam per vates fuerit. Deinde ostendit quomodo interpretari oporteat bella à Christo gerenda, & victoriam obtinendam, nimirum diuina virtute, non humanis copiis, quippe cum Deus ipse auctorem se profiteatur illius subiectionis hostium erga Christum.

*Mat. 12. d. 35
Luc. 20. g. 41.*
uit eos Iesus, ⁴² dicēs, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicūt ei, Dauid. ⁴³ Ait illis, Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominum, dicēs, ⁴⁴ Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? ⁴⁵ Si ergo Dauid vocat eum Dominum: quomodo filius eius est? ⁴⁶ Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

CAP. XXIII.

Ps. 109. 4. 1.
ATunc Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, ² dicens, ^b Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisei. ³ Omnia ergo quæcūque dixerint vobis*, seruate & facite: secundum opera verò eorum nolite facere: dicunt enim & non faciunt. ⁴ Alligant enim onera grauiā & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autē suo nolunt

ita vt imponant onera importabilia, quæ tamen ipsi non subeant, ferenda tamen esse populo & discipulis suis, quandoquidem illa non tam obesse possint pietati, quam occupationi fortassis esse ad maiora intentus animis. igitur cum non obest pietati, ferenda esse & facienda, maioribus tamen Moysi mandatis semper prælati, ita vt hæc fiant, illa non omittantur.

*Mat. 23. d. 10
Deut. 6. b. 8.
Numer. 15. d. 38*
^c Alligant enim.] His verbis significat Iesus multas species peccatorum & obligationum à Scribis inuentas, ita vt conscientia onerarentur innumeris culpis, magis adeo ex illorum persuasione, quam ex re ipsa accidentibus.

^d In humeros hominum.] Pharisei & Scribæ vocabant homines cæteros omnes à se, quos longe minori ingenio, dignitate ac pietate desinebant. Ita ille dicebat, Non sum sicut cæteri homines. Cum autem se hominum magistros profiterentur, hoc est insipientium, præcepta etiam leuissima ardebant circumstantiis quibusdam, quibus violandis peccatum statuebant: ipsi verò eiusmodi onera non subibant, quia dicebant se scire quid factio opus esset. Vno exemplo res elucidabitur: Israëlitæ singuli debebant singulis diebus recitare saltem semel De alogum. quæstio erat ex qua hora deberet inchoari illa recitatio, constituerunt Scribæ vt esset in prima vigilia, & non differretur vltra, quia noctu recitabatur. Consultus

f In Spiritu.] dū Spiritu sancto actus illius historiam arcana apuissimaque serie præuisam sibi decantat.

CAP. XXIII.

a Tunc Iesus locutus est.] Multum detrahitur erat de Scribarum & Phariseorum dignitate in vulgi opinione ex superioribus congressibus omnibus, in quibus Iesu sapientia præter omnem comparationem maior ac præstantior sese probauerat. sed quoniam defectus in personis, non in professione erat, prouidet Iesus quemadmodum personarum ratione posthabita, muneribus, ministeriis & professionibus ipsis sua dignitas integra semper maneat, quandiu illa reipublicæ facies durat. Nihil enim magis à Iesu eiusque Euangelij consilio alienum est, quam vt ob personarum vitia ministeriorum dignitati auctoritatique detrahatur. Sublato enim publicarum rerum magistratu siue ecclesiastico siue seculari, vt vocatur, vt mores hominum sunt, & satanae malitia, necesse est humanam vitam omnem confundi & perturbari. Igitur intetum dum Deus Spiritu sancto in terras misso illam faciem rerū que tunc erat in meliorem mutaret, docet Iesus turbas vel discipulos suos, quemadmodum sese gerere oporteat.

b Super cathedram Moysi.] Periphrasis est significans doctores munere fungentes suo. Verè enim Moses doctor fuit, sui que muneris successores instituit, quos alii nominibus per alia tempora vocatos tamen re eisdem audire atque obseruare oportere ait Christus. Quidquid autem præceperint ex præscripto legis, hoc est, ex cathedra Moysi, suscipiendum esse & faciendum ait Iesus: quod si illi officium suum non præstent, non ipsorum, sed cathedræ rationem habendam. Iam si nimis angustæ ac nimis durè interpretentur Moysi mandata,

Camaliel respondit, perinde esse quacunque noctis hora recitaretur vsque ad aurora exortum. disputatur ergo eum hoc ita sese habeat, quare magistri obligarunt ad primam vigiliam tantum sub poena peccati, cum possit per totam noctem citra culpam recitari? Respondetur per vnum ex axiomatis Scribarum & Phariseorum, Quia voluerunt continere homines à transgressione. legimus hoc in Misnaïoth tractatu De benedictionibus, cap. 1. Vides verba omnia magistralia ad quæ Christus alludit, homines alligare, onus, &c. sunt innumera huius generis exempla. Igitur doctrinam eorum suscipiendam esse interim dum Deus meliorem & perfectiorem confirmat, Iesus docet, vitam autem & mores eorum non debere obseruari ad imitandum, qui ambitione, hypocrisis & auaritia corrupti sunt, ideò distinguunt quæ sunt obseruanda, quæ vitanda.

a Quia magister vester vnus est Christus.] Discipulos suos hac oratione iocundabat Iesus, vt cum iam regnum cælorum instaret pro fortibus, in quo magister à Deo declaratus Christus esset, hoc est, ipsemet quibusdam ipsorum diuina auctoritate probatur, & aliis omnibus breui comprobandus, nullum alium magistrum vel appellaret, cuius sequerentur doctrinam, vel exemplum sibi proponerent ad imitandum. nam doctrina Christi cuiusmodi patefacienda erat, quæ nullis dubiis animos hominum turbaret, nullis difficultatibus vexaret. Vita autem exemplum illud, vt cum ipse maior omnibus magisterque verè esset, tamen omnium esset minister. Igitur si magister ipse ministrum se præbet, non debent ij qui ministri sunt, magistros sese exhibere, hoc est ambitiosos quosdã præceptores. Qui enim se exaltat, &c.

b Quia clauditis regnum cælorum.] In sacra scriptura multa mysteria sunt ad regnum cælorum, quale iam significabamus, pertinentia, in quibus agitur de Christo, de eius virtute & efficientia, de penitentia & fide, quæ conducent ad regnum: hæc vt maxima tractari docerique oportuit, sæpe Iesus ad harum rerum disputationem prouocabat Scribas & Phariseos: illi neque his attendebant, neque alios ad hæc instruebant, aut instrui patiebantur, sed toti in illis erant, vt nudarum ceremoniarum obseruatione sine explicatione significationum ipsarum inculcarent: eoque vno studio conscientias ignorabant, neque permittebant, vt quisquam de sacris scripturis vel cogitaret, nedum diceret quicquid, nisi se consultis, & ex suarum interpretationum præscripto, ita illi clauderent regnum Dei ante homines. Neque enim hominibus, id est, cæteris à se, licebat de scripturis agere. Sic enim dicebant cæco illi restituito, In peccatis natus es totus, & vis docere nos? Neque ipsi intrabant, vt pater ex hoc etiã testimonio, quod nollent vt quisquam de Christo vel quam verissima illis afferret.

c Vnum profelytum.] וְיֵחַיִּי Hebraicū verbum est, significat autem extrahere. ex eo verbo וְיֵחַיִּי dicebantur, qui ex Gentibus ad Iudaismum auocabantur, quod viderentur extrahi ex gehenna

nolunt ea mouere. ⁵ Omnia verò opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus. dilatant enim phylacteria sua, & magnificant simbrias. ⁶ Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, ⁷ & salutationes in foro, & vocari ab hominibus, rabbi. ⁸ Vos autem nolite vocari rabbi. vnus est enim magister vester, omnes autem vos, fratres estis. ⁹ Et patrem nolite vocare vobis super terram: vnus est enim pater vester qui in cælis est. ¹⁰ Nec vocemini magistri: quia magister vester, vnus est, B Christus. ¹¹ Qui maior est vestrum, erit minister vester. ¹² Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. ¹³ Væ autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia clauditis regnum cælorum ante homines. vos enim non intratis: nec introeuntes finitis intrare. ¹⁴ Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes. propter hoc amplius accipietis iudicium. ¹⁵ Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia circuitis mare & aridam, vt faciatis vnum profelytum: & cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam

Mat. 12. d. 31
Luc. 11. f. 41
& 20. s. 46.
Iacob. 3. a. 1.

Mal. 1. h. 6.

Luc. 14. d. 11
& 18. c. 14.

- 10 Ms.

Mat. 12. d. 40
Luc. 20. s. 47.

vobis Scribæ & Pharisei hypocrite: quia mundatis quod de foris est calicis & paropsidis: intus autem pleni estis rapina & immunditia. ²⁶ Pharisee cece, munda prius quod intus est, calicis & paropsidis, ut fiat id quod de foris est, mundum. ²⁷ Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocrite: quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. ²⁸ sic & vos a foris quidem paretis hominibus iusti: intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. ²⁹ Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocrite: quia edificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, ³⁰ & dicitis, Si fuissetus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine prophetarum. ³¹ itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt. ³² Et vos implete mensuram patrum vestrorum. ³³ Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennæ? ³⁴ Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes & scribas, & ex illis occidetis

a. *Quia mundatis quod de foris est calicis.* Translatione perpetua (quam Allegoriam Rhetores vocant) redarguit istorum hypocritism, hoc est sanctitudinis externam tantum personam vacuum omni solide sanctitudinis virtute, ut enim ex calice & paropside interius corruptis & immundis, immunda & corrupta redduntur fercula & potus, ita ut noceant edentibus & bibentibus; sic ex animo hominū corruptio, corrumpitur quicquid capitur; neque ipsis qui corrupti sunt vile, neque Deo gratum est. Quamobrem qui canere cupiunt ne quid corruptionis & imputritatis contrahat cibus aut potus ex vase, vas ipsum diligenter ablutum purgat interius & exterius: sed diligentius intus, quam extra, quia potus expeti debet virtus ipsa, quam species. Ad hanc itaque similitudinem iubet Iesus animos prius purgari à vitis & peccatis, & ornari virtutibus: tunc cætera externa omnia & recte fient, & decebunt, ac Deo placebunt.

b. *Quia similes estis sepulchris.* Quod sublimius quis peccat, eò detestabilior est. Peccat autem sublimiter vel superne, qui leges aliis innocentie & honestatis bonorumque morum proponit, ipse vero intorsum turpis, speciosus pelle decora est, ideò non solum vasis impuris, sed fetidissimis sepulchris similes esse dicit Scribas & Phariseos hypocritas.

c. *Intus pleni.* Hypocritis interna est vitium studiosè admissum, quo quis non solum hominibus, sed Deo etiam fucum facere cogitat, aliquot instructo rationibus ad inveniendum colorem malis suis moribus.

d. *Iniquitate.* *Evocatis,* legis prævaricatione, alienatione à lege. Legis observatores sese venditant hypocrite, & tamè à legis observatione longè distat.

e. *Quia edificatis sepulchra prophetarum.* Hæc perpetua in mundo cæcitas homines transuersos agit, ut antiquos atque defunctos vita bonos laudent, presentes & viuentes odio vel fastidio prosequantur. Vrit enim fulgore suo qui prægrauat arteis Intra se positas, extinctus amabitur idem. hoc autem accidit ex deprauata & corrupta disciplina, quæ à parentibus filij accipiunt. Facile enim filij domestica exempla imitantur, quanquam alias damnant, ut hi qui cum iniqua patrum in modo excipiebant excepturi que erant A postolos & Euangelij ministros alios postea ipsis mittendos.

f. *Et vos implete.* Non est mandatum, sed propheta & præuisio cum ironica permissione: estque vox imperatiui, & significatio futuri. Implere mensuram, est id parare & perficere, atque addere quod deerat, ad commouendam penitus diuinam indignationem, iudiciumque ultionis maturandum. Expectat enim Dominus homines, ut miserentur eorum, si penitentiam oportune egerint, aut ut animaduertat in eos multitudinem criminum vindictam postulante: ut ex illo loco didicimus, Quia nondum impleta sunt iniquitates A moerhorum.

g. *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?* Cum vos ipsi consulto scelera admitatis, quæ in patribus vestris damnatis. h. *Ecce ego mitto ad vos prophetas.* Omnia hæc ita cœnisse in Actis Apostolorum legimus.

Luc. 17. 6. 39.

* plena sunt
7 M.S.G.S.* & M.S.R.
C.

D

Sup. 3. 6. 7.

occidetis & crucifigetis, & ex eis flagellabitur in synagogis vestris, & persequimini de ciuitate in ciuitate: ³⁵ vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram, à sanguine Abeli iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiae, quem occidistis inter templum & altare. ³⁶ Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. ³⁷ Ierusalem Ierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & " noluisti? ³⁸ m Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. ³⁹ Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAP. XXIII.

ET egressus Iesus de templo, ibat. Et accesserunt discipuli eius vt ostenderent ei ædificationes tēpli. ² Ipse autem respondens dixit illis, Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat. ³ Sedente autem eo super Montem oliueti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes, Dic nobis, quando hæc **L 2** erunt:

ueniet, aliàs totum hoc argumentum impeditum videbitur, & explicatu difficile. Prima interrogatio est, *Quando hæc erunt?* nimirum quæ prædixerat Iesus de reprobatione & abdicatione Iudæorum, atque Ierosolymitano excidio. Secunda est, *Quod signum aduentus tui?* De aduentu Christi iam declarati filij Dei per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, qui aduentus in habitationis dicitur: estque viuum testimonium præsentiae & virtutis Christi in hominum animis inhabitantis. Et dicitur etiam aduentus particulatis vel priuatis, in quo magnum mysterium est, nec breui oratione exponendum. Tertia interrogatio est, *Et confirmatio scilicet quod signa*

i Vt veniat. Vltio temporalis prophetarum & iustorum, qui propter veritatem pietatis adferendam occisi fuerant, facta est in Iudæos Ierosolymitano excidio.

k Inter templum & altare. In atrio sacerdotum erat altare holocausti ante tēplū, hoc est, ante domū ipsam, nam alias totum ædificium dicitur templum.

l Ierusalem, Ierusalem. Magna cum animi dolore prædicit Iesus Iudæorum excidium, ostenditque illud iustissimo atque euidentissimo Dei iudicio decretum esse aduersus eos, qui non solum sceleribus multis à se perpetratis, sed sacrilega repulsa Euangelio facta, & misericordie diuine tonis sibi vitro oblata despectione illam damnationem sibi ipsis vitro moliti sunt.

m Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. In libro Misnaioch magno tractatu De benedictionibus, testatur Ioseph vnus ex Scribis, auditam sibi fuisse vocem e celo, huius omnino sententiae in quadam ex ruinis veteris Ierusalem precibus operam danti.

n Non me videbitis. Afirmat se publice & palam illis probatum fuisse euangelium secundum scripturas: iamque hoc nomine repulso, ostensum oblatumque in specie regis promissi etiam secundum scripturas: nec aliud quippiam sibi restare faciendum, quo se illis cum esse probet, qui expectabatur à patribus. Quod si nec hoc nec illo modo excipiat, iustissimum & certissimum fore Dei aduersus eos iudicium excidij.

CAP. XXIII.

a Vt ostenderent ei ædificationes tēpli. Illud templum fuerat ab Herode summo artificio maximisque sumptibus amplificatum lapidibus quadris, quorum reliquæ hodie in nouo muro extant, vigenum quaternorum pedū, & maioribus etiam.

b Non relinquetur lapis super lapidem. Ita illa dirutio non casu, non militari & bellica temeritate, sed manifesto Dei consilio decreta ostendebatur, cum nullus lapis omnino immotus, atque e suo loco deiectus non fuerit, perpetua vastationis significatione atque argumento reprobationis certissima.

c Dic nobis quando hæc erunt. Obseruare operepretum est tria interrogationis capita hoc in loco satis distincta, quorum singulas rationes in responsione Iesu quoque attendere conspersione non est difficile. Prima interrogatio est, *Quando hæc erunt?* nimirum quæ prædixerat Iesus de reprobatione & abdicatione Iudæorum, atque Ierosolymitano excidio. Secunda est, *Quod signum aduentus tui?* De aduentu Christi iam declarati filij Dei per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, qui aduentus in habitationis dicitur: estque viuum testimonium præsentiae & virtutis Christi in hominum animis inhabitantis. Et dicitur etiam aduentus particulatis vel priuatis, in quo magnum mysterium est, nec breui oratione exponendum. Tertia interrogatio est, *Et confirmatio scilicet quod signa*

Gen. 4. b. 8.
Heb. 11. a. 4.

2 Par. 2. 4. f. 22

Luc. 13. g. 14.

4 Esd. 1. c. 30.

9 noluitis
4 Ms. G. 5.

Marc. 13. a. 1.
Luc. 21. b. 5.

Luc. 19. g. 44

erit consummationis mundi: namque hic seculi nomen ab̄y sine naby pro mundo usurpatur Hebraici atque Syriaci sermonis consuetudine. Hic appellatur secundus aduentus Christi publicus, cum in fine seculi iudex venturus prædictus sit à vaticis.

a *Videte ne quis vos seducat.*] Ab eo capite primùm orationē inchoat, quòd maximè ad omnes singulosque pertinere nouerat, hoc est, ab aduentu suo in hominum animos: cuius aduentus virtus & efficientia manifestum argumentum & testimonium est veritatis Christi; adeò vt quicunque nomine Christi venerit, quamuis miraculis & prodigijs clarus, quamuis sapientia præstans, quamuis virtutis & pietatis professione & exemplo illustris; tamè nisi eam virtutem & efficientiam, quã significauimus, hominibus prober, Christus nullo pacto dici appellatiue possit. Atque in hac re mysterium est magnum, adeò vt eius ignoratio multis errorem creare possit grauissimum.

b *Audituri enim estis prælia.*] Hac responsio ad primam interrogationem pertinet, de excidio Ierosolymitano, & Iudæarum rerum casu, quem varij magnique tumultus præcesserunt; id quod in Iosephi & aliorum historijs legimus euenisse: de fame, in Actis Apostolorum, & Pauli Epistolis videre est.

c *Tunc tradent vos in tribulationem.*] Deus misericordiæ suæ admirabili benignitate & clementia vsus, antequam Iudæos reprobaret & disperderet, Apostolorum suorum opera & diligentia reuocandos curauit, vt in proximo capite Christus prædixerat. Apostoli nõ solum Iudæis qui in Iudæa erant, sed Israelitis omnibus etiam qui apud gentes alias commorabantur, vt Thesalonicæ, Ephesi, Romæ, salutis nuntium optimum exposuerunt; à quibus reiecti, repulsi, & in cæterarum gentium odium & inuidiam adducti sunt, tanquam rerum publicarum perturbatores, cum tamen nihil aliud noui gentibus afferrent, quam nomen Iesu Christi, quod iniustum factum fuerat Iudæis, obdurato per improbitatem & malitiam propriam corde.

d *Et tunc scandalizabuntur multi.*] Cum iam nomen illud meum sincerum & sanctum fuerit exosum, multi mei nominis insectandi obtentu offendent in alios improbando quodam religionis studio, vtpote non secundum scientiam, & alij alios quasi mearum partium suspectos, tradent, rursus illi qui meas partes videntur sibi agere, alios odio habebunt, & tradent, atque hoc erit ex ignoratione meæ veræ virtutis, id efficiente diabolo, qui excitabit pseudopphetas, qui de Christo & eterna salute alia doceant, quam quæ vera sunt, & cognitiuè vtilissima. hæc res excitabit discordiam, ex discordia abundabit iniquitas, quam obrem charitas multorum refrigeret. Sed in iis omnibus qui primam & verissimam Euangelij mei rationem tenuerit, in eaque perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit, cognosceatque aduentum meum tandem.

e *Et prædicabitur hoc Euangelium.*] Iam nunc de consummatione seculi aliquid præfatus, indicat Euangelium enim hoc suum in vniuerso orbe prædicandum esse affirmat, in testimonium omnibus gentibus; ita vt omnes gentes sibi prædicatum testentur, & non solum prædicatum, sed suis quæ à Deo decreta sunt testimonij comprobatum, sunt autem testimonia, signa & prodigia, & Spiritus sancti distributiones, & animaduersiones in eos qui prædicatum repellent.

erunt? & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi? ⁴ Et respondēs

Iesus, dixit eis, ^a Videte ne quis vos seducat: ⁵ multi enim veniēt in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: & multos seducent. ⁶ ^b Audituri enim estis præ-

lia & opiniones præliorū. Videte ne turbemini. oportet enim hæc fieri: sed nondum est finis. ⁷ consurget enim gens in

gentem, & regnum in regnum: & erunt pestilentia, & fames, & terræ motus per loca. ⁸ hæc autem omnia, iniria sunt dolorum. ⁹ ^c Tunc tradent vos in tribula-

tionem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.

¹⁰ ^d Et tunc scandalizabuntur multi: & inuicem ^e tradent: & odio habebunt in-

uicem. ¹¹ Et multi pseudopphetę surgent: & seducēt multos. ¹² Et quoniam

abundabit iniquitas: refrigeret charitas multorum. ¹³ qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. ¹⁴ Et

B prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe, in testimonium omnibus

gentibus.

Eph. 5. b. 6.
Col. 2. d. 18.

autem
MS. G. 5.

Iob. 1. 5. c. 20.
& 16. d. 2.
Sup. 10. c. 17.
Luc. 21. c. 11.

sc. Ms.

gentibus. ^a & tunc veniet consummatio.

Mar. 13. b. 14
Luc. 21. d. 20
Dan. 9. g. 27.

¹⁵ ^b Cùm ergo videritis abominationem desolationis, quę dicta est à Daniele propheta, ^c stantem in loco sancto (qui legit intelligat) ¹⁶ ^d tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: ¹⁷ & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua:

¹⁸ Et qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam. ¹⁹ Væ autem prægnantibus & nutrentibus in illis diebus.

- 2 MS. G.
Act. 1. b. 12.

²⁰ Orate autem, vt non fiat fuga vestra in hyeme vel sabbatho. ²¹ erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modò, neque fiet.

²² Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi. ²³ Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus,

Mar. 13. g. 17
Luc. 17. d. 23.
- MS. G.

aut illic: nolite credere. ²⁴ Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ: & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. ²⁵ Ecce prædixi vobis. ²⁶ Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est: nolite

L 3 exire.

rum euerfione liberati: cui dictũ est ab Angelis, Fuge in montem, & erue animam tuam, ne respexeris, &c. Non enim in maxima & calamitosissima rerum trepidatione curari debet domestica suppellex, quæ impedimento potius esse potest, quàm adiumento ad salutem. pauca enim secum abstulisti: tantũ nimirum quantum duæ filie ferre potuere: ad summum & ipse, quanquam nihil existimo illum abstulisse, cui dictum est, Liberare in anima tua: Hebraica phrasi, vt expeditissimus effugeret. hoc significant hæc monitiones Christi, *Et qui in tecto, & qui in agro, &c.*

^c Orate.] Hyems ob temporis importunitatem, sabbathum ob religiosam consuetudinem, fugam impedire & retardare possunt.

^f Sed propter electos.] Ex illo enim populo illi electi sunt, qui inuitati ad nuptias venerunt, fidem habentes inuitanti, & nuptialem vestem induerunt. Hos ne cum reliqua gente perirent curauit Deus. Alludit hæc sententia ad diluuium antiquum.

^g Ita vt in errorem inducantur.] Etiam electi, si tantum ad signa & prodigia respiciant, inducentur in errorem à pseudoprophetis & pseudochristis: sed illi ad Euangelij veritatem & virtutem Christi veram animam aduertent.

^h Ecce in deserto.] Non ideo Christus habetur quia desertum petitur. non etiam ideo quia quis intra priuatos aut communes parietes continetur. Sunt hæc priuatae rationes & cogitationes, in quas qui sese infert, non debet sibi continuo persuadere Christum sibi iam inesse inhabitatorem. Vt Christum enim habeamus, non est certus locus adeundus tanquam necessarius, siue in deserto, siue in

^a Et tunc veniet consummatio.] Cùm prædicatum fuerit Euangelij, & confirmatum suis testimoniis apud omnes gentes, ita vt ex omnibus credentibus apud gentes omnes fiat Ecclesia vna, vno spiritu acta, ornata & amplificata; tunc non statim erit, sed veniet consummatio.

^b Cùm ergo videritis.] Quæ in summa proposita hæctenus sunt, iam distributa fufius explicantur. atque hoc loco certum signum Ierosolymitani excidij indicatur. Quando, inquit, videritis milites alienigenas, quibus nefas erat in locum sanctum ingredi, tamen ingressos, eosque non orandi causa, sed diruendi eò deductos; cognoscete iam actum esse de Iudæicis rebus.

^c Stantem in loco sancto.] Christi tempore templi area omnis septem partibus erat diuisa. prima omnium dicebatur Mons domus: secunda, Atrium feminarum: tertia, Atrium Israel: quarta, Atrium sacerdotum: sexta, H E C H A I: septima, D E B I R. quanquam verò totus locus sanctus haberetur, præter primam & secundam diuisionem, tamen propriè sanctum dicebatur H E C H A I, hoc est ipsa templi ædes prior post porticũ, & D E B I R sancta sanctorum appellabatur. Abominationem desolationis interpretamur abominatos Iudæis gentiles, & desolandi causa eò deductos.

^d Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.] Iudææ nomen hoc loco pro ditione Ierosolymitana, Bethlehem, & multa alia oppida continenti vsurpatur. Namque tempore Christi omnis Istaetarum quondam regio in tres partes diuisa erat, Iudæam, Samariam, & Galilæas. Fugiant ergo in Galilæas & montes Samariæ, idque magna festinatione, si velint se illa clade esse liberatos. Hoc autem eòs monet Iesus, qui suæ huius prædictioni crederent: namque etiam hos calamitas comprehensura erat, ni sibi eò modo prospicerent, quo à Christo hic consulebatur. qui omnem hanc rem ad exemplum refert Loti quòdam à Sodomo-

penetralibus. ille enim se cupientes & expetentes vltro quærit & adit atque inhabitat, sicut scriptum est, Propè est verbum in ore tuo & in corde tuo, vt facias illud. lege quæ scriptis D. Paulus in hanc sententiam. Quòd si quis quærat an cognosci possit aduentus Christi ab iis in quos aduenit (multi enim sibi persuadent eum aduenisse ob solam fidem & imputationem, à quibus tamen longè ille abest) Respondet Christus ipse esse subitum & repentum ipsius aduentum, adeò tamen clarum & manifestum vt fulgur, quod cum repente in Ortu emicet, apparet vsque in Occidentem, adeò homines ipsos illustrat, incendit, mutat & perficit, vt non solum apud ipsos, sed apud alios qui ad eam perfectionem nondum peruenierunt, hic Christi in illos aduentus probetur: sicut scriptum est, Omnes qui viderint eos, cognoscant illos quòd isti sunt semen cui benedixit Dominus.

a *Vnicuique fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.*] Hac allegoria voluit describere Christus naturam, ingenium, & studium pseudoprophetarum & pseudochristorum, quos multos surrecturos prædixerat. eos autem cupiditari & ambitioni deserturos nunc significat. vultures enim & aquilæ huiusmodique rapax auium genus cum viuentibus hominum corporibus pacisci nequeant, timent enim & reformidant viuentes, mortua corpora quæ longissime olfaciunt & petunt. ex hac natura facile erit dignoscere pseudochristos, qui nimirum pietatem quæstum esse putant, vt Apostoli expressè interpretantur, qui eiusmodi pseudoprophetas lupos rapaces etiam appellant. Quod Latinus intepres vertit corpus Hebraicè legit *מֵאֲמָרָא*. cadauer dicitur propriè de cadauere corrupto, cuiusmodi sunt eorum corpora qui in crucibus & patibulis suspenduntur, aut in bello cum perierint, insepulta relinquuntur. Nam *מֵאֲמָרָא* corpus viuum est aut mortuum, non tamen corruptum, quale fuit Christi etiam mortui; perpetuo appellatum *מֵאֲמָרָא* vsque ad resurrectionem: id quod obseruari oportet.

b *Post tribulationem illorum dierum.*] Et magna tribulatio illorū dierum, quibus Iudæorum res proterenda sunt. statim verò erit alia rerum omnium celi & terræ perturbatio, quæ præcedet aduentum filij hominis cum venerit iudicare, sicut bella, & opiniones bellicorum, & terræ motus, & fames, & pestis præcesserant Ierosolymitanum excidium. Illa vox statim indicauit rerum consecutionem, non temporis horam certam, sed quòd prima erit illa magna Iudæorum tribulatio, & post eam omnium tribuum terre etiam plangit ex illis signis excitatus.

c *Venientem in nubibus celi.*] Apertè & clarè videbunt in aère venientem, vt viderint discipuli eius ascendentem in cælum apertè & clarè. Venturum autem dicit se cum virtute multa & maiestate, cum efficacia & gloria, utpote qui electos suos congregaturus sit, sibi que perpetuo adiuncturus, improbos perpetua maledictione damnaturus, ex vtraque re gloriam suam confirmaturus.

d *Ab arbore ficæ.*] Ficus folia producit ineunte vere, calore que arguit in aère super terram vagari, calor autem crescens fegetes maturat, & ad messem parat: messis æstate fit, quam obrem ætas *τὸ θεῖος* dicitur, atque hic ab Evangelista hoc nomen significanter vsurpat. vt ergo ficus germinans indicat calorem, cuius vitandem messem erit, & fiet, ita cum vos videritis hæc omnia fieri, quæ de excidio Ierosolymitano vobis prædicta sunt, scitote cætera etiam quæ in posterum prædicuntur, futura fore certissime: namque eadem efficacia filij hominis, qua Ierosolymitanæ & Iudæorum res excidentur, cõstituet etiam mundi finem & maturum reddet. Prius ergo posterioris signum certissimum. Cælum enim & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Hæc est perpetua prædictionum confirmandarum ratio, vt si ex duabus aut pluribus rebus ad diuersa tempora pertinentibus, priorum temporum prædictiones euentu ipso constet, & posteriorum etiam expectari euentus debeat. qui enim priora prædicere & facere potuit ac voluit, idè & posteriora prædicere poterit, & facere etiam poterit & volet. Atqui priorum à Christo tum prædicatorum euentus non longè distabat: in eadem enim quæ tunc agebatur ætate edendus erat. hoc est quod subiungit:

exire. ecce in penetralibus: nolite credere. ²⁷ Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & C
paret vsque in Occidentem: ita erit & aduentus filij hominis. ²⁸ Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. ²⁹ Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commouebuntur: ³⁰ & tunc parebit signum filij hominis in cælo. & tunc plangent omnes tribus terræ: & videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maiestate.

³¹ Et mittet angelos suos cum tuba, & voce magna: & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cælorum vsque ad terminos eorum. ³² Ab arbore autem ficæ discite parabolam: cum iam

ramus

Luc. 17. g. 17.
Mar. 13. c. 14.
Luc. 21. c. 25.
Ezech. 32. b. 7
Isa. 13. b. 10.
Joel. 2. g. 31.
& 3. c. 15.
- M. S. G.

* se ms.

Apoc. 1. b. 7.
1 Cor. 15. g. 11

ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia propè est æstas. ³³ ita & vos, cùm videritis hæc omnia, scitote quia propè est in ianuis. ³⁴ Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. ³⁵ Cælū & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.

³⁶ De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus pater.

³⁷ Sicut autem in diebus Noë: ita erit & aduentus filij hominis. ³⁸ sicut enim erāt in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, vsque ad eum diem quo intrauit Noë in arcam, ³⁹ & non cognouerunt donec vēnit diluuium, & tulit omnes: ita erit & aduentus filij hominis. ⁴⁰ Tunc duerunt in agro: vnus assumetur, & vnus relinquetur. ⁴¹ duæ molentes in mola: vna assumetur, & vna relinquetur.

⁴² Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus

Dominus

Christi in animos hominum, quo verè & magna cum efficientia venit. Hunc ait non esse cum obseruatione, hoc est, vt certa hora, certo tempore, vel loco necessario perpetuoque veniat; sed quando venturus sit, in illius consilio esse: hominum verò ipsum expectantium officium esse perpetuo studio sese ad eum expepiendum parare, neque vllam horam officij & pietatis omittere, sicut Noë, dum ceteri homines voluptatibus, delitiis, & ambitioni operam darēt, ille cum sua familia arcam fabricabat, expectans in illa arca futuram sibi à Deo salutē. Deus autem homines interea expectabat, & Noë concionibus, orationibus & actionibus ad penitentiam reuocandos curabat, vt eos seruaret, qui eius consilio parentes ab illis vulgi studij abalienati iustitiam colerent. Tantum verò Noë inuentus fuerat iustus atque perfectus in generationibus suis, & cum Deo ambulauit: & postea etiam quod die diluuium inferendum fuit, ipse tantum Noë iudicio diuino iustus inuentus est; & ideo ipse tantum cum domino sua in arcam seruandus iustus est intrare.

h. Tunc duo erunt in agro. Vt anno sexcentesimo vltimo cum Noë mense secundo, septimodecimo die mensis, quo die rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cæli apertæ sunt, & facta est pluuia super terram in articulo illius diei, ingressus est Noë, & Sem, & Cham, & Iapheth filij eius, & vxor illius, & vxores filiorum eius cum eis in arcam, ipsi & omne animal secundum genus suum, vniuersaque iumenta in genere suo, & omne quod mouebatur super terram in genere suo, cunctumque volatile secundum genus suum, vniuersæ aues, omnesque volucres ingressæ sunt ad Noë in arcam bina & bina, & ex omni carne in qua erat spiritus vitæ, & que ingressæ sunt, masculus & femina ex omni carne introierunt, sicut præcepit Deus: & inclusit eum Dominus desoris, ita vt non possent ingredi plura quàm Deus ed deduxerat, ceteri homines animantesque omnes manserunt foris: ideoque salutis expertia fuerunt cetera omnia animantium genera, sic in aduentu filij hominis erit: nemo enim assumetur, vt ingrediar in arcam Christi, nisi illi tantum qui parati illius aduentu expectauerint. Nulla autem conditio hominum vel exclusa vel singulariter ad salutem excepta erit, sed vt ex singulorum animantium generibus ea delecta sunt qua Deus probauerat, sic in

e. Non præteribit generatio hæc] hominum qui nunc viuunt, donec omnia hæc qua de Ierosolymitano excidio fiant: de quibus me interrogabatis, *Die nobis quado hæc fient?* Itaq; hoc est certissimū & breui futurum ante huius ætatis finem. Erit igitur facile præscribere tēpus huius rei, namquē etas hæc non excedet annum octogesimum.

f. Sed de illo alio die & hora consummationis seculi & iudicij vniuersalis nemo scit, nisi solus pater, qui voluit hoc sibi referuare arcanum, vt dare possit hominibus tempus ad penitentiam, adeo enim misericors est vt hoc agat. deinde est alia ratio ad misericordiam etiā referenda, quod cū ille dies futurus sit initium absolutæ & extremæ miseræ & damnationis, tormentorumque grauissimorū, quibus diabolus & angeli eius atque impij improbi que homines cruciadi sunt in perpetuum, differretur à patre misericordia, aut differri poterit sapienter ab eo, etiamsi mundus & sancti clamant iudicium, vindicta, vltio: tamen hæc tempora & momenta pater posuit in sua potestate propter suam misericordiam, qua differre solet in multa patientia vasa iræ apta in interitum. in hanc sententiam ille respondebat animabus interfectorum propter verbum suum, clamantibus, *Vsquequo Domine (sanctus & verus) non diuidicas & non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?* & dictum est illis, vt quiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conferui eorum & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi. Interficiendi autem erant propter verbum Dei, quod testatur & prædicatur erāt in salutem hominū.

g. Sicut autem in diebus Noë.] Redit ad secundum argumentum de aduentu

Mar. 13. d. 31

Luc. 17. f. 27.

Gen. 7. b. 5.
1 Pet. 3. d. 20.

Luc. 17. g. 37.

* duo in lecto: vnus assumetur, & vnus relinquetur. Ms. Hil. eq. 1 Thef. 5. d. 17

conditionibus fier. nam qui sunt in agro colendo occupati, quod genus est omnibus artificis, & vitæ communi tanquam primum, non ideò assumentur quòd in agro sint, sed illi tantùm ex illis assumentur, qui vel Noè imitati fuerint fide, obedientia & pietatis officis atque ministerij sibi commissi functione recta, vel imitati fuerint animantes quæ Dei consilium secutæ ad Noè venerunt, eiq̃ se se tractandas permiserunt. Itaque omnis conditio cõmunis hominum significatur vna specie agriculturalum. Neque ab hac ratione seruitus excludetur, namque ex duabus ancillis quæ erunt in eadem mola, altera assumeret ad arcam vitæ, & altera relinqueret cum reliquo vulgo: adeò vt neque coniugis aut socij, qui communi necessitudine coniuncti sunt, ideò etiam simul sint assumendi, sed ille solum qui paratus inuenietur. Neque enim vel Noè filij vel nurus soli erant, parentes, consanguinei, socij, cognati, necessarij quæ alij illis erant: sed quia ceteri erant comedentes & bibentes, ducentes vxores & nubentes, illi tantùm assumpti sunt, qui Noè doctrinam eo vsque fuerant secuti. Fecit enim Noè omnia quæ præceperat illi Deus: & dixit Dominus ad eum, Ingredere tu & omnis domus tua in arcam. te enim vidi iustum coram me in generatione hac.

1 Illud autem scitote.] Magnum periculum est hominibus ne cùm veniat ad eos Christus, offendat imparatos. expedit igitur vnicuique intento studio omnique conatu & officio suas partes rectè ac legitimè agere: neque procrastinare, aut expectare senescitum aut horam mortis, aut aliam opportunitatem; oportunitas relinquitur Deo eligenda: hominum non est huiusmodi optare, sed perpetuò vigilare, & in officio constare.

k Quis, putas, est fidelis seruus.] Vnicuique eorum qui veram religionem profitentur, impositum est suum ministerium & officium à Deo pro personarum & ordinum ratione: nam si neminem alium quis habeat præter se quem colat, se tamen habet, & vitem in vinea Domini & cultorem. Igitur suas partes vnumquemque diligenter & studiosè agere & tueri oportet, siue iuuenem, siue maturæ ætatis, siue senem, nulla hora non hærendum in solo vineæ, nulla hora non promouendum est. Durus est hic sermo, atqui sic res habet ipsa. Vt enim seruus præpositus familiæ nulla hora vacat quin prospiciat familiæ, nam dum alij in opere sunt, singuli in suo, ille cibum emittit, vel parat, vel condit, vel mensam sternit vel fruit, vel pascit familiam, vel mensam tollit, & denuò cibos parat, componit quædam, seruat quædam, distribuit singulorum portiones, diuidit pro personarum & habitudinum ratione. itaque torus in hoc est, ne quid cui desit. hic est fidelis & prudens seruus, cui simillimos esse oportet eos, qui Christum credentes cupiunt, expectant ad se venturum. Neque quòd minus rara exempla huius aduentus publicè videantur, ideò existimandus est Christus aut negligere, aut cessare; aut non nisi serò venturus esse: nam veniet qua hora ignorat, & die qua quis non sperat: & di-

uidet eum à familia sua; & partem eius, hoc est, nomen illius in rationibus & nominibus fictorum Christianorum ponet: ceteros quos paratos, in officioque sese continentes inuenit, assumet. Videtur mihi hoc loco Magister noster nostra tempora singulariter indicasse.

1 Et cæperit percutere.] Omnium criminum duo capita summa obseruantur, quæ hoc loco à Præceptore nostro significata sunt: alterum est voluptatum studium, quod ad propriam singulorum personam attinet: alterum iniuriæ faciendæ cupiditas & audacia. Facit autem vnusquisque iniuriam alijs, vt suis commoditatibus ad voluptatem propriam consulat. vtrumque caput sua vt habetur serie, duobus illis orationibus præceptor significauit, Percutere conseruos, & manducare & bibere cum ebriosis.

Dominus vester venturus sit. ⁴³ *i* Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora furventurus est, vigileret vtique, & nõ sineret perfodi domum suam. ⁴⁴ Ideò & vos estote parati: quia ⁴⁵ *k* Quis, putas, est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, vt dete illis cibum in tempore? ⁴⁶ Beatus ille seruus, quem, cùm venerit dominus eius, inuenit sic facientem. ⁴⁷ Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. ⁴⁸ Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire: ⁴⁹ *i* & cæperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis: ⁵⁰ veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat: ⁵¹ & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis. illic erit fletus & stridor dentium.

Mar. 13. d. 12
Lsc. 12. e. 39.

^a qua hora non putatis, Ms. G.

Lsc. 12. e. 42.
Apo. 16. g. 11

Sup. 13. f. 42.
Inf. 25. c. 30.

CAP.

CAP.

1 Et cæperit percutere.] Omnium criminum duo capita summa obseruantur, quæ hoc loco à Præceptore nostro significata sunt: alterum est voluptatum studium, quod ad propriam singulorum personam attinet: alterum iniuriæ faciendæ cupiditas & audacia. Facit autem vnusquisque iniuriam alijs, vt suis commoditatibus ad voluptatem propriam consulat. vtrumque caput sua vt habetur serie, duobus illis orationibus præceptor significauit, Percutere conseruos, & manducare & bibere cum ebriosis.

CAP. XXV.

CAP. XXV.

A Tunc simile erit regnum celorum decem virginibus: quæ accipientes lampades suas exierunt obuiam sponso & sponsæ. ² Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. ³ sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum: ⁴ prudentes verò acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. ⁵ Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes & dormierunt. ⁶ Media autem nocte clamor factus est, Ecce sponsus venit, exite obuiam ei. ⁷ Tunc surrexerunt omnes virginibus illæ: & ornauerunt lampades suas. ⁸ Fatuæ autem sapientibus dixerunt, ⁹ Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur. ⁹ Responderunt prudentes, dicentes, Ne fortè non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes: & emite vobis. ¹⁰ Dum autem irent emere, venit sponsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. ¹¹ Nouissimè verò veniunt & reliquæ virginibus, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis. ¹² At ille respondens, ait, Amen dico vobis, nescio

M vos.

ad nuptias sponsi. Quòd si ita est, vt est, non sunt negligenda opera, imò eò diligentius illis studendum, quòd nihil humanum illud diuinum beneficium æquare potest. nam illa omnino requiruntur & exiguntur. quòd si negligantur aut contemnantur, minus habebimus: sed Christi doctrina est, quòd habenti dabitur; & ei qui non habet, etiam quòd habere auferetur ab eo.

f. Ite potius ad vendentes. Ex hoc loco manifestum fit aliquos esse, qui dicantur vendentes oleum: sed virginibus quæ legitime & oportune sibi non prospexerunt, stultè petiisse venditores olei aduentante sponso, & intempestiue rediisse. Sed quid sit ad vendentes ire, cogitet vnusquisque qui emptum it quòd non habet.

g. Nouissime verò veniunt & alie. Existimantes se ad nuptias admittendas esse, lampades afferebant, quas nondum abiecerant, & oleum, sed emptum tamen sero.

a *Tunc simile erit.* Particula illa *tunc* non tam tempus, quàm rerum ipsarum seriem & consecutionem significat: eamque vim habet quam Latinorum *ita, atque ita, quamobrem.* sic in Psalm. Tunc loquetur ad eos in ira sua, &c. Regnum celorum hoc in loco ea ratione qua premium est, considerandū proponitur. Et ratio, inquit, donationis regni celorum ad huiusmodi exemplum referri potest, quòd fuerint decem virginibus.

b *Decem virginibus.* Mos olim fuit in nuptiis sponso iuuenes adhibere, qui filij sponsi vocabantur: isque mos non solum inter Iudæos, sed inter gentes fuit obseruatus. Sponsæ autem adhibebantur virginibus, quæ incensis lampadibus illam comitabantur, cum ad sponsum domum deduceretur: sicut scriptum est, Adducentur regi virginibus post eam, proximæ eius adducentur tibi, cum lætitia & exultatione adducentur in templum regis. Erant autem decem, vt ex antiqua lectione obseruauimus. lege Statium de nuptiis Stellanæ & Violantillæ, & Misnaioth de pua c. 13.

c *Acceptis lampadibus.* Lampades virginibus singulorum professionem fidei significant, & nomen quo se vnusquisque tradit ministraturum sponso. Oleum hoc in loco alteram partem interpretatur, hoc est penitentiam, & opera necessaria, imò plusquam necessaria ad occurrendum sponso: sine quibus lapsæ extinguuntur, hoc est, fides mortua est.

d *Date nobis de oleo vestro.* A singulis qui velint ad nuptias admitti, exiget sponsalium ratio propria curæ oleum, hoc est, bona opera præstita re ipsa, & non per fidem tantum apprehensa opera aliena (hic agit de iis qui atate & ratione valent præstare quòd Evangelium exigit.) Atque ita non fatis est dicere, Christus operatus est pro me; ego non debeo opera bona facere: multi falluntur huiusmodi opinione.

e *Ne forte non sufficiat nobis & vobis.* Accidere potest, imò ita est, vt non sufficiat etiam copia, quantumuis magna, operum ab iis præstitorum, qui sponsum expectant, vt comparentur cum eò dignitate beneficii, quòd est admitti

a *Vigilate itaque.*] Itaque vigilantibus & non dormientibus, iura, vt in pro-
 uerbio est, subueniunt, hoc est, diuina
 promissa ad eos pertinent, qui in vigi-
 lia, itatione & obseruatione proprii
 officij perseverant, non ad eos qui tan-
 tum credunt & dormiunt, posteaque
 dicunt, Domine, Domine, aperi nobis:
 id quod subiuncta parabola manifestè
 docetur.

b *Et tradidit illis bona sua.*] Hoc verif-
 simum est, virtutem omnem & facul-
 tatem tum animi, tum corporis ad ali-
 quid agendum Dei donum esse. Quid
 enim habes quod non accepisti? sed
 vbi tradita sunt & accepta, debet v-
 nusquisque existimare non frustra sibi
 tradita aut accepta fuisse, sed quanquã
 dispensa, tamen vt exerceantur esse ac-
 cepta: neque rationem haberi debere
 à quoquam quãtum sibi traditum sit,
 ita vt qui minus acceperit, ideo negli-
 gat suas partes quas ipse acceperit, sed
 illas strenue exerceat, & sataget atque
 Domino satisfaciat. non tantum verò
 satisfaciat magnitudine operis à se pre-
 stiti & multitudine, quantum fidelit-
 tate & sedulitate. Non enim laudan-
 tur singuli illo elogio, quia multa lu-
 cratus es, sed, quia super pauca fuisti
 fidelis. Hoc igitur quaeritur inter dis-
 pensatores, vt fidelis quis inueniatur:
 vt inquit D. Paulus. Non est autem fi-
 delis qui nihil agit aliud, nisi vt pecu-
 niam domini sui in terram defodiatur.

c *Super multa te constituam.*] Hoc loco
 significat Praeceptor, & indicat, quantũ
 praestet status viri pij per Christi in se
 aduentum iam amplificati, ei in quo
 fuerit ante aduentum Christi, atque
 Spiritus sancti. vterque status gratas
 Deo propter fidem & pietatem, sed
 posterior longe grauior priori. Opera
 item in vtroque statu facta grata sunt
 Deo. in priori grata sunt, quauquam
 pauca & exigua, si cum magna alte-
 rius status perfectione conferantur, sed
 tamen grata, ita, vt audiat, *Euge serue
 bone & fidelis*, ea demum quibus negle-
 ctis non constituetur seruus super mul-
 ta, nec intrabit in gaudium Domini
 sui. Magna & multa sunt ad quae ag-
 da constituuntur ij qui Christũ in suis
 animis habitantem acceperunt.

d *Intra in gaudium domini tui.* Gaudium
 Christi est sanctificatio hominum, in
 illa mysterijs plena nuptiarum solen-
 nitate. Deliciae meae esse cum filiis ho-
 minum, inquit Sapientia. Et Paulus,
 Hæc enim est voluntas Dei, sanctifi-
 catio vestra: vbi voluntas idem quod
 pietas significat.

vos. ¹³ a Vigilate itaque, quia nescitis
 diem neque horam. ¹⁴ Sicut enim ho-
 mo peregrè proficiscens, vocauit seruos
 suos, & tradidit illis bona sua. ¹⁵ Et vni
 dedit quinque talenta, alij autem duo,
 alij verò vnum, vnicuique, secundum pro-
 priam virtutem: & profectus est statim.
¹⁶ Abiit autem qui quinque talenta ac-
 ceperat, & operatus est in eis, & lucratus
 est alia quinque. ¹⁷ Similiter & qui duo
 acceperat, lucratus est alia dup. ¹⁸ Qui
 autem vnum acceperat, abiens fodit in
 terram, & abscondit pecuniam domini
 sui. ¹⁹ Post multum verò temporis ve-
 nit dominus seruorum illorum, & po-
 suit rationem cum eis. ²⁰ Et accedens
 qui quinque talenta acceperat, obtulit
 alia quinque talenta, dicens, Domine,
 quinque talenta tradidisti mihi: ecce alia
 quinque superlucratus sum. ²¹ Ait illi
 dominus eius, Euge serue bone & fidelis,
 quia super pauca fuisti fidelis, super mul-
 ta te constituam: ^d intra in gaudium do-
 mini tui. ²² Accessit autem & qui duo
 talenta acceperat, & ait, Domine, duo
 talenta tradidisti mihi: ecce alia duo lu-
 cratus sum. ²³ Ait illi dominus eius, E-
 uge serue bone & fidelis, quia super pau-
 ca fuisti fidelis, super multa te constituã:
 intra in gaudium domini tui. ²⁴ Acce-
 dens autem & qui vnum talentum acce-
 perat, ait, Domine, scio quia homo du-
 rus es,

Mat. 13. d. 11
 Sup. 24. e. 41.
 Luc. 19. b. 11

B

C

rus es, metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti: ²⁵ & timēs abij, & abscondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est. ²⁶ Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male, & piger, sciebas quia meto vbi non semino, & congrego vbi non sparsi: ²⁷ oportuit ergo te committere pecuniā meam numulariis, & veniens ego recepissem utiq; quod meum est cum vsura. ²⁸ Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. ²⁹ ^fOmni enim habenti dabitur, & abundabit: ^e ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. ³⁰ Et inutilem feruum eiicite in tenebras exteriores. Illic erit fletus & stridor dētium. ³¹ ^hCum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ: ³² & congregabuntur ante eum omnes gētes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis: ³³ & statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris. ³⁴ Tunc dicet rex his qui à dextris eius erunt, Venite ^k benedicti patris

M 2 tris

quos hæc Christi parabola notaret! nulli huiusmodi serui extarent inutiles, quibus illa horrenda obœcationis sententia immineret. ^e *Eiicite eum in tenebras exteriores.* ^h *Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua.* Absoluit tertium argumentum quod in quæstionibus fuerat propositum, de consummatione seculi, quæ ad iudicium extremum refertur: in quo qui publicè visus est ab hominibus in humilitate veniens, filius hominis videbitur publicè in gloria iudicis, sedens in throno iudicans omnes gentes.

ⁱ *Et separabit eos ab inuicem.* Ante illum diem fieri potest, atque ita accidit, vt hœdi & oues in agro huius mundi permixti sint, id ferente Deo, & ad ouium probationem, & hœdorum multorum correctionem, qui ex ouium simplicitate instrui possunt, vt vel omnino stupiditatem & petulantiam deponant, vel mitiores saltem fiant. Tunc, verò omnino separati erunt sapientia & virtute, atque auctoritate filij hominis sedentis in gloria sua.

^k *Benedicti patri mei.* Qui benedixit vos omni benedictione spiritali in caelestibus, vt exponit D. Petrus.

e Metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti. Indicabat hoc loco Iesus argumenta eorum, qui sola fide contenti, existimant sibi imputari iustitiā: opera verò, quod dicat esse imperfecta, & vt illorum verbo vtat, polluta, & tanquam pannus menstruata inquinata, dicunt non modo necessaria non esse, sed abominanda: quia Deus, inquit, maiorem perfectionem exigit, quam quæ humanis operibus præstari possit. hoc est, *Metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti.* Hoc non malè proponitur, sed illud malè colligitur: ergo abiicienda sunt opera tanquam mala, & non curanda vt necessaria, imò tanto maiori studio & cōtentione curanda & præstanda, quanto perfectiora exiguntur: & tanto etiā plura, vt si non possit homo humanis viribus cū gratia humanæ naturæ concessa, ad illam operum magnitudinem & perfectionem peruenire, cōtēdat tamen & conetur, atque id quod potest agat, vel nihil omitrat eorum quæ debet & potest; ita vt cum veniat Dominus, inueniat gratiam & dona à se credita, cum augmento perpetuo operum & actionum: vt pecuniā numularis data, singulis horis & horarum momenti aliquid lucri facit, sic vt semper lucrum crescat. ita quod ex hominis obedientia & recto vsu donorum à Deo acceptorum accedit. *Vsura Domini dicitur.*

f Omni enim habenti dabitur, & abundabit. Hæc certissima sententia diuino consilio decreta est, vt qui rectè vsus fuerit donis sibi à Deo creditis, is amplioribus donis augeatur per spiritum sanctum Christi in eum venientis & manentis in eo, isque longè plura & præstantiora ea faciat, quam antea: ita vt abundet gratia & spiritu, abundet operum & actionum dignitate, abundet gaudio, pace & consolatione.

g Et autem qui non habet, & quod. ^e *Ei qui caret operibus, quæ curare ac præstare debuit & potuit, per gratiam & animi virtutes à Deo concessas, videtur autem habere fidem, videtur habere cognitionem sacrarum literarū, & sapientiæ atque scientiæ Dei: tamē auferetur ab eo id quod vel sibi vel aliis videtur habere. Vniūm autem essent*

I *Possidete.*] Tantum benedicti patris possidebunt regnum quia illis tantum est paratum à constitutione mundi. Quid significet *constitutio mundi*, iam aliàs exposuimus. Itaque benedictis paratur regnum, sed quoniam erit illi benedicti, nempe illi qui recto in Deum studio animati, charitatis officia proximis præstiterint maxime autem hæc officia ercentur, aliorum inopiæ succurrando.

tris mei,¹ possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. ³⁵ esuriui enim, & dedistis mihi manducare. sitiui: & dedistis mihi bibere. hospes eram: & collegistis me. ³⁶ nudus: & operuistis me. infirmus: & visitastis me. in carcere eram: & venistis ad me. ³⁷ Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & pauimus: sitiētem, & dedimus tibi potum? ³⁸ quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te? ³⁹ aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere: & venimus ad te? ⁴⁰ Et respondens rex, dicet illis, Amen dico vobis, quādiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. ⁴¹ Tunc dicet &

Isa. 52. b. 7.
Ezec. 18. b. 7.

Ecc. 7. d. 39.

m. *Qui paratus est diabolo.*] Ignis æternus proprie ac præcipue diabolo & angelis eius paratus fuit à principio, antequam homo originali casu rueret. accidit autem postea, vt homines sua culpa illi igni sese addiderint, ex parte diabolo cum extiterint, & filij gehennæ. Itaque omnes qui in maledictum inciderint, nec suam restitutionem à Deo legitime & recte quaesitam obtinuerint, ibunt in ignem æternum: non quia Deus eos ad ignem æternum subeundum produxerit, vel ignem æternum eorum causa parauerit definite; sed quia ipsi se à benedictione Patris subtrahentes, dignos illo igne reddiderunt.

n. *Esuriui, & non dedistis mihi.*] Homines sua culpa omnino, nullo alio necessario nomine damnantur. Est autem duplex culpa commissionis in mandata Dei, quæ negatiua dicuntur, & omissionis erga præcepta affirmatiua & charitatis officia. Multi autem fortassis erunt qui se commissione atque opere in legem peccasse negent, sed quia non satis est vt male non agatur, nisi & bene etiam agatur: Magister hanc parrem operum vt necessariorum ad benedictionem illam à Deo obtinendam indicauit.

his qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. ⁴² esuriui enim: & non dedistis mihi manducare. sitiui: & non dedistis mihi potum. ⁴³ hospes eram: & non collegistis me. nudus: & non operuistis me. infirmus, & in carcere: & non visitastis me. ⁴⁴ Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere: & non ministrauimus tibi? ⁴⁵ Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quādiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi

Psal. 6. b. 9.
Sup. 7. a. 2.
Luc. 13. f. 27.

Tob. 1. c. 25.
Dan. 12. a. 2.

mihī fecistis. ⁴⁶ Et ibunt hi in suppliciu
æternum : iusti autem , in vitam æternā.

CAP. XXVI.

AET factum est: cū consummasset Ie-
sus sermones hos omnes , dixit disci-
pulis suis, ² Scitis quia post biduum Pa-
scha fiet, ^b & filius hominis tradetur vt
crucifigatur. ³ Tunc congregati sunt
principes sacerdotum & seniores populi
in atrium principis sacerdotum , qui di-
cebatur Caiphās: ⁴ & consilium fecerūt
vt Iesum dolo tenerent , & occiderent.
⁵ Dicebant autem , Non in die festo : ne
fortè tumultus fieret in populo. ⁶ Cū
autem Iesus esset in Bethania in domo
Simōnis leprosi , ⁷ accessit ad eum mu-
lier habens alabastrum vnguenti pretio-
si , & effudit super caput ipsius recum-
bentis. ⁸ Videntes autem discipuli, in-

Mar. 14. a. 1.
Luc. 22. a. 1.

Mat. 26. 9.
Tob. 1. a. 2.
Et 12. a. 3.
Mar. 14. a. 3.

M 3 dignati

affirmat Iesus ita fore , vt ante Pascha hæc omnia fiant. Simul vt illos predicatione futurarum rerum paratiores reddat, atque etiam doceat scripturarum & prophetiarum rationem cum veritate ipsa constare : eiusque mortem non casu, non temeritate aut imprudentia, sed diuino consilio constitutam esse, ad salutem publicam hominum. Quia in re quamquam maxima culpa in Iudæorum improbitate esset, qui ministri fuerunt huius mortis ignominiosæ Christo afferendæ, tamen auctoritas prima atque institutio ad Deum referenda fuit; qui proprium filium tradidit pro nobis vt crucifigeretur. Atque ita quod sæpissime curauerunt Iudæi, hoc est, vt Iesum occiderent, efficiere non poterunt, quamuis longo tempore, & multis consiliis initis, ac tentata sæpè re, donec hora accessit eorum, & potestas tenebrarum, tunc enim adeo breuiter omnia expedita sunt, vt agnosci facile possit diuinum consilium, maximeque probari expositione ipsa rei gestæ, quam Euangelistæ continuo subiungunt.

c Tunc congregati sunt.] Eo tempore, eademque hora qua Christus in monte Oliuarum prædicebat discipulis hoc, congregati sunt vt eum dolo tenerent, & dolo detentum occiderent : namque hoc illi magis cuperent, quam publice occidere, quod tutius illis videbatur atque expeditius: sed timuerunt tumultum populi, qui facile oriri posset ex rumore inopinatæ capturæ aut occisionis; maxime eo tempore, quo multi ex variis locis conueniebant Ierosolymam, cupidi videndi Iesum, atque ita differebant consilium ultra festum, cū intelligerent tam breui non posse rem illam adornari, citra periculum seditionis aut tumultus.

d Cum autem Iesus esset in Bethania.] Significatur occasio accepta à Iuda proditorum, qui iam diu proposuerat vicesci denturum factum suis furtis, atque propositum animo occultauerat suo, quoad intellexit concilium in initum esse aduersus Iesum : atque ita ipse vltro accessit principes, &c. Ex quo manifestè ostenditur consilium diuinum, quod antea impediatur Iudæ, sacerdotum & aliorum consilia & conatus, nunc locum dedisse illis, vt efficerent quod cupiebant, cū oportunum tempus fuit ad reni diuini oraculi prædictam expediendam. antea illi non potuere quicquam efficere, nisi tantum vt seculis animo conpererent in suam damnationem: & quia non erat depositum, adhuc permittuntur à Deo illud explere simul, vt ex facto ipso ostendatur mundo damnationis illorum ratio iustissima, & ex illorum malitia Deus magnum orbi omni vsum proferat, pro sua sapientia & misericordia; vt qui ex veneno medicinam facere nouit salutarem.

e Videntes autem discipuli.] Discipuli omnes re non satis considerata, indignabantur, cognita magistri modestia, & moti Iudæ detractione, qui primus auctor fuit huius accusationis, vt ferè fit, vt prima alicuius fraudulenti & improbi oratione simplices alij in eandem sententiã subito impellantur, à quo sapientiori dicto reuocari possunt, sed ille improbus auctor non reuocetur.

a Cum consummasset Iesus sermones hos omnes] in quibus vniuersa euangelica doctrina ratio continetur, cuius doctrina tres partes sunt, quas tenere debent quicumque salutis suæ seriò student. Prima agit de fide erga Deum, Deique promissa, secunda de penitentiã, in qua continetur operū ratio omnium, tertia de efficientia Christi in eos qui credunt & obediunt Euangelio. Omnes hos sermones consummauerat Iesus, vt propheta & præceptor : ita vt nulla iam pars earum que ad hoc munus pertinerent, requireretur, quam obrem ad aliud munus Christi, hoc est, sacerdotis ac Regis, ac denique seruatoris hominum exequèdum sese iam deinceps parabat. ideo enim venerat Ierosolymam valde celeri gradu, vt superius legimus.

b Et filius hominis tradetur vt crucifigatur.] Illa conuinctio & expositionis vicem obtinet. Sciebāt enim discipuli Pascha post biduum fore : sed an eo tempore Iesus esset tradendus & crucifigendus, non ita sciebant. Exponit autem Iesus ita esse, vt cū post biduum Pascha futurum sit, tamen ipse illo biduo tradendus esset & crucifigendus : vt id quod antiqua & solenni Paschæ actiōne significabatur, cū ipsa figura conueniret. Igitur oportebat ita breuissimo tempore transigi hanc rem, quod videri poterat impossibile discipulis, tam breui tempore extare traditorem, modum traditionis inueniri, capi illum, in iudicio sisti, causam agi, damnari, & crucifigi. hæc festo non poterat fieri, ante festum nimium angustum tempus videbatur, & tamen

a *Quid molesti estis huic mulieri?* Nam fremebant aduersus eam, vt Marcus enarrat.

b *Mittis enim hæc unguentum.* Cùm sciat me non solere vt huiusmodi delictis & pretiosis rebus, irascimini huic mulieri. Atqui oportuit suspicari aliquam causam subesse, quãobrem ego, qui ab huiusmodi vitã delictis alienus omnino sum, passus fuerim effundi in meum corpus hoc unguentum. Mihi enim & si viuenti hoc conferatur quod ad delicta pertinet, tamen mortuo debetur ad honorem & significationem vt careris mortuis additur Iudæorum more. Nullæ enim delicta accedunt ex unguentis mortuo corpori, sed honor & significatio. Igitur debueratis cogitare aliquid de morte mea ac sepultura in hac effusione agi; atque idcõ me admisisse huiusmodi officium à muliere hæc, cuius mentem Deus incitauit, vt quem post mortem mihi non posset honorem, viuenti in sepultura significationem deferret. Atqui nemo apud vos improbat mortem unguendi mortuos, ad significationem spei resurrectionis: non debetis igitur & hoc factum improbare, cùm mihi mortuo neque minor honor debeat, quã cuiuspiam alij; neque vlli magis propria resurrectionis ratio, significatione, spesque sit, quã mihi, qui me resurrecturum sapius iam prædixi. Imò vbicunq; prædicabitur hoc euangelium mortis & sepulturae meae, à me sapius prædicatæ, & consilio diuini decretæ, dicitur etiam & quòd hæc fecit, signo ipso externo significans, quod ego verbis & oratione sæpè affirmaram futurum, atque hoc erit in memoriam eius, quam Deus ad hoc faciendum excitauit.

c *Tunc abiit.* Eo ipso tempore quo hæc in Bethania acta erãt, Iudas ad principes sacerdotum conuenit, & de proditione, atque mercede proditionis tractatum est; & ille ex eo quærebat oportunitatem. Fuit autem illi oportunitas, quo tempore minus sperabat sacerdotes & alij, propter festum, & tumultum metum. At Deus eo tempore illis occasionem permisit, quo oportebat Christum pati, hoc est, cùm Pascha immolabatur, vt res figuram impleret suo tempore. Christus qui omnia sciebat, suæ obedientiæ negotium ipsis tum inimicorum, tum etiam suorum actionibus instruebat, nam dum discipuli agunt de Pascha figuratiuo, ille suum Pascha parabat & significabat; vt hîc manifestè ait, *Tempus meum prope est*, &c.

d *Ad quendam.* Non quòd Christus dixerit, *Ad quendam*, sed Euangelista vsurpauit hoc verbum, vt significaret certum fuisse virum à Iesu indicatum certis signis, quæ postea à discipulis re ipsa comperta sunt ita habere. Alij Euangelistæ referunt integram Christi orationem cum signis: vt, Occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans: sequimini illum, &c. Et tandem subiungitur, Euntes discipuli fecerunt sicut dixerat illis Iesus, & parauerunt Pascha. Hæc omnia vno verbo suo, *ad quendam*, complexus est Mattheus. Pronomen enim *quidam*, certam aliquam vel personam vel rem significat.

dignati sunt, dicentes, Vt quid perditio hæc? potuit enim istud vendari multo, & dari pauperibus. ¹⁰ Sciens autem Iesus, ait illis, Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me. ¹¹ nam semper pauperes habetis vobiscum: me autem non semper habebitis. ¹² Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum: ad sepeliendum me, fecit. ¹³ Amen dico vobis, vbicunq; prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, dicetur & quòd hæc fecit, in memoriam eius. ¹⁴ Tunc abiit vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum:

¹⁵ & ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. ¹⁶ Et exinde quærebat oportunitatè vt eum traderet.

¹⁷ Prima autem die Azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes, Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? ¹⁸ At Iesus dixit, Ite in ciuitatè ad quendam: & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis. ¹⁹ Et fecerunt discipuli

Deut. 15. b. 11

habebitis. MSg.

B

Deut. 15. b. 11
Mat. 14. b. 10
Luc. 22. d. 1.
dicitur
6 MS.Mat. 14. b. 11
Luc. 22. d. 7.
5 MS. G.

puli sicut constituit illis Iesus: & parae-
runt Pascha. ²⁰ Vespere autem facto,

^a discumbebat cum duodecim discipulis
suis. ²¹ ^b Et edentibus illis, dixit, Amen

dico vobis, quia vnus vestrum me tradi-
turus est. ²² Et contristati valdè, cœpe-
runt singuli dicere, Nunquid ego sum,

Domine? ²³ At ipse respondens, ait,

^c Qui intingit mecum manum in paro-
pside, hic me tradet. ²⁴ Filius quidem

hominis vadit, sicut scriptum est de illo:
^d vā autem homini illi, per quem filius

hominis tradetur: bonum erat ei, si na-
tus non fuisset homo ille. ²⁵ Respondēs

autē Iudas qui tradidit eum, dixit, Nun-
quid ego sum rabbi? Ait illi, Tu dixisti.

²⁶ ^e Cœnantibus autem eis, accepit Iesus
panem, & ^f benedixit, ac fregit: deditque

discipulis suis, & ait, Accipite, & come-
dite: hoc est corpus meum. ²⁷ Et acci-
piens calicem, gratias egit: & dedit illis,

dicens, Bibite ex hoc omnes. ²⁸ ⁱ Hic
est enim sanguis meus noui testamenti,

qui

guli de se rogabant.

^g ^{Qui & tradidit eum.} Qui conscius erat sibi consilij iniij, & pactæ mercedis pro-
missio facto. ^{Tu dixisti:} phrasis est antiqua loquendi, qua neque planè affirmatur, neque planè negatur, magis ta-
men vergitur ad affirmationem. ^{Oratio est frequens in Mishnaoth, Tu dixisti,} pro, bene habet, satis est, nihil vltra
rogo: quando ita ais, non est quod vltra agamus. & eiusmodi significationes aliæ dissimulatæ, quæ tantum pun-
gere eum possint, qui sibi conscius fuerit: sed vsus est Iesus eodem verbo in remotiore etiam significatione: ^{non}
enim significat deliberare apud se, & constituere alicui malum & dolum. vt, Et dixit Cain fratri suo Abel.

^f ^{Cœnantibus autem.} In posteriori cœna, in qua noui Testamenti sacramentum instituebat, absoluta iam figura
Paschæ figuratiui in priori cœna. ^g ^{Benedixit.} Vt communicaret suam benedictionem iis, quibus suum
corpus communicabat; atque ita promissum impleteret, In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ; Fra-
ctio communicationem indicat.

^h ^{Accipite.} Verè communicauit illis corpus suum verum sacramentali
modo, non significatione, sed in veritate & spiritu: namque in huius sacramenti ratione totum mysterium redem-
ptionis & salutis humanæ lateat. Hic Christus sese dat suis, hic ipse suscipit hominum genus in se, vt pro illo mor-
tem opperiat, debitumque illud grauissimum diuinæ iustitiæ exoluat. Sed hæc apud Lucam fusiùs: nanq; que ille
Euangelista distinguit totam rationem, quam hic & Marcus breuiter referunt.

ⁱ ^{Hic est sanguis.} Vt cor-
pus, ita & sanguinem suum verè & re ipsa illis communicauit, cuius virtus vtpote purissimi & sanctissimi illorum
sanguinem impurum mundaret & sanctificaret, ad mysterium quod aliquando plenius exponetur, Deo oportu-
nitatem afferente.

^a ^{Discumbebat Iesus.} Postquã Pascha
comedissent. nam duplex illis cœna
illo die fuit: prior erat legalis signifi-
cationis & ceremoniæ causa instituta,
in qua non saturabantur, non enim
poterat saturare agnus tredecim viros,
sed satis erat vt singuli aliquid de agno
ederent. hæc celebrabatur à stantibus,
more à lege præscripto. Post hanc cœ-
nam cœnabatur etiam adhibitis alijs
epulis, vt quisque pro facultate & ra-
tione festi poterat. Fuit autem hoc
modo omnis illius temporis actio à
Iesu obita, imprimis factum est Pa-
scha, quod sacrificij magis genus, quã
cœnæ erat. Deinde discubitum fuit ad
alteram cœnam, quæ antequam inci-
peretur, surrexit Iesus, & lauit pedes
discipulorum: deinde recubuit cum
illis ad communem cœnam; & tunc
significauit illis proditorem sibi pa-
ratam.

^b ^{Et edentibus illis.} Habet crimè ma-
iorem grauitatem ex hora, actione an-
teacta & presenti.

^c ^{Qui intingit mecum manū in paropside.}
In priori cœna non erat vsus parop-
sidis, neque panis intingendi; sed cum
sacris amaris pane azymo simplici-
ter & festinanter comedebatur agnus.
Non aperte significabat Iudam: nam
alij etiam intingebant; sed facinus ex-
agitabat magis etiam indicando.

^d ^{Vt autem homini.} Comminationes
sunt, & admonitiones ad deterrendū
proditorem à scelere, vel saltem reuo-
candum ad penitentiam. Non sunt
confirmationes necessitatis, non enim
Iudas necessario illud acturus erat, sed
vltro: neque ea causâ prædicat Iesus vt
fat, sed vt caueat ille sibi, cæteri que
intelligant rem non casu accidisse, sed
deliberato consilio, quod ipse aperte
nosset, etiam si proditor ipse dissimu-
laret: cæteri enim hætenus cõsij sibi
non erateiusmodi voluntatis: & ideo
mirabantur an repentino aliquo mo-
tu futurum esset, ob eamque rem sin-

Mar. 14. b. 17

Luc. 22. b. 14.
Iob. 13. c. 21.

Ps. 40. b. 10.

^a traditur
² Ms. G. 5.

³ Cor. 11. b. 24.

a *Pro multis.*] Pro omnibus hominibus totius orbis, qui capaces huius beneficii fuerint. Effundetur autem pro eis, hoc est, vice sanguinis illorum, qui effundi debebat pro ipsorum peccatis: sed quoniam inefficax erat animalium hominum sanguis ad auferendum peccatum, necesse fuit effundi hominis diuini sanguinem, pretij infiniti, pro multis, ad multorum exhaurienda peccata.

b *De hoc genimine vitis.*] Alludit ad benedictionem vini, siue religiosam gratiarum actionem olim in communione conuiniarum sollempnem ברוך אתה ה' מלך העולם הושיענו לנו את פני הנזק Benedictus sis tu Domine rex mundi, qui das nobis fructum vitis. Est etiam obseruanda proprietates orationum: nam in sacramento corporis, hoc est, in pane, legimus, *benedixit*: in sanguinis vero sacramento, hoc est, in calicis vino, legimus, *gratias egit*. quippe illa oratio, Benedictus sis tu Domine, &c. gratiarum actionis rationem obinet. Est etiam magnum arcanum in vspatatione horum verborum, *gratias egit*. *Genimina vitis*, quibus Christus consulto vsus est, qua de re alias dicitur. Porro illa gratiarum actionis formula antiqua est, vt constat ex מורה ליהאליטא, & ex Misnaioth.

c *Cum illud bibam vobiscum nouum.*] Instauratum omnino; & non solum instauratum, sed integratum & renouatum, ac denique completum, cum obtulero regnum Patri, omnemque ecclesiam meam illi tradidero, qua hoc sacrausissimo mysterio coniunctam in me suscipio seruandam; mihiq; corpus ex ipsa apto, cuius caput ego sum.

Hic non solum de corpore Christi vero, sed de corpore etiam mystico sermo fit: nam vtrumque continetur in integra huius sacramenti ratione: sed altero modo, alterum corpus verum vt exhibitum, corpus mysticum vt susceptum. S. Lucas hunc locum magis explicuit illis verbis, Donec impleatur in regno Dei: & Donec veniat regnum Dei. d *Et hymno dicto.*] Actionem vel ritum communem & vulgatissimum omnibus, hoc dicendi modo indicat Evangelista: atque ita erat omnibus Israelitis post cibum mos gratias agendi Deo: qui mos ex praecipuo ortu habuit: Vt cum comederis & saturatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, &c. Deut. 8. e *Montem oliueti.*] Totus ille tractus qui est ultra Ierusalem post torrentem ad Ortum, dicitur Mons oliueti, tam mons ipse, quam horti qui infra montem erant ad torrentem.

f *Omnes vos.*] Offendiculum omnes inuenietis hac nocte, ita vt ab ea alacritate qua me fueratis secuti, ab ea constantia, ab eo denique proposito & studio turbemini, partim pauore suscepto ex cognitione eorum qua in me sient, partim metu ab illis qui mihi iniqui erunt, incusso; atque ita alij fugietis, alij latebitis, alij dissimulabitis: omnes tadem me deserent non progressi mecum, sed ipsi offendiculis detenti, hac erit vestra dispersio. Verum enim illud est, & oblatore periculo spectatum, quod Zacharias scripsit ex verbis Dei, *Percutiam pastorem*, &c. Huius loci explicationem maiorem exhibebimus Deo vni monstrante, cum disliceremus de ratione citandi scripturas.

g *Et si omnes scandalizati fuerint.*] Bonorum virorum atque simplicium discipulorum Christi spiritus quidem promptus est, sed caro infirma; adeo vt qui plus sibi arrogat, gratius sibi periculum moliri videatur, id agente atque studente satana communi hoste, qui Petrum magni, vt videbatur, spiritus & promptissimi virum expebat, vt cribraret sicut triticum. h *Ter me negabis.*] Negare grauius est quam scandalizari: scandalum metum & trepidationem arguit, negatio abalentionem accusat.

i *Similiter & omnes.*] Petrus se vnum omnibus praestare iactabat: omnes vero Petro cedere noluere, nec tamen singuli responderunt seorsum, sed omnes simul cum Petro contententes, ita vt coniuncto etiam studio fiderent omnes: & tamen omnes in offendiculum impaucturos esse Christus dixerat. Illis autem Christus prospicit & consulit deductis in villam, ex qua possent cognoscere quid ageretur, & sibi fuga consulere. Excepit tamen secum tres, quos testes voluit esse omnium actionum suarum & passionum, vt prope ab initio primum assumptos.

qui pro multis effundetur in remissione peccatorum.

²⁹ Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis, vsque in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei.

³⁰ Et hymno dicto, exierunt in montem oliueti. ³¹ Tunc dicit illis Iesus, Omnes vos scandalum patiemini in me, in ista nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.

³² Postquam autem resurrexero, praedam vos in Galilaeam. ³³ Respondens autem Petrus, ait illi, Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.

³⁴ Ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. ³⁵ Ait illi Petrus, Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

Mar. 14. c. 27
Ioh. 16. d. 31.
Zach. 13. l. 7.
Mat. 14. c. 18
& 16. l. 7.

Ioh. 13. d. 38

Mar. 14. d. 32
Luc. 22. d. 39

dixerunt. ³⁶ Tunc venit Iesus cum illis
D in villam quæ dicitur Geth-semani : &
dixit discipulis suis , Sedete hîc, donec
vadam illuc , & orem. ³⁷ Et assumpto
Petro & duobus filiis Zebedæi , cœpit
contristari & mœstus esse. ³⁸ Tunc ait
illis, Tristis est anima mea vsq; ad mor-
tem: sustinete hîc , & vigilate mecum.
³⁹ Et progressus pusillum , prôcidit in fa-
ciem suam, orans, & dicens, Pater mi, si
possibile est, transeat à me calix iste. ve-
runtamen non sicut ego volo, sed sicut
tu. ⁴⁰ Et venit ad discipulos suos, & in-
uenit eos dormiêtes: & dicit Petro, ⁴¹ Sic
non potuistis vna hora vigilare mecum?
⁴² Vigilate, & orate vt non intretis in ten-
tationem. Spiritus quidê promptus est,
caro autem infirma. ⁴³ Iterum secun-
dò abiit, & orauit, dicens, Pater mi, si
non potest hic calix transire nisi bibam
illum: fiat voluntas tua. ⁴⁴ Et venit
iterum, & inuenit eos dormientes. erant
enim oculi eorum grauati. ⁴⁵ Et relictis
illis, iterum abiit: & orauit tertio, eundê
sermonem dicens. ⁴⁶ Tunc venit ad di-
scipulos suos, & dicit illis, Dormite
iam, & requiescite: ecce appropinquauit
N hora,

vobis ipsis consulatis oportet: nihil postulo à vobis iam quod ad me iuuandum à vobis proficisci possit: tantum
vos moneo, vt vestro periculo consulatis, & vigilantes oretis pro vobis, & deprecemini illum temptationem & peri-
culum fortitudinis vestræ, quam scio vobis defecturam propter carnis imbecillitatem: nam Spiritus quidem precipuus
est, caro verò infirma. ^e Iterum secundo abiit.] Secundo & tertio deprecatur Christus illum acerbissimum cali-
licem, ea parte qua infirmus erat: sed ea qua fortissimus, deprecationem illam corrigebat, dicens, Fiat voluntas tua.
^f Et venit iterum.] Non obliuiscitur suorum, quos charos habebat, etiam in medijs angustijs tristitiæ, & presen-
tiam iam discriminis mortis, atque adeo in ipsa tam grauis & ignominiosæ mortis cogitatione.
^g Dormite iam & requiescite.] Non est iustus, sed increpatoria permissio, qua id videtur iuberi, quod neque ex consilio
eius qui iubet, neque ex re eius qui iubetur, est, vt, Latere iuuenis in adolescentia tua.

a Geth-semani.] Tempore Christi Ie-
rosolymorum suburbana elegantissi-
mis hortis ornata erant, vt paradysus
voluptatis à Iosepho aut ore Hebraï-
co appellata illa fuerit. Hortorū au-
tem nomina ex notarum numero erāt
imposita, aliàs ipsa murorum & por-
tuum facies prima similis erat, quæ
elegantis operis esse solet ratio. Tridēti
huiusmodi hororum vias vidimus,
ab vrbe ad Franciscanorum cœnobiū.
Geth-semani idem Latinis quod hortus
ostium vel pinguis significat: erat locus
ille Iesu familiaris ad orandum.

b Tristis est anima mea.] Duplici mo-
do consideratur anima: nam vel ad vi-
tam hanc animale, cuius tutrix, al-
tix, & propugnatrix illa est, refertur;
atque ad eam ad omnem exteriorem, vt
ita dicamus, animæ partem, qua viuunt
corpus, mouetur & sentit, affectibus-
que excitatur: hæc dicitur Hebraicè
וַיִּבְרַח נְפֻשׁוֹ. altero modo confi-
deratur anima, qua ratione virtutibus
præditæ est spiritalibus magis, vt sapi-
entia, fide, prudentia, voluntate & ar-
bitrio: atque hac ratione NESAMAH
dicitur; ac propriè magis רַחֵם הַיְהוָה
spiritum Latini dicunt illa ad infir-
mitatem, hæc ad virtutem referunt.
Christus ea parte animæ, quæ affectus
continet, infirmitatem humanam, vt
verus homo, retulit, peccato excepto,
ea parte qua virtus consistit, vltra om-
nem humanam aleam fortissimus fuit,
vtpote omnium hominum perfectissi-
mus, omni usque alio simul cōiunctis
vltra omnem comparationem prestā-
tior. Igitur priorem illam animæ por-
tionem indicauit, dicens, Tristis est ani-
ma mea vsque ad mortem: id est, parum
abest à morte illa mœx animæ infirma
pars, præ mœstitudinis & tristitiæ la-
bore.

c Præcidit in faciem.] Ex cognitione
grauissimi oneris peccatorum totius
mundi, quæ luenda expiandaque susce-
perat, & iræ diuinæ, quam sua morte
placare debere intelligebat, & iustitiæ
cui satisfieri oportebat.

d Sic non potuistis.] Qui iactabatis
animum fortem ad subeunda peri-
cula, & metum omnem contemnē-
dum, scandalumque superandum, &
tamen ante ipsum periculum iam de-
fectus, vt neque meam tristitiam vigi-
lia & oratione comitari possitis: sed iā
iam à vobis proficisci possit: tantum
deprecemini illum temptationem & peri-
culum fortitudinis vestræ, quam scio vobis defecturam propter carnis imbecillitatem: nam Spiritus quidem precipuus
est, caro verò infirma.

e Iterum secundo abiit.] Secundo & tertio deprecatur Christus illum acerbissimum cali-
licem, ea parte qua infirmus erat: sed ea qua fortissimus, deprecationem illam corrigebat, dicens, Fiat voluntas tua.
f Et venit iterum.] Non obliuiscitur suorum, quos charos habebat, etiam in medijs angustijs tristitiæ, & presen-
tiam iam discriminis mortis, atque adeo in ipsa tam grauis & ignominiosæ mortis cogitatione.
g Dormite iam & requiescite.] Non est iustus, sed increpatoria permissio, qua id videtur iuberi, quod neque ex consilio
eius qui iubet, neque ex re eius qui iubetur, est, vt, Latere iuuenis in adolescentia tua.

MS. G.

Sic, non
MS. R. Hier.
G. S.

a *Surgite eamus*] obuiam ei qui me tradit, & iis quibus tradendus sum.

hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorum. ⁴⁶ Surgite eamus: ecce " appropinquauit qui me " tradet'.

⁴⁷ Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit, & cū eo turba multa cum gladiis & fustibus, missi à principibus sacerdotum & senioribus populi.

⁴⁸ Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens, Quemcūque osculatus fuero, ipse est: tenete eum. ⁴⁹ Et confestim accedens ad Iesum, dixit, Aue rabbi. Et osculatus est eum. ⁵⁰ Dixitque illi Iesus, ^b Amice, ad quid venisti? Tunc ac-

b *Amice, ad quid venisti?*] Paulò antè decesserat Iudas à cæteris Apostolis, atque à Iesu colloquio Non autem moris erat semper osculari in omni congressu eos, quibus cum familiariter ageretur, sed vel nouo aduentu ex via, vel post longiorem absentiam, vel in magno aliquo & subito negotio. Nunc se præbuit Iudas vel vt alienum, vel vt qui alius iam esset, aliudque ageret, quàm hæcenus egerat. Hæcenus enim apostolum cum cæteris agebat; nunc iam separatus ab aliis, ipse dux est satellitum, ministerque inimicorum Christi. ideoque à Christo illa oratione excipitur, qua possit suum statum agnoscere, si velit, tanquàm alienus excipitur, atque vnus è numero aliorum qui Apostoli non essent, nouique negotij & ab Apostolatu alieni arguitur, cū rogatur, *Ad quid venisti?* Quid noui negotij tibi est hac hora ista salutatione cum isto comitatu? & tamen à clementissimo magistro blande, humanè & amanter excipitur illa voce amice.

c *Omnes enim qui acceperint gladium.*] Apostoli officium non est gladio dimicare pro Christo, sed verbo & spiritu. Gladio tantum vitium legitime magistratus in re publica: cæteri qui ex odio aut dolo vel insidias gladium ad homicidium accipiunt, obnoxij sunt illi sententiæ, Qui effuderit sanguinem hominis, effunderetur sanguis illius per hominem.

cesserunt, & manus iniecerunt in Iesum: & tenuerunt eum. ⁵¹ Et ecce vnus ex his qui erant cum Iesu, extendens manum, exemit gladium suum: & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius. ⁵² Tunc ait illi Iesus, Cõuerte gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. ⁵³ An putas quia non possum * rogare patrem meum: & exhibebit mihi modò plusquàm duodecim legiones angelorum? ⁵⁴ Quo-

modo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri? ⁵⁵ In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me: quotidie apud vos sedebam docens in templo: & non me tenuistis. ⁵⁶ Hoc autem totum factum est, vt adimplerentur

scripturæ

appropinquabit o.
trahit s.
M.S.G.S.
Mar. 14. c. 4.
Luc. 22. c. 47.
Ioh. 18. a. 3.

E

Gen. 9. a. 6.
Apo. 13. c. 10.

* modò s.
M.S.G.
- 2 M.S.G.

Isa. 53. c. 10.

scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo fugerunt. ⁵⁷ At illi

tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ^b ubi Scribæ & seniores conuenerant. ⁵⁸ Petrus autem sequebatur eum à lōgè, vsque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris: ^c vt videret finem.

⁵⁹ Principes autem sacerdotum & omne concilium ^d quærebant falsum testimoniū contra Iesum, vt eum morti traderent: ⁶⁰ & non inuenerunt, eum multi falsi testes accessissent. Nouissimè autem venerunt ^e duo falsi testes: ⁶¹ & dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templū Dei, & ^f post triduum ^g reedificare illud.

⁶² Et surgens princeps sacerdotum, ait illi, Nihil respondes ad ea quæ isti aduersum te testificantur? ⁶³ Iesus autem tacebat. Et princeps sacerdotū ait illi, Adiuuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei*. ⁶⁴ Dicit illi Iesus, ^h Tu dixisti. veruntamen dico vobis, ⁱ amodo videbitis filium hominis sedentem

N 2 dentem

catione & morte, nisi ex consequentia quòd illa facultas destruendi & reedificandi templum hominibus communicatam, cuiusmodi communicatam prophetis, ad similia edenda miracula legimus; vel ad naturam planè diuinam, quam Christum sibi tribuere illi indignè ferebant, & grauissimi criminis nomine accusabant: cupiebat Pontifex vt Iesus responderet, vt ex responsò ac testimonio simul constari ab ipsis crimen posset. Sed Iesus suo silentio, & obedientiam Patri præstabat, & patientiam animique constantiam calumniis opponebat: simulq; ue indicabat illis quali iudicio venterent, ad quod ipsi non esset respondendum, nimirum corruptissimo, & ad damnandam innocentiam potius, quàm ad veritatem cognoscendam comparato: quod præterquam quod iam diu illi multis exemplis conati ipsam perdere ostendissent, tamen ipso præfenti factò demonstrabant aperte, qui ipsum ante capiendū, quàm causam cognoscedam curassent. Non enim debet capi is, de quo nihil est per testes indicatum, isti post capturam quærebant testes studiosè, & non inuenientes, inibant modum falsi constandi testimonij, quid igitur respondendum esset in huiusmodi iudicio? ^h Tu dixisti] lege superiorem expositionem, litera e. ⁱ Amodo videbitis filium hominis.] Cum transierit hæc hora tenebrarum, qua nunc agitur, cumq; absoluta fuerit hæc expeditio, in qua versor, videbitis me sedentem à dextris virtutis Dei. Et quomodo poterunt videre sedentem à dextris, cum Deus sit inuisibilis, & Iesus etiam factus in calum, non amplius videri possit ab hominibus, nisi singulari reuelatione: mysterium est in oratione

a Tunc discipuli omnes.] Tam illi tres qui proximè aderant, quàm qui ad ipsum hori oclau introitu relicterant, omnes, percussò pastore, dispergi cœpere.

b Vbi Scribæ & seniores conuenerunt.] Cum iam certum illis esset Iesum illa nocte tradendum esse à Iuda, missi ue fuissent satellites & ministri, conuentum est, vt communi consilio, & velut concilij auctoritate damnaretur Iesus, atque excommunicaretur, tradereturq; gentibus.

c Vt videret finem.] Concilij ipsius conclusionem & exitum cupiebat videre Petrus: & si audiret illum damnati, consuleret sibi (nam in metu erat) si verò absolutum videret, se præsto adesse illi ostenderet, atque animum suum, quem iactauerat, probaret: sed non bene cessit illi hæc simulata animositas.

d Quærebant falsum testimonium.] Necessè erat siue in verum siue in falsum testimonium, vt minimū duos conuenire testes, in narratione tam rei, quàm circumstantiarum, vt legitur in Misnaioth tractatu De testibus per totum. Cum multi falsi testes accessissent: nõ tamen conueniebant, quia nullus habebat contestem.

e Duo falsi testes.] Falsus testis dicitur, qui testimonium vel fingit, vel aliter interpretatur quàm oportet. Hi bene poterunt testari se audisse dicentem de templo soluendo, & in triduo reedificando: sed non solum interpretati sunt dictum aliam in partè, quàm Iesus significauerat, sed etiam addiderunt, Possum destruere templum Dei, & manufactum, vt alij etiam Euangelistæ narrant.

f Nihil responderet.] Formula iudicij antiqui descripta in Misnaioth tractatu De Sanhedrin, vt deus locus teo sese defendendi aut respondendi.

g Iesus autem tacebat.] vt qui se traditum videret à Patre à mortem, pro hominibus, & criminibus falsis respondere non deberet. namque illud testimonium etiam si ita esset, nullum arguebat crimen dignum excommunicandi.

Sup. e. 17.
Mar. 14. c. 53
Luk. 22. f. 54
Ioh. 18. d. 24.

a Princeps
MSq.
Mar. 14. f. 55

Ioh. 2. d. 19.
per c. 5.
reedificare
MS. G. S.

* viii. Ms.
69.

Sup. 16. d. 27.
1 Thef. 4. d. 14
Rom. 14. b. 10.

hac magnum. Significabat enim Iesus verè se Dei filium esse, ut rogabatur à Sacerdote: & quanquam tunc in illa humilitate esset, ut filius hominis tantum esse putaretur ab ipsis, atque adeo hominis humilissimus atque abiectissimus filius, tamen duplex argumentum postea futurum, quo probaretur Dei filius: alterum quod inuitare deberet omnes ad se suscipiendum, nempe per sancti Spiritus virtutem & efficaciam missam dono caltus credentibus & obedientibus sibi: quo dono testatum esset mundo ipsum sedere à dextris virtutis Dei. Notanter dicitur, *Dextris virtutis*, hoc est, ad æqualitatem efficacitatis & potentie ac facultatis mittendi donum Spiritus sancti. Hoc idem est quod postea factum D. Petrus testabatur. Dextera Dei exaltatus Christus, & promissione Spiritus sancti à patre accepta, effudit hoc donum quod vos videtis. eadem verba retulit Petrus, quæ à Iesu hoc loco prædicta fuerant. Alterum verò argumentum erat, ut qui hoc Christi testimonium reicerent, alterum, vellent nollent, habitum essent extremi iudicii, in quo is qui tum humilis videbatur, paulo post maximus & magnificentissimus videri posset, tandem potentissimus & severissimus iudex videndus esset. & qui antea misericordie diuinæ liberalissimus Pontifex fuisset, iis qui sese repudiassent, diuinæ iustitiæ quoque assertorem sese confirmaret, cum magno ipsorum malo sua culpa conquisito.

a *Scidit vestimenta sua.*] Indignantis habitus in cognitione subita grauissimæ & indignæ rei, qualis blasphemiam habetur.

b *Blasphemauit.*] Quid propriè sit blasphemiam, aliàs docebimus. erat autem vnum ex grauissimis sceleribus morte expiandis. Oportebat verò diligenter examinari atque perpendi an blasphemasset Iesus, an non: sed corrupta odio Pontificis propositio, facile omnes totius cõcilij corrupti calculos sibi coniecit.

c *Cum Iesu Galileo.*] Inter inimicos vilipendij & despectionis causa Iesus Galilæus dicebatur, quod ex illa regione non concederent quenquam exitisse prophetam: atque ita Galilæum dicentes, prophetam negabant esse.

d *Nescio quid dicis.*] Omnino negauit omnia, & cognomen Galilæi etiam, cum tamen ipse etiam Galilæus esset, idque pronuntiationis modo proderet.

e *Cum Iesu Nazareno.*] Vulgus non solum damnatos, sed damnatorum etiam amicos odit. *Et hic*, inquit, Nazareni nomen iam tum infame apud illos ceperat esse, propter Iesum, quæ nouæ sectæ auctorem esse dicebant: eratque perinde ac si hæreticum quis diceret. Hoc etiam cognomento ad hæc vsque tempora à Iudæis & Machometanis nos Christiani appellamus. Iam cum videret se hinc insulari hærese, Petrus negationi iuramentum addidit, ut suspicionem melius depelleret. Hic negat iam doctrinæ Christi se discipulum esse.

f *Nam & loquela.*] Galilæi, ut qui aliam linguarum gentibus finitimi habitabant, durus aliquanto quam Iudæi Mediterranei, communem linguam pronuntiant.

g *Tunc cepit detestari.*] Deuouere se, & dira sibi imprecari, si illum non modò ut magistrum, sed etiam ut hominem noisset vquam: hoc est, nescire se quis homo ille esset, aut alio modo vllam noticiam illius haberet. Negationi additum est nouum mendacium, & mendacio de uoto arque a iuratio.

h *Et continuo gallus cantauit.*] Natura suæ ingenio satisfaciens, & Petrum proditi officij admonens, cantauit.

dẽtem à dextris virtutis Dei, & venientẽ in nubibus cæli. ⁶⁵ Tunc princeps sacerdotum ^a scidit vestimenta sua, dicens,

^b Blasphemauit: quid adhuc egemus testibus? ecce, nũc audistis blasphemiam:

⁶⁶ quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt, Reus est mortis. ⁶⁷ Tunc

expuerunt in faciẽ eius: & colaphis eum ceciderunt: alij autem palmas in faciem eius dederunt, ⁶⁸ dicentes, Prophetiza

nobis Christe: quis est qui te percussit?

⁶⁹ Petrus verò sedebat foris, in atrio: & accessit ad eum vna ancilla, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras. ⁷⁰ At ille negauit coram omnibus, dicẽs, ^d Nescio quid dicis. ⁷¹ Exeunte autem illo ianua,

vidit eum alia ancilla: & ait his qui erant ibi, Et hic erat cum Iesu Nazareno.

⁷² Et iterũ negauit cum iuramento, Quia non noui hominem. ⁷³ Et post pusillum accesserunt qui stabant: & dixerunt Petro, Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit. ⁷⁴ Tunc cepit detestari & iurare quia non nouisset hominem. ^b Et continuo gallus cantauit.

MS. G. 5.

G

I/a. 50. b. 6.
Mar. 14. g. 69Luce. 22. f. 51.
Ioh. 18. d. 25.

MS. G. 57

7^s Et recordat⁹ est Petrus verbi Iesu quod dixerat, * Prius quam gallus cātet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

A MAnē autem factō consilium inierunt omnes principes sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eū morti traderent. ² Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præfidi. ³ Tunc videns Iudas qui eum tradidit quod damnatus esset: pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotū & senioribus, ⁴ dicens, Peccauī, tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt, ⁴ Quid ad nos? tu videris. ⁵ Et proiectis argēteis in templo, recessit: & abiens, laqueo se suspendit. ⁶ Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in corbanam: quia pretium sanguinis est. ⁷ Consilio autem inito emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. ⁸ Propter hoc vocatus est ager ille,

N 3 Hacel-

innocentie Iesu & proditiōis à se admisse esse, vltra confessionem suam argentum relatum.
 d. Quid ad nos? Nihil, inquirunt, nobis cum tua conscientia: scimus illum non autē damnatum, quam à te esset traditus; neque repetam fuisse damnandi eius causam, nisi postquam est traditus; tunc enim ipse dixit blasphemiam, quam obierit à nobis damnare. sed si tu, cum iustum nosces, tradidisti, consule tibi; nam nos iam nostra pars consuluimus.
 e. Precium sanguinis.] Hebraice ד א מ ת מ significat sanguines, hoc est, necem vel eadem, & significat etiam precium. Allusum est ad vtramque significationem: non solum sanguines sunt hæc, sed sanguines sanguinum, & precii appreciati. vide vt iustissime quadret hæc Pōsticum oratio cum Zacharie variatio.
 f. Emerunt ex illis agrum figuli.] Argenti in templo proiectum fuerat à Iuda, quasi munus quoddā, quō aliquo modo vellet leniri suam pernam. nam à sacerdotibus recusatum est, qui iam nolebant Iesum restituere liberum. ergo ille noluit vti illo argento; quo proiecto in templum, sperabat aliqua ratione Deum placare, vt fingere solet animus, mala conscientia exagitata; huiusmodi commenta. Cum autem principes intellexissent argentum in templo proiectum, veluti donarium quoddam esse, tamen nec ad sacrificia, nec ad sacra reſta esse idoneum desinebant, quia precium sanguinis erat: hoc est, pecunia homicidio parata ab eo à quo in templo proiecta fuerat: igitur iniqua & indigna templo, & tamen sacra. oportuit igitur de ea re, illorum more, consilium iniri, & decretum est, debere expedi in aliquam rem, quæ grata esse posset Deo aliqua ratione. atque ita ex pecunia sanguinis Iesu, etiam ab ipsis illius inimicis, aliquis pius vsus est inritus. Neque verò ob eam rem aut illorum aut Iudæ scelus defendi aut elenari potest: sed in his omnibus obseruanda est diuinæ sapientiæ veritas, quæ ita omnia prædixerat per vates, vt postea per hos omnes acta sunt.

i. Et egressus foras.] Quanquā egressio timorē omnino arguebat, à quo nondum liber erat, tamen iam penitentiam indicabat eius, qui nollet manere in loco vbi tantum scelus tueri cogeretur. sed hanc penitentiam veram, atque ex integro animo profectam fuisse, ille amarus fletus ostendebat. Quid illa nocte inuitiarum, ignominia, probri, atque plagarū pertulerit Iesus, facile indicatur ex hora & potestate tenebrarum, ex odio eorum à quibus damnatus, & insolentia eorū inter quos erat, satellitum, ministrorum, & cæterorum.

CAP. XXVII.

a. Mene fultio.] Non diu dilata est traditio. nam post damnationem proxima est traditio rei damnati. Vsurpauerant autem Romani sibi vitæ atque necis potestatem in illum populum; ab iis rebus quæ religionem spectabāt cognoscendis tantum abstinentes.

b. Tunc videm Iudas.] nam antea ex cæcitate propria malitia & satanæ astu rem leuem admisisse sibi videbatur. Cum videret illum iam traditum, agnoscebat culpam; nec tamen legitimam & probandam penitentiam inuit, quam multa quæ ad penitentiam peruenēt, fecit. Fuit sera penitentia cum traditus iam esset, sed magis inuisilis, quia stultè inuita, & desperationi adiuncta.

c. Tradens sanguinem iustum.] Tradiderat illum principibus sacerdotū, quasi nosset nocetē, & dignū qui traderetur. itaque sua illa traditio significabat illos merito esse Iesu infensos. Nūc yero cum morte damnatum videret, damnat ipse suum consilium & factum, affirmans illum iustum esse, & iniuria summa illis iniuriam, atque à se traditum; multo ergo minus dignū morte esse, seque velle reponere omnia hæc, id quod testaretur pecunia relata, quæ vt auarus cupisciat & quaesierat, atque ita amabat, vt nisi manifestò sciret esse sibi per summam iniuriam partā, nunquam referret. Argumentum ergo

* Quia ms. G.
Mar. 1. 1. b. 16
Luc. 22. g. 61.
Euse. 2. 1. 4. 1.
Ioh. 1. b. c. 28.

Az. 1. c. 18.

22. 2. 21.

a *Hoc[el] dama.*] Syrica verba, ex Hebraico antiquo immutata.

b *Impletum est.*] Nam iam fuerat similitis res acta Zachariae & Ieremias temporibus, sed non fuerat completa, vsq; ad hoc in Iesu editum exipit.

c *Ita vt miraretur preses.*] Mirabatur illorum studium accusandi, & vehementis odij indicem conspirationem omnium, multitudinem conquisitam criminacionum, & illius summam patientiam & animi fortitudinem, cum vultu nullius odij aut acerbitalis nota, sed summæ modestiæ decore imbuto.

d *Dimittere vnum vinctum.*] In monumentum seruitutis Egyptiacæ, diuino beneficio depulsæ.

e *Barabasi.*] Significat nomen filij cuiusdam dicti Abba, noti satis viri, & ipse etiam notus, tum propter patris nomen, tum propter ipsius facinora. Erat enim seditiosus, & in seditione fecerat homicidium: deinde effugiens periculum, latrocinia exercebat apud vias. Est frequens mentio cuiusdam Abba insignis viri in Misnaioth.

f *An Iesum qui dicitur Christus?*] Antitheto voluit præses populū officij admonere sui, opponens nomen Barabba nomini Iesu, qui dicitur Messias. Hoc enim nomen illis maximum & gratissimum esse oportuit, cuius ratio omnis ad ipsorum honorem & vilitatem referebatur: ac præcipue eum pronuntiare ab ipso præside vltro in illorum fauorem, quod non expectatum fuerat ex imperij Romani ministro. & tamen illi persuasi sunt potius suum vt malum optarent, quã tantum vt bonum agnoscerent: adeo in errorem vel in bonum consilium inducere potest populum, eorum auctoritas qui duces in republica sunt: maximè verò eorum, qui pietatis nomine summi habentur.

g *Sciebat enim quod per inuidiam.*] Non poterat hoc latere Præsidem, qui antequam Iesus Euangelium prædicare inciperet, rempub. administrabat, & per totum hoc tempus res Iesu Christi intellexisset, & quo animo, quo consilio erga eum summi sacerdotes & alij forent, non ignoraret: res erat omni populo nota, nedam Præsidi. Ad hoc accessit mandatum vxoris.

h *Mysterium redemptionis humanæ per mortem expediende adeo magnum fuit, atque in diuinæ sapientiæ penetralibus obseruatum, vt nunquam à diabolo intelligi aut cognosci poterit, inò neque ab angelis electis, donec iam tandem instructum fuit, & iniuriæ ceptum in illo sacratissimo cœnæ Dominicæ sacramento, atque in morte ac resurrectione absolutum. tum demum diabolus, qui hæctenus necem Iesu molitus fuerat, vsque ad impulsum Iudam, cum videret omnino instare regni sui finem, & sui damnationem, atque regni cœlorum constitutionem, impedire conatus est rem & negotium salutis humanæ, interurbare eodem medio, quo à principio humanæ naturæ dignitatè perdidit, persuadens viro per vxorem, vt consilio*

^a Haceldama, hoc est, ager sanguinis, ¹ vsque in hodiernum diem. ⁹ Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiã prophetam, dicentem, Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiatum quem appretiauerunt à filiis Israel: ¹⁰ & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. ¹¹ Iesus autem stetit ante præsidem, & interrogauit eum præses, dicens, Tu es Rex Iudæorum? Dicit illi Iesus, Tu dicis. ¹² Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. ¹³ Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia? ¹⁴ Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur præses vehementer. ¹⁵ Per diem autem solennem consueuerat præses populo dimittere vnum vinctum quem voluisset. ¹⁶ habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. ¹⁷ Congregatis ergo illis, dixit Pilatus, Quem vultis dimittam vobis: Barabbam, an Iesum, qui dicitur Christus? ¹⁸ Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent eum. ¹⁹ Sedente autem illo pro tribunali, misit C ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi & iusto illi. multa enim passa sum hodie

Mat. 1. 19

B

Zach. 11. 11
Ier. 32.Mar. 15. 2.
Luc. 23. 9.
Ioh. 18. 33* habebat
Ms. R. 6. 6

per

diuino deesset. Iudam ad scelus suscipiendum impulit, sicut Iohannes docet, Cum diabolus iam immisisset in eor, vt traderet eum Iudam Icariores, sed impulsus non potuit reuocare, nam arbitrij humani vim non potest ille, vt vult, regere. Iudas cum apud se obstinato animo constituisset scelus admittere, iam ipse diabolus erat, nec diabolo cedebar. aliam igitur insidit viam diabolus, vt relictis sacerdotibus & aliis, qui iam pertinaces erant, cum Præsidis vxore per somnium agat, vt Christus dimittatur.

per visum propter eum. ²⁰ Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt populis vt peterent Barabbam, Iesum vero perderent. ²¹ Respondens autem præses, ait illis, Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt, Barabbam.

²² Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes, Crucifigatur. ²³ Ait illis præses, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur. ²⁴ Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: accepta aqua, lauit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine iusti huius: vos videritis. ²⁵ Et respondens vniuersus populus, dixit, Sanguis eius super nos, & super filios nostros. ²⁶ Tunc dimisit illis Barabbam: Iesum autem flagellatum tradidit eis vt crucifigeretur. ²⁷ Tunc milites præsidis suscipiētes Iesum in pretorium, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem: ²⁸ & exuentes eum, clamydem coccineam circumdederunt ei; ²⁹ & plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius. Et genu flexo ante eum, il-

ludebant

regno-mundano vel Christus dixisset, vel egisset vsquam. Purpura, corona, regum insignia & ornamenta sunt. adoratio, & obseruatio debita regibus, officium est eorum qui inferiori sunt gradu. hæc omnia peruersissime illi comparauerunt.

a *Qui dicitur Christus.* Iterum commemorat digni atem cognomen faustissimi & iustissimi: & tamen illi infauitissime respondent, Crucifigatur. b *Quid enim mali fecit?* Præses innocentie Christi assertor, populum testē appellat.

c *Quia nihil proficeret.* Quod oportuit testatum & confirmatum, iam testatum erat, videlicet Iesum Christum nullo suo crimine debere damnari: quod verò sic fieri oportuit, vt Christus pateretur, & ita intaret in gloria sua. id Pilatus impedire non potuit: sed populus, quaquam non recto studio, postulauit tamen id quod vniuerso mundo expediebat. Vox & clamor Pilati præ tumultu non exaudiebatur, ideo voci & orationi signū additū est, quod quam longissime aditibus etiam significare posset. Nam manuum lotio publicè facta, innocentiam rei testabatur, simul & suam ipsius reuertiā ab eo condemnando alienissimā. Hanc significationem cum cognosceret populus vniuersus, dixit, Sanguis eius super nos, & super filios nostros, hoc est, Nos istam culpam suscipimus nostro & filiorum periculo luendam.

d *Iesum autem flagellatum.* Secundo flagellatum ex more Romano. Erat enim crux ignominiosissimū mortis genus, ideoque publicè ignominiosis hominibus afferebatur. flagellatio autem publica vel nobilissimo homini decreta ignominiam inurebat & infamiam. Nihil potest Pilatus excusare, si legem diuinam, & naturæ, atque æquitatem respexerit. Nulla enim æquitate potuit tradi populo homo, innocens publicè pronuntians. Sed securus est rationes priuaterum publicarum & statuum, quas vocant, quæ à prudentia humana excogitata, infelices rebus publicis & statibus exitus persæpè mouent. Non fuit prolata sententia in Iesum, vt damnatum, sed permissio & traditio iniata est, vt in postulatione: sed postulationis leges non admittunt huiusmodi exemplum.

e *Tunc milites præsidis.* Militari petulantia & crudelitate in Iudæorum, hoc est, Pontificum & seniorum gratiam adeo insolenter illuserunt Iesu quodā irrisionis genere excogitato, quo regni affectari (vt Iudæi dicebant) infamiam illi exprobarent: quasi quicquam de

Mar. 15. b. 17
Luc 23. c. 18.
Ioh. 18. c. 40.
Act. 3. c. 14.

Mar. 15. b. 16
Ioh. 19. d. 1.

D

a. *Hunc angariauerunt.*] Eo egerunt vi, vt tolleret crucem, quod Iesus præ laetitudine & dolore non ita præpararet atque illi cuperent: deinde vt ipsi minori impedimento inter eundem illuderent. Ipsi non tulerunt crucem, quia funestum & infame habebatur.

b. *Dederunt ei vinum bibere.*] Vinum cum felle, vt actius esset, & acerbo gustu magis læderet Iesum. Vinum myrrhatum dabatur supplicio afficiendis, quod mentis alienationem afferret ad cruciatum tolerandos: sed Christo acerbius multo poculum paratum est. Ille gustauit, vt per omnia patri obediret, & scripturas impleteret, sed noluit bibere, dolores pro nobis patientissimè laturus grauissimos, vt patris aduersum nos iram leniret.

c. *Vt impletur.*] Non diuiserunt milites vestimenta studio implendi scripturas, sed ex avaritia, quod munda essent vestimenta Christi & honesta, vel nitidissimo cuique ad vsum idonea. inde autem effectum est, vt impletur quod scriptum fuerat.

d. *Causam ipsius.*] Antiqua consuetudo fuit supplicio affectis, causam damnationis adscriptam imponere, vt cognoscere quiuis posset, in exemplumque obseruare. Hic non fuit causa damnationis, illum esse regem Iudæorum: non enim damnatus fuit à Pilato causa dicta & iudicata, sed quod ex more aliquid significandū indicandumve erat, Pilatus eam significationem accepit, quæ maximè videbatur aliquid nominis habere, quam obrem vel accu sari potuisset Iesus, vel à se tradi: neque enim aliam causam audierat præses, qua magis ireretur, quam illam, *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsari, omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Sed cum hæc non conuicta esset, tamen intellexit Pilatus vel ad defensionem suam apud Romanos, vel ad populi Iudaici damnationem & ignominiam nihil apertius esse, quam si huiusmodi nomen inscriberetur.

Nam quod rex à populo accusaretur, & postularetur ad supplicium, videbatur à Romanorum dignitate esse illum tradere, quanquam nihil in eo criminis conuictum esset. Si verò rex ille verè erat, tamen non ex hoc mundo illius regnum desinebatur, vt ipse respondit, illam culpam non suam esse allegare poterat præses qui de regno & rege, cuius nihil ad se atinebat, ita pronuntiaisset, vt traderetur populo, qui ipsum regem suscipere nolebat, atque ita culpam ille in populum transferebat omnem, à qua tamen ipse non erat immunis. Quidquid autem ille cogitaret aut ageret, tamen res ipsa conueniebat cum scripturis, vt nihil requiri posset eorum omnium, quæ de Christo rege à Deo vincto, in propria veniente, & à suis non recepto; ac tandem publicè rege pronuntiato, & regni Dei stabilendi causa occiso, scripta erant.

e. *Crucifixi sunt cum eo duo latrones.*] Vt populus & vulgus, qui sine iudicio omnes eadem nota inurit, quos in eodem conditionis genere constitutos esse videt, maximè autè damnatos, existimaret Iesum sub illo titulo Regis Iudæorum, aliquid tale molitum fuisse, aut secretò perpetrasse, quale in illis, quos penæ socios habebat, consistere deprehensum & condemnatum. Solent his commentis principes vitii imponere populo rudi, & ad sinistra omnia impensè credulo, atque tragædiarum verarum spectatori auidissimo. qui cum fortunam sequatur, quam ille existimat rebus dominari, odit semper damnatos, atque summa contentione eos irridet: sic sibi suisque rationibus, tuæ etiam immunitati consultum fore arbitratus. Exemplum manifestum statuitur in Iesu omnium hominum beneficentissimo, de omni populo antè optimè merenti doctrina, & miraculis editis admirando, quem tamen prætereuntes blasphemabant.

ludebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorū.
30 Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius.

31 Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamydem: & induerunt eum vestimentis eius, & duxerunt eum vt crucifigeret.

32 Euntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simōnem: hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.

Mar. 15. b. 27
Luc. 23. d. 26

33 Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est, Caluarie locus. 34 Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere.

Mar. 15. b. 27
Luc. 23. e. 33
Ioh. 19. c. 17.

35 Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes: vt impleretur quod dictum est

Mar. 15. c. 24
Luc. 23. e. 33
Ioh. 19. c. 18

per Prophetam dicentem, Diuiserunt sibi vestimenta mea: & super vestem meam miserunt sortem. 36 Et sedentes seruebant eum. 37 Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: HIC EST IESVS REX IUDAEORVM.

-15 MS. Hieron. G. S.
Psa. 21. c. 19.
Ioh. 19. c. 24.

38 Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones:

nes: vnus à dextris, & vnus à sinistris.

³⁹ Prætereuntes autem blasphemabant eum, mouentes capita sua, ⁴⁰ & dicētes,

"Vah' qui "destruis' templum Dei, & in triduo illud reædificas: salua temetipsū:

⁴¹ si filius Dei es, descēde de cruce. ⁴¹ Similiter & principes Sacerdotum illudētes cum Scribis & senioribus, dicebant,

⁴² Alios saluos fecit: seipsum non potest saluum facere: si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei: ⁴³ confidit in Deo: liberet nunc eum si vult: dixit enim, Quia filius Dei sum. ⁴⁴ Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. ⁴⁵ A sexta autem hora, tenebræ factę sunt super vniuersam terram, vsque ad horam nonam. ⁴⁶ Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna, dicens, Eli, Eli,

O lamma-

ratio ex contentione per gradus: Ille dixit filium Dei se esse, oportet igitur illi esse charum & gratum: nam plus est esse filium, quam gratum: quod si gratum se Deo sentiebat, considerare illi debuit, vt ipse frequenter nobiscum disputans prædicabat. si verè confidit, liberet eum, vt liberare solet sperantes in se, quod si non liberat, consequitur ipsum non confidisse Deo, neque charum & gratum illi fuisse, nedum filium, vt sese iactabat. Huiusmodi argumentationibus sibi & aliis multissimè persuadere suas sententias solent curuæ in terras animæ, & cælestiū inanes.

^d Quia filius Dei sum.] affirmationis modus est Hebræis: nam ἱσ Hebræorum, vel ἰσ Atamæorum postposita & affirmatiua vox etiam est. ^e Et latrones. Alter ex latronibus improperabat expressè Christo, sed Audi or hoc modo indignitate rei amplificauit, non tam personæ, quam cõditionis notatione facta ac si diceret, Non solum à Scribis & senioribus, atq; à populo & vulgo inferioris notæ, expertibus tamè illius cõditionis in qua Christus erat, illusus & probris affectus fuit Christus, sed ab iis etiam qui cum in eadem damnatione essent, & iusta causâ damnati, in miserimo gradu se constitutos agnoscere debuerūt, & suæ fortis ex culpa cõscientia & pœnæ sensu pudore affecti tacere, & tamè multo se despectiore & inferiore putabant Ipsum, quem præ se cõtemnētes improprie proferebantur. Itaque non tam homines ipsos, quam personam, notat Euangelista hoc loco, vt Christum etiam latronum damnatorum conditioni cõtestatum illo tempore fuisse ostendat. Ita enim ille pro nostris culpis factus est opprobrium hominum omnium, & abiectio plebis, vt expendant & animaduertant homines quo detestations & abominationis, quo odij & desertionis in loco apud Deum mundus peccato obnoxius esset, quando qui illius vicem luendam innocens ipse subiit, his modis exceptus fuerit. ^f Tenebræ factę sunt.] quæ testarentur ac significarent peccata mundi, quæ lucem & gratiam Dei auertunt, tunc esse omnia que Christum, à quo luenda suscepta fuerant, affligerent & obruerent: ideoque illo tempore quo Deus iram aduersus homines suam in filio expletet, tenebras & potestatem tenebrarum vigere, omnemque naturam horrere & confundi, deserere homines Deo, quandoquidem in viridi ligno huiusmodi fiebant. Hanc rem omnem cognoscens Iesus, exclamauit voce magna, vt afflictissimus & vehementissimè oppressus nostris culpis, diuina ira & maledictione, atque grauissimis cruciatibus & opprobriis iniuriisque hominum.

^g Eli, Eli.] Psalmi versum eadem lingua tetulit, quæ tum vulgaris erat, hoc est Syriaca. sed adstantes illi vulgares homines vel milites, propter tumultum,

a Si filius Dei es, descende de cruce.] Huiusmodi probra & insultationes, quos σκαρδαλιους Rhetores dicit, multo grauiores ipsa morte viris bonis & innocentibus sunt. Imperium & prophanium vulgus, præteritiorum virtutis exemplorum à lesu editorum oblitum; neque diuinam prouidentiam, neque damnati illius innocentiam considerans, tantum ex præsentis statu omnia definire consuevit, impotentiam & imbecillitatem, atque ad eam vanam virtutis iactationem Christo exprobrat. conficta mendacia, & vulgo temerè sparsa, pro criminibus veris obicit, vt, Quia destruis templum Dei: quod tamen à Christo dictum fuisse nunquã fuerat edoctum, quanquam duo falsi testes de ea re affirmassent: sed conueniens illorum testimonium non fuit vel inimicis Christi iudicibus.

b Liberet eum] Miraculum & exemplum manifestum voluntatis & gratiæ Dei erga Christum non tam optabat illud vulgus, & Scribæ, & cæteri, quam negabat edendum: neque credèdi studio, sed odio maximo, atque detestãdi Christi proposito ferebantur. Interim tamen satan hoc illos ad pronuntiandum adigebat, si quomodo impedire aut interurbare posset salutē publicam, & suam ipsius perditionem, quam in illa cruce expediti atque effici videbat. Deus autem neque miraculum huiusmodi cõsilio hominibus edere solet, neque salutē humanę negotium ex satanæ studio & sententiã intermitteri volebat.

c Si vult.] Si vult eum, Hebraismus est; pro, Si amat & fouet eum, ex verbo ἠρξ. Est autem eiuusmodi argumētum.

cùm primum verbum repetitum, idque breue, audirent, cætera minus perciperent, arbitrabantur Eliam ab illo appellari liberatorem, cuius nomen omnibus celebre erat. Viuere enim credebatur Elias, & apparere aliquando nonnullis: cuius rei exemplum paulo post Christi tempora quidam ex Scribis magni nominis apud se editum narrabat; quod nos aliquando oportune referemus Deo fauente.

a. *Dabat ei bibere.*] vt citius interficeret. namque acetum membris & nervis læsis vehementer nocet, & dolore primum, deinde stuporem lethalem affert. Ita parata erant omnia quæ expedire Iesu mortē ab illis cupiant possent. sed interea scripturæ implebatur.

b. *Iterum clamans voce magna.*] vt non debilitatum & victum, sed spontaneū, & volentē spiritum se patri reddere testaretur, vocem emisit humana ferē maiorem vice, quā probauit potestatis sibi esse ponendi animam suam, & cœcedendi naturæ, quæ grauissimis doloribus excruciatæ morti cedit, atque etiam vincendi mortem, & animam resumendi, corpusque proprium ad vitam reuocandi. Fuit planè maxima hæc vox, ex maxima Christi virtute, & maxima etiam certitudine suæ erga patrem commendationis; simul enim cum suo spiritu omnes eos commendabat, pro quibus susceptis mortem oppetebat.

c. *Velum templi scissum est.*] Certissimo argumento & signo, quod sancta, quorum aditus populo negatus antea erat, iam patenter omnibus ingredi cupientibus & studentibus; idque per velamen, id est, carnem suam, quam pro mundi reconciliatione rumpendam tradiderat.

d. *Terra mota est.*] in signum potestatis & efficacitatis illius spiritus, qui ad inferos vsque penetrans, non solum animas illic detentas liberare, sed corporibus etiam subito reintegratis & instauratis reddere poterat. Ita multos testes non solum resurrectionis, sed efficacitatis mortis ac resurrectionis suæ Christus produxit, qui illum peccati, mortis & inferni victorem probarent.

e. *Cum autem sero factum esset.*] vsque ad illud sero, hoc est, ad vesperum vsque illud, durauerat Patris indignatio in filium mundi scelera expiantem. ex illa autem hora Patris placatio sese ostendere cepit: iam enim existunt qui corpus sepeliendum curēt, qui petat audacter à præside, nec præses negat, nec populum vererur. Sunt qui deponant de cruce viri nobiles, & honesti qui sepeliant, qui obseruent, qui vngere cogitent.

lammā sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?

⁴⁷ Quidā autē illic stātes & audiētes, dicebāt, Eliā vocat iste. ⁴⁸ Et cōtinuò cur-

rēs vnus ex eis, acceptā spongiā impleuit F aceto: & imposuit arundini, & dabat ei

bibere. ⁴⁹ Cæteri verò dicebant, Sine,

videamus an veniat Elias liberans eum. ⁵⁰ Iesus autem iterum clamās voce ma-

gna, emisit spiritum. ⁵¹ Et ecce velum

templi scissum est in duas partes, à sum-

mo vsque deorsum. & terra mota est, &

petræ scissæ sunt, & monumenta aper-

ta sunt: & multa corpora sanctorum qui

dormierant, surrexerunt. ⁵³ Et exeuntes

de monumentis post resurrectionē eius,

venerunt in sanctam ciuitatem: & appa-

ruerunt multis. ⁵⁴ Centurio autem &

qui cum eo erant custodientes Iesum, vi-

so terræmotu & his quæ fiebant, timue-

runt valdè, dicentes, Verè filius Dei erat

iste. ⁵⁵ Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa, ministrantes ei: ⁵⁶ inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi. ⁵⁷ Cùm autem sero factum esset, venit quidā homo diues ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. ⁵⁸ hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus.

Psal. 2 r. a. 1.

Psal. 62. c. 21.

2. Par. 3. d. 14.

Mar. 15. d. 40.

Ioseph c. 5.

Mar. 15. d. 41.

Luc. 23. g. 51.

Iob. 19. g. 38.

G

corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. ⁵⁹ Et accepto corpore, Ioseph inuoluit illud^f in sindone munda. ⁶⁰ & posuit illud^e in monumento suo nouo quod exciderat in petra. Et aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit. ⁶¹ Erat autē ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum. ⁶² Altera autem die, quæ est post Parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisei ad Pilatū, ⁶³ dicentes, Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc uiuēs, Post tres dies resurgam. ⁶⁴ Tube ergo custodiri sepulchrum vsque in diem tertium: ne forte veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, Surrexit à mortuis: & erit^k nouissimus error peior priore. ⁶⁵ Ait illis Pilatus, Habetis custodiā. ite, custodite^l sicut scitis. ⁶⁶ Illi autem abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem, cum custodibus.

CAP. XXVIII.

A Vespere^a autem sabbathi quæ lucefcit in prima sabbathi, uenit Maria Magdalene

O 2

præter hoc illustrissima.

1 *Sicut scribitur.*] pro vestro consilio, ingenio & prudentia; ita ut nihil uobis de-
bitu collocantes.

CAP. XXVIII.

2 *Vespere autem Sabbathi.*] Totum tempus à prima apparente in crepusculo stella, vsque ad sequentes diei initium, hoc est, ad auroram exorientem, dicitur Hebræis ארבע, Latini *vesperum* vertunt. atque ita scriptum legitur, Et factum est vespere & mane dies vnus. Itaque *Vespere sabbathi quæ lucefcit in prima sabbathi*, sic interpretamur, Noctē illa post sabbathum, cuius noctis extremum attingit lucem primæ diei post sabbathum. Prima dies post sabbathum est, quam nos celebramus, appellantes *Dominicam*, namque Hebræi sabbathum hebdomadæ finem constituunt: deinde numerant sex dies, hoc ordine, Prima sabbathi, secunda sabbathi, tertia sabbathi, quarta sabbathi, quinta sabbathi, sexta sabbathi, Sabbathum. Significat igitur Euangelista mulieres illas sanctas summo mane surrexisse adhuc sabbathi vespere durante, ut viderent sepulchrum, vtpote quæ magno desiderio tenebantur inungendi sui magistri corpus: cupiebant autem summo mane surgere, antequam sabbathum

^f *In sindone munda.*] Aequalis & similis omnino apparatus sepulchri erat omnibus Iudeis, siue pauperibus, siue diuitibus, ut aliàs referemus: quo par conditio nascendi & moriendi communisquæ omnibus esse indicabatur. ^g *In monumento suo nouo.*] in quo uulgius corpus antè positum fuerat, ut cum resurgeret Christus, alium fuisse inimici affirmare non possent: idque excisum, & vno ostio patēs erat monumentum, ut nulla alia parte ad aliud corpus imponendum, aut ad Christi proferendum apertiri poterit. Saxum autem magnum erat, ut deuolui ab vno tantum non poterit, aut aduolui. plures adesse nõ poterant propter custodes. Huiusmodi enim res quæ secretò fiunt, non rectè fiunt per plures. ita omni ex parte diuina providentia consuluit, nequæ vel iniquam rationem, vel fictā orationem inimici Christi reperire possent, qua illius resurrectionem inficiarentur aut oppugnarent.

^h *Alterā die.*] Sabbatho ipso, cum cessandum esset ab omni opere seruilis, maxime illo Sabbathi die, qui magnus erat propter festum in quo incidebat, & tamen illi ab opere plura seruilis, hoc est, hostili & maleuolo non abstinerunt.

ⁱ *Tube ergo.*] Consilii & operis hominum inimicorū filij sui Deus utebatur ad illius resurrectionis veritatem patefaciendam & publicandam.

^k *Nouissimus error peior priore.*] Appellauerant seductorem Iesum, hoc est, populorum in suam sententiam protractorem. cum autem si à mortuis surrexisse prædicari contingeret, multo plures ad se adducturum, quam cum viueret prius, cauendo quidem metuebant & dicebant inimici, sed multo etiam magis vel inuiti præfagebant. Vnum enim ex argumentis aduersus Iudeos fortissimum, est populorum, tum ex sua ipsorum gente, tum ex aliis multitudo qui Christum post resurrectionem secuti receperunt, quod manifestè illis continere possit, certam resurrectionis fidem Christianis esse. sed sunt alia argumenta

transiret, ne forte aliò transferretur corpus Iesu, quod depositum in illo sepulchro existimabatur. Per sabbatum verò à nemine tangi poterat corpus, nec sepulchrum aperiiri licebat: oportebat expectari ad minimum primam sabbathi. Itaque illæ primæ omnium venerunt, quæ nec sepulchrum aperire poterant, propter lapidis ingens pondus: nec hominem quemquam videbant, cuius opera vti possent, & iuari in monumento aperiendo. Hæc omnia cum aliis eò tendunt, vt omnibus ex partibus Christi resurrectio confirmetur. voluit enim Deus omnem etiam circumstantiarum probationem vndique in re tanta constare aduersus inimicos crucis & resurrectionis Christi.

b. *Et ecce terræmotus.*] eo tempore quo ipsæ proximæ iam erant sepulchro, ita vt ipsæ testes essent lapidis tum primū reuoluti, angeli præsentis, & fugæ custodum.

c. *Sedebat super eum.*] vt viseretur publicè tum à mulieribus, tum à custodibus: & nemo dicere posset lapidem spontè deuolutum ex terræmotu, aut ab homine aliquo, aut aliquibus hominibus qui fugerint statim: ille sedebat, & se conspicendum dabat lumine suo, & vestimentorū candore, quæ etiam ipsum non hominem esse probabant, sed humanam vice maiorem. Id quod euenit custodibus perterritis & exanimatis, qui humano conspectu non terrentur, si discipuli venissent, aut alius quispiam qui lapidè deuolueret.

d. *Nolite timere vos.*] Angelus missus erat vt Christi resurrectionem testaretur piis & impiis: sed impiis terror est incussus, quorum consilium, operâ & diligentiam ad custodiendum corpus vanam voluit declarari Deus, qui humanam mentem in huiusmodi rebus aduersum se iniit, irridet & turbat: sicut scriptum est, Tunc loquitur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Itaque hos qui aduersus Dominum & aduersum Christum eius insurgere volebant, ita turbauit Deus, vt testes veritatis suo malo ac terrore nimio edoctos constituerit, eos verò qui pietatem colunt, & Dei consilium vel cognoscunt vel expectant, consolatus Deus, à timore & suspitione liberat, testesque suos suo ipsorum bono facit. Idè angelus dicebat, *Nolite timere vos, scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis, &c.* Et qui quærunt Iesum pio studio, plus inueniunt quàm cogitabant. Quærebant sanctæ mulieres mortuum, viuere eum intelligant: spem accipiunt eundem videndi.

e. *Qui crucifixus est.*] Idem qui crucifixus est, vt dixerat, non est hic: sed surrexit etiam, sicut dixerat, eodem die quo dixerat, id quod circumstantis ipsis primū probabitur ex loco vacuo, qui nunc primū in vestro conspectu apertus est.

f. *Vbi positus erat Dominus.*] Ab angelo appellatur *Dominus*, cui iam data erat omnis potestas in cælo & in terra.

g. *In Galilæam.*] Inceperat Christus vti euangelij lucrandi multis testatam voluit.

h. *Ecce prædixi vobis.*] Intrauerant enim in monumentum, vt viderent Iesum, quod verè crederant eum viuere; & cupiebant eum nuntium ad fratres perferre lætissimum. *Cum timore & gaudio magno.* Gaudium ex resurrectionis fide oriebat. Timor non fracti animi, sed pij erat, & maiora iam cogitantis & cognoscens de Iesu, quàm antea fuerat cogitata. nam quem Angelus *Dominum* appellauerat, quem surrexisse constabat, maxima reuerentia ac diuino honore dignum esse sentebant. Inde factum est, vt occurrentem Iesum pro uoluntate adorarent, vt ipse sese humiles valde pro tanta maiestate, & indignas antiqua

gdalene, & altera Maria] videre sepulchrum. ² ^b Et ecce terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cælo: & accedens, reuoluit lapidem, & sedebat super eum: ³ erat autem aspectus eius sicut fulgur: & ⁴ vestimentum eius, sicut nix. ⁵ Præ timore autem eius, exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. ⁶ Respondens autem angelus, dixit mulieribus, ⁷ Nolite timere vos. scio enim quod Iesum qui crucifixus est, quæritis. non est hic: surrexit enim, sicut dixit. venite, & ⁸ videte locum vbi positus erat Dominus.

⁷ Et citò eūtes, dicite discipulis eius quia surrexit: & ecce ⁹ præcedit vos ¹⁰ in Galilæam. ibi eum videbitis. ¹¹ ecce prædixi vobis. ¹² Et exierunt citò de monumento cum timore & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius. ¹³ Et ecce Iesus

⁴ vestimenta
M. sq.

⁸ M. S. G. R.

¹⁰ à mortuis
M. S. G. S.
¹¹ præcedet
M. sq.

B

familiaritate existimantes: quas tamen Iesus ita animat & erigit, ut nunc sibi multo magis familiares esse confirmet: eamque gloriam non sibi soli partam, sed cum illis communicandam significet: quomobrem discipulos prius dicitur fratres vocat.

Iesus occurrit illis, dicens, Auete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. ¹⁰ Tunc

ait illis Iesus, Nolite timere. ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. ¹¹ Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus vene-

Crunt in ciuitatem, & nuntiauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. ¹² Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, ¹³ dicentes, Dicite, Quia discipuli eius nocte

venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus. ¹⁴ Et si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. ¹⁵ At illi accepta

pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos, vsque in hodiernum diem.

¹⁶ Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi constituerat illis Iesus. ¹⁷ Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. ¹⁸ Et accedens Iesus, locutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas

Drun. ¹⁸ Et accedens Iesus, locutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas

regni cælorum regem, quem pati, mori, & resurgere oportuerat, atque ita intrare in gloriam suam.

^g Quidam autem dubitauerunt. Qui cum è dubitatione liberati fuerint, veritate comperita, nihil posteros dubitandum reliquerunt. Hos autem Iesus aperte dubio exoluit, sese illis manifestum ostendens, & contrectandum præbens: Palpate, inquit, & videte, quia spiritus manus & pedes non habet, ut me videtis habere.

^h Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. id est, Ecclesiæ in cælo triumphantis, & in terra militantis principis, summus rexque declaratus sum, ut possim terrenam cum cælesti coniungere.

a. *Ecce quidam de custodibus.* Aliqui ex illis manserunt in sua statione, ut ne ipsis absentibus aliquid actum causari quis posset: & quidam ex illis iuerunt nuntiatum omnia quæ facta fuerant, hoc est, quæ de terramotu, lapide reuoluto, & angeli testimonio, & mulieribus narrata iam sunt atque ita illis testibus res omnis patefacta est principibus sacerdotum & senioribus. b. *Pecuniam copiosam.* quam non darent, nisi certa illis fuisset res: alii enim accusarent milites prauaricati officij.

c. *Dicite quia discipuli eius.* Quomodo, ut rectè Augustinus redarguit, testari possent corpus Christi à discipulis subreptum, dum ipsi dormirent? Nā nec dormire omnes debuere, cum essent collocati in custodia: & seiplos accusabant atque damnabant, hoc fatentes, nec si dormissent, verè dicere poterant à discipulis subreptum: qui enim videre poterunt dormientes? sed fuit hoc consilium pontificum & seniorum, ut populo illo commento imponeretur. Facile enim vulgus sparsis temerè sermonibus credit, & maiorum auctoritate ducitur. namque iis quires iudicio æstimant graui, nihil huiusmodi commenta fidei faciunt. ideoque illi dicebant, si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei. sciebant enim præsidem huiusmodi commenta non admitturum.

d. *At illi accepta pecunia.* Neque milites pecuniam accepissent, si proditi officij conscientia tenerentur.

e. *Et diuulgatum est verbum.* Res omnis hæc, ut à principio ad finem vsque narrata est, diuulgata fuit apud Iudæos, quamuis illam celari sacerdotum principes voluissent, excogitato commento ad populum decipiendum. Qui enim potuit latere & celari res inter tot acta, & cum tam multis communicata? in qua pecuniarum solutio copiosè fuit, quam milites acceperunt, qui alii ex cohorte negotium omne non celarunt, deinde cum de ea etiam recum præside esset agendum? Ut Deus irridet consilia hominum aduersus se filiumque suum inita!

f. *Et videntes eum adorauerunt.* Agnoscentes Deum & Dei filium, atque

110 EVANGELIVM MATTH.

1 Docete omnes gentes.] Hoc mandatum totius Evangelij summam complectitur, incipit à fine, & desinit in media, vt observare solemus apud sacros auctores.

in caelo & in terra. ^{1º} Euntes ergo ^{Mat. 16. d. 11} docete omnes gentes : baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, ^{2º} docentes eos servare omnia quaecunque mandavi vobis, & ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad con summationem seculi.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGE-

LIVM SECVNDVM

MARCVM.

CAPVT. I.

CAP. I.

A

prophetis

Mal. 3. a. 1.

Isa. 40. a. 3.

Iob. 1. c. 15.

Luc. 3. a. 4.

Matr. 3. a. 1.

INITIVM ^a euangelij
Iesu Christi filij Dei.

² Sicut scriptum est in
"Isaia propheta", Ecce
ego mitto angelum meū
ante faciem tuam, qui

præparabit viam tuam ante te; ³ Vox
clamantis in deserto, Parate viam Do-
mini, rectas facite semitas eius. ⁴ Fuit
Iohannes in deserto baptizans, & præ-
dicans

P
dicans

carnali & corrupta ex primis parentibus deducta, in regenerationem & renouationem spiritus ac vitæ transferri possent. hoc futurum aliquando certis promissis ex Dei misericordia acceperant. Tandem autem aduentate re audierunt, ac demum credentes & obediētes acceperunt. Huius tanti diuini doni aduentantis & iam maturefcentis præconium siue annunciatio Euangelij est illud, cuius in sacris libris tanta celebritas, tantaque laus est. Est autem summa Euangelij huius sententia, IESVM esse Christum & filium Dei: hoc est, Iesum illum Nazarenū esse verum filium Dei, per quem Deus, vt initio mundum fecit, sic postea regenerauit, & à morte ad vitam transfudit. Alia enim virtute id fieri non poterat, quàm diuina eius, per quem omnia facta fuerant. Itaque oportuit esse Deum verum, natura æqualem patri: filium, inquam, ipsum, Dei virtutem & Dei sapientiam. eundem etiam hominem esse oportuit, eumque præstantissimum, omnium hominum purissimum & sanctissimum, ac tandem etiam filium Dei secundum carnem, id est, non patre terrene, sed cælesti Deo. matre verò sanctissima & purissima, vltra omne mortalium foeminarum exemplum, eundem denique etiam vt hominem diuino spiritu plenum, donis auctum optimis & præstantissimis, auctoritate ad suas partes peragendū diuine instructum. Hæc omnia significantur arcano nomine CHRISTI, id est, vncti in Regem, in Sacerdotem æternum, & in Prophetam.

^b Sicut scriptum est in Isaia propheta. Docet Euangelista illius Euangelij, cuius summam definitionem retulerit, hoc est, illius boni nuntij initium, fuisse penitentiae denuntiationem, Iohanne Baptistæ præcone factam. Namque iis qui diuina verba audiendi capaces sunt, proponitur salus per Deum promissa, cui promissioni credere cum primis oportet. Sed non satis est fides ad accipiendam salutem à Deo oblatam, nisi adit etiam penitentia eorum qui penitentia indigent. Continet autem penitentia non solum malorum operum detestationem & fugam, sed bonorum exercitationem & studium. Itaque denuntiatio penitentiae à Iohanne inita, principium fuit boni nuntij hominibus allati. Cætera quæ ante Iohannis prædicationem acta natratur, fuerunt Euangelij præambula. atque ita prædictum fuerat à Deo per Isaiam, nuntij qui præueniens filium Dei, præparaturus esset viam, fore illum vocem clamantē in deserto, Parate viam Domini, & c. Vt verò Euangelium semper in terris constaret hominibus, ita illius initium. nam qui huius boni nuntij fide ducitur, is instruitur & munire viam Domino ad se venturo ita debet, vt simul penitentiam cum fide coniungat. Hæc enim via Domini arcta est, quæ ducit ad vitam: quam qui institerit, is Domino obuiam venienti occurret. ^c Fuit Iohannes. Hactenus proposita est Euangelij summa, eiusque finis & initium: ostensumque est veramque partem cum vaticiniis conuenire. Nunc verò deinceps ipsa Euangelij totius historia ordine exponitur. Illud, inquit, initium sic habet: Iohannes ille, qui mittendus prædictus fuerat, fuit in deserto baptizans aqua, & simul denuntians hominibus præteritæ vitæ depositionem, & correctionem in melius; vt hac ratione possent accipere remissionem peccatorum à Deo promissam per Christum expediendam. Nam baptisimus Iohannis exterior, signum erat professionis alterius baptisimi, hoc est, penitentiae summo studio subeunda. Vtrumque verò suscipi debuit in fide remissionis peccatorum.

^a Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei. Matthæus generationis Iesu Christi librum conscripsit, ea significatione quam exponebamus: Lucas omnem narrationem ordinauit, non solum historiam Christi, sed Euangelij, & rerum quæ Euangelio credentibus contigerunt, cum promissorum etiam antiquorum significatione. Iohannes totus præcipue est in diuina generatione, & hominum regeneratione disferenda. Marcus autem ipsum tantum Euangelium scribere professus, appositissime incepit, & exactissime absoluit. Est autem Euangelij definitio siue interpretatio ex etymo, BONVM NVNTIVM. Oportet verò bonum nuntium rei magnæ maximeque vtilis ac lætæ esse. Nihil autē homines aut optare potuerunt vilius aut dignius, quàm vt ex generatione illa priori

d *Et egrediebatur ad eum.*] Metonymia est *Iudæa regio*: significat habitatores regionis Iudææ; & Ierosolymitas vniuersos. Atque hoc testimonio duo docet auctor, alterum fuisse Iohānis præconium omnibus in illa regione & vrbe notissimum, atque adeo Euāgelium ipsum, & Euāgelij argumentum omnibus fuisse significatum. alterum verò, omnes ostendisse suam inopiam, professōsque fuisse egere se gloria Dei, quando quidē omnes conhibebantur peccata sua, & baptizabantur in penitentiam; quam tamen non omnes postea sunt persecuti: ideoque in peccato suo mori sunt, non admittentes vitam qua indigebant, verique se indigere profitebantur.

e *Et erat Iohannes vestitus.*] vt ipso etiā victu & cultu fides fieret omnibus regnum Dei non esse ex hoc mundo, quippe illius regni ministri nullam huius mundi partem accipiebant, aut adeo extremam, vt pro nulla haberi posset. Deinde vt manifestis argumentis ostēderetur Iohannes esse vox clamantis in deserto, qui vix corporis sui rationem haberet, nisi quantum ad suum ministerium sustinēdū, hoc est, ad illam vocem penitentia denuntiatricem alēdam satis esset, quidnis autē facti erat. itaque illū nihil sibi querere huius mundi, qui neq; vel cibum cum cæteris viam pauperum hominibus commune curaret. eoque suum testimonium grauius esse oportere, quo ipse ab omni rerum omnium terrenarum studio alienior esse cognosceretur manifestē.

f *Venit fortior me.*] Virtute & efficacia fortior, tantoque fortior, vt cum eo nulla parte comparari possim: non enim sum dignus, vt procumbens soluiam corrigiam calciamenti eius: hoc est, in minimo etiam gradu dignitatis non sum ponendus, si cum illo conferat. Nam quid humilior, quā soluere calceamenta alicuius? certē ille, cui hoc ex conditione competit, infimo in ordine est, si cum illo comparatur cui soluit corrigiam. atqui ille tantus est, vt ego non possim cum illo vel in hoc gradu comparari, siue naturam spectes, siue virtutē & fortitudinē.

g *Ego baptizauī vos.*] Vultis, inquit, cognoscere rationem virtutis meæ cum illo collatam? Ego tantum baptizo vos, & baptizauī hæcenus aqua, in penitentia professionem; sed hæc aqua baptismi mei non mutat vos, neque facit filios Dei, & hæredes regni caelorum: verum exorat ad spectandā ab illo hæc dignitatem. ille verò vos baptizabit Spiritu sancto, cuius virtute mutati, efficiemini filij Dei, & hæredes regni. erit enim Spiritus sanctus pignus hereditatis vestrae. h *Et factum est in diebus illis.*] Dum hæc à Iohanne predicata iam nota omnibus esset, tunc fuit opportunitas cognoscendi veri Christi, & testimonio diuino confirmandi. atque ea res ita acta fuit, vt Iesus veniens à Galilæa, baptizaretur à Iohanne publicè in Iordane, vbi cæteri baptizabantur: quorū nemo habuit testimonium caelitum, simile testimonio exhibito erga Iesum, in quem Spiritus descendens manū certissimo argumento virtutis diuinæ in se manentis, ad munus exercendum, cuius causā natus erat in mundo. Deinde voce manifestē è caelis facta, quæ testaretur illum esse filium dilectum, in quo paterna voluntas acquieuisset: atque adeo gratissimum Deo fore quidquid per illum ageretur: eosque placituros Deo, qui cōfortes essent ipsius filij. Id quod nemini mortalium antea contigerat, vt scilicet appellaretur Filius dilectus, in quo complacuit Deo.

i *Et statim Spiritus.*] Spiritus sanctus expulit Iesum in desertum, vt periculum fieret ipsius virtutis ac sapientia, fortitudinis animi, & dignitatis, idque omnis natura testaretur. nam quadraginta diebus & totidem noctibus erat in deserto actus Spiritu Dei: ergo cum Deo agens, atque ab eo accipiens mandata, quæ postea ad homines veniens deferebat. Et tentabatur à satana, quem sapientia vera superauit. Eratque cum bestiis

dicans baptismū penitentia in remissionem peccatorum. ⁵ Et egrediebatur ad

cum omnibus Iudææ regio, & Ierosolymitarū vniuersi: & baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitētes peccata sua.

⁶ Et erat Iohannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos eius: & locustas & mel syluestre edebat.

⁷ Et prædicabat dicēs, Venit fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius.

⁸ Ego baptizauī vos aqua: ille verò baptizabit vos Spiritu sancto. ⁹ Et factum est: in diebus illis venit Iesus à Nazareth Galilææ: & baptizatus est à Iohanne in Iordane.

¹⁰ Et statim ascendēs de aqua, vidit caelos apertos, & Spiritum tanquā columbam descendentem & manentem in ipso.

¹¹ Et vox facta est de caelis, Tu es filius meus dilectus, in te complacui.

¹² Et statim Spiritus expulit eum in desertum.

Matt. 3. 4. 5.

Ms. 6.

Leu. 11. c. 22.

Matt. 3. c. 12.

Luc. 3. c. 16.

Iob. 1. d. 27.

Act. 1. c. 5.

Et 2. c. 4.

Et 11. c. 16.

Et 19. c. 4.

Matt. 3. d. 14.

Luc. 3. d. 22.

Iob. 1. d. 32.

* sanctum

Ms. 9.

Matt. 4. c. 1.

B

quo Ms. 0.

Luc. 4. c. 1.

illæsus: nam bestia ipse in illo agnoscebat & diuinam, & præ hominibus cæteris excellentē virtutem, & tandem esurienti, tentationibus iam superatis, angeli cibos ministrabant, agnoscentes dominum iuum, victorem hostis communis, id est satanæ. Atque hæcenus Iesus omnibus modis omnium testimonij probatus fuit filius Dei, & idem homo omnium sanctissimus ac Deo dilectissimus, idemque Euangelij minister summus. hocque fuit initium Euangelij illius.

sertum. ¹³ Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & tentabatur à satana. eratque cum be-

stis, & angeli ministrabāt illi. ¹⁴ Postquam autem traditus est Iohannes, venit Iesus in Galilæam, prædicans euangelium regni Dei, ¹⁵ & dicens, Quoniam impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei: pœnitimini, & credite Euangelio. ¹⁶ Et præteriens secus Mare-Galilææ, vidit Simônem &

Andream fratrem eius, mittentes retia in mare (erant enim piscatores) ¹⁷ & dixit eis Iesus, Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. ¹⁸ Et protinus relictis retibus, secuti sunt eum.

¹⁹ Et progressus inde pusillum, vidit Iacobum Zebedæi & Iohannem fratrem eius, & ipsos componentes retia in nauibus, & statim vocauit illos. Et relicto patre suo Zebedæo in nauibus cum mercenariis, secuti sunt eum. ²¹ Et ingrediuntur Capharnaum: & statim sabbathis ingressus in synagogam, docebat eos. ²² Et stup-

pebant super doctrina eius. erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut Scribæ. ²³ Et erat in synagoga eorum, homo in spiritu immundo:

P 2 & exclamans attendentiam mirè efficiens & mouens, ac planè diuina, adeo vt non demones perturbaret.

Matt. 4. b. 12.
Luc. 4. c. 14.
Ioh. 4. f. 43.

Matt. 4. c. 18.
Luc. 5. a. 2.

Matt. 4. b. 13.
Luc. 4. c. 31.

Matt. 7. d. 28

Luc. 4. g. 32.

a Postquam autem traditus est Iohannes.] In carcerem coniectus est, vbi iam munere sanctus fuisset suo, hoc est, testimonij reddendi de luce, & præparandi viam ante faciem filij Dei, venit Iesus à Galilæa, qui Nazareus vocandus erat, & prædicauit Euangelium regni Dei. Iohannis prædicatio fuerat initium Euangelij: Iesu prædicatio non fuit præparatio & initium, sed ipsum Euangelij regni. Primum ad Sio dicit, Admum, & Ierusalè Euangelisum dabo. Quid sit illud regnum, alias exponimus. b Et dicens.] Summa Euangelij Iesu Christi continetur illa oratione, Tempus impletum esse, & regnum appropinquasse: idque quam maturum esse tradendum, adeo vt non, quemadmodum hæcenus, differretur, sed statim daretur iis qui ad id sese præpararent, duabus illis conditionibus illustribus & necessariis à Deo iam sepius significatis, fide & pœnitentiâ. c Impletum est tempus.] promissorum per legem & Prophetas factorum impletum est. Iohanne iam munere suo defuncto: nam lex & propheta vsque ad Iohannem, d Et appropinquauit.] Regnum calorum, hoc est, altera illa conditio hominibus promissa, cum ex seruitute miserima, in qua detinentur seruitutes peccato & concupiscentiis, ad libertatem filiorum Dei tradendū sint, vbi seruiant Deo in iustitiâ, sanctitate & veritate. dicitur autem appropinquasse regnum, eo quod, adesse iam ille dux, qui huius liberationis & traditionis in regnum, minister potentissimus constitutus esset à Deo; essetque idem à quo hoc Euangelium prædicaretur. Debere ergo homines pertætos anteaquam miseriam & seruitutis paniter illius pristinae conuersationis ac vitæ, credentes obtemperare ipsi Euangelio, Euangelijque ministro.

e Et non sicut Scribæ.] Scribarum in doctæ ratio ieiuna & frigida erat, certis in argumentis omnia posita, quæ affligere magis discetum animos, quam afficere possent; minutis quibusdam scrupulosissima, quæstionibus plena, inextricabilibus plerumque: variis citatis de eodem argumento sententiis, atque iisdem plerumque pugnantibus, vt videre est per multa folia Misnaïoth. Christi autem doctrina aperta, recta, constansque erat, ambiguitatis experta, legislatoris magis, quam expositoris orationem referens: eademque animos homines moueret, veritatem

a *Et exclamavit.*] Spiritus immundus, qui in synagoga dum Scribæ docerēt, nihil turbatus fuerat, cum audiret Iesum de regno calorum disserentem & euangelizantem, exclamavit sibi iam valde timens.

b *Quid nobis & tibi.*] Omnino aliena est tua ratio à nobis, Iesu Nazarene: te agnoscimus nobis hostem; videmus te esse mistum vt nos perdas, hoc est, vincas, regno expolies, regnoque eiecias. iam sentimus istius doctrinæ efficaciam, nam premimur. istam potestatem agnoscimus humana maiorem. Ita Iesus Nazareus non alius agnoscitur & appellatur ab ipsis demonibus, quàm sui ipsorum perditor.

c *Scio qui sis.*] Omnino testatur spiritus immundus Iesum Nazarenum esse illum, de quo Angelus dixerat. Ideo quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. *Sanctus Dei*, ille definitus à Deo omnium hominum optimus, potentissimus, efficientissimus; ille vnicè delectus & dilectus præ filiis hominum. ille separatus ab omni comparatione aliorum, tum naturæ, tum virtutis & efficacitatis rationibus, idque Dei consilio ac iudicio, qui te vnum sibi probavit, & ad nos perdendum, suumque regnum statuendum appellavit idoneum. Eandem expositionem admittit hoc cognomē *Sanctus Dei*, quam *Christus*.

d *Et comminatus est ei Iesus.*] Non vult probari Iesus testimonio dæmoniorū, sed patris Dei; & sua virtute atque efficacia, quæ tanta erat, vt vel inuitum dæmonium verbo & iussu expelleret. atque hoc maius certiusque testimonium erat & argumentum, quod Iesus esset sanctus Dei, quàm ipsa affirmatio dæmonis. Dæmon enim meriti potest, & sapientissimè mentitur: imò nihil aliud cogitat, quàm mentiri & fallere. Quamquam autem hoc loco vexatus & tortus auctoritate doctrinæ Iesu verum fateretur; tamen non cupiebat ille sibi credi, vel saltem studebat Christi auctoritatem suo testimonio obscurari potius, quàm illustrari. Malorum enim testimonium parum decoris affert bonis. sed illud erat verum, certum & clarum testimoniū, Iesum esse sanctum Dei, si dæmonium vel inuitum cogere exire ex homine oppresso: id quod manifestè probatum fuit omnibus admirantibus & dicentibus, *Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat*, &c.

e *Et discerpens eam.*] Vt manifestè indicaret se inuitum, reluctantem, & renitentem exire coactum denique & vitium, id quod clamore demonstrauit: nam quod clamaret, quod illum discerneret, quem antea oppresserat, id erat signum sui laboris & tormenti, atque impotentia propriæ, quæ resistere Iesu imperio non poterat. hoc Lucas declarauit, dicens, Et nihil illi nocuit.

f *Quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat.*] In auctoritate atque confirmatione doctrinæ huius, non solum morbos sanat, animos mouet, sed spiritibus immundis imperat, tanquam dominus seruis captis & mancipiis, qui vel inuiti ac trementes obediunt eius imperio, acti & expulsi vi sola verbi, sine vlllo ipsius alio labore; & illi tamen laborant, ac si maximis alterius potentissimi viribus vrgerentur, tanta illi vel in verbo & nutu vis & efficientia est. Hæc admiratio illius exempli rumorè sparsit, vel famam potius propagauit in omnem regionem.

g *Continuo dimisit eam febris.*] Non solum à febre est dimissa, sed omnino ad sanitatem restituta & confirmata, id quod ministratio statim consecuta probauit. Terigit autem eam Iesus, & eleuauit, vt huiusmodi actione suam voluntatem illius sanandæ ostenderet: atque se eundem esse declararet, qui dæmonia verbo eiecere; morbos tactu, vel iussu, vel verbo sanare: denique omnibus modis iuuare miseros posset.

& exclamavit, ²⁴ dicens, ^b Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti ^{*} perdere nos? ^c scio qui sis, Sanctus Dei. ²⁵ ^d Et comminatus est ei Iesus, dicens, Obmutesce, & exi de homine. ²⁶ ^e Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna, exiit ab eo. ²⁷ Et mirati sunt omnes: ita vt conquirerēt inter se dicentes, Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, & obediūt ei. ²⁸ Et processit rumor eius statim in omnem regionem Galilææ. ²⁹ Et protinus egredientes de synagoga, venerunt in domum Simōnis & Andrææ cum Iacōbo & Iohanne. ³⁰ Decumbebat autem focus Simōnis febricitans: & statim dicunt ei de illa. ³¹ Et accedens eleuauit eam apprehensa manu eius: & continuo dimisit eam febris, & ministrabat eis.

³² Vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes malè habentes

* ante tempus o.

Mat. 8. b. 12. Luc. 4. f. 42.

bentes & dæmonia habentes: ³³ & erat omnis ciuitas congregata ad ianuam.

³⁴ Et curauit multos qui vexabantur variis languoribus: & dæmonia multa eiiciebat, & non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum. ³⁵ Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum: ibique orabat. ³⁶ Et profecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. ³⁷ Et cùm inuenissent eum, dixerunt ei, Quia omnes quærunt te. ³⁸ Et ait illis, Eamus in proximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædicem: ad hoc enim veni. ³⁹ Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa: & dæmonia eiiciens. ⁴⁰ Et venit ad eum leprosus deprecans eum: & genu flexo dicit ei, Si vis, potes me mûdare. ⁴¹ Iesus autem misertus eius, extendit manum suam: & tâgens eum, ait illi, Volo, mundare. ⁴² Et cùm dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mûdatus est. ⁴³ Et comminatus est ei, statimque eiecit illum: ⁴⁴ & dicit ei, Vide nemini dixeris: sed vade, ostende te principi sacerdotû, & offer pro emundatione tua quæ præcepit Moyses, in testimonium illis.

P 3 ⁴⁵ At

agnosco me dignum plaga quam fero: te efficacem, vt me mundes: quid mihi expediat, tibi permitto statuedum: vides meam miseriam, à qua me tu liberare potes. *Iesus autem misertus eius*, hac oratione significatur illum fuisse in misero statu, non solum lepræ, sed peccatorû, quibus tanquam reus & alligatus erat. atque illa siue supplicii oratione mouisse commiserationem Iesu, vt reduceretur in gratiam, & mundaretur. Tetigit eum Iesus, vt indicaret voluntatem reconciliandi ipsum. nam aliàs leprosi non tangebantur à sacerdotibus; atque illa significatione indicabantur à Deo esse reiecti ad correptionem.

f Et comminatus est ei. ne amplius peccaret, & in eiusmodi, vel gratuiti periculum incideret. Deinde exemplo popularis gloriæ declinande, iussit illi vt nemini diceret, sed quanquam pij gloriâ fugiant, tamen diuina beneficia ad Dei laudem & aliorum vtilitatem prædicare ij debent qui acceperint.

a Non sinebat ea loqui. Verè sciebant eum esse sanctum Dei, multisque argumentis id perfectum habebat dæmones: sed Iesus non admittebat illorum testimonium de se, quòd sibi non conueniret, qui habebat patris testimonium opportunissimum, certissimû & grauissimum. Sciebant quidem dæmonia Iesu virtutem, sed rationem humana salutis per ipsum expediendæ ignorabant, hoc est, mysterium ipsum.

b Et diluculo valde surgens. Declinans strepitum illum applausus populatis, surrexit diluculo, & secessit vt oraret, atque humanum genus actionesque suas patri commendaret. Orabat mane summo & noctu, vacaturus interdiu doctrinæ & beneficentiæ.

c Quia omnes quærunt te. Videntur quæsisse eum vt salutarent, & admirarentur, colloquerentur, ac detinerent: sed Iesus non suam gloriam, sed patris voluntatem, & hominum multorum vtilitatem curabat.

d Eamus in proximos vicos. Iam illis prædicauit qui me quærunt: ego quæro omnes, vt omnibus annuntium salutem. ad hoc enim veni.

e Si vis, potes me mûdare. Non solum potes alios morbos sanare, & dæmonia eiicere, sed etiam leprofos mûdare, non expectato spatio illo & tædio in lege indicato. lepra signum erat diuinæ increpationis in quibusdam, quos oportebat omnino humili & demisso animo suam cõditionem ferre, & expectare diuinam clementiam, & reconciliationem. Hæc omnia breui expediri posse per Iesum Dominum, leprosus hic credebat: atque in hac fide magna mysteria continebantur de Iesu virtute. Ille non absolute petiit, vt mûdaretur, quòd vereretur fortasse nondum Deum sibi esse reconciliatum, ideoque indignum se esse diceret mûdatione: sed tamen Iesum posse illum in gratiam cum Deo reducere, & mundare credebat & confitebatur: atque hoc modo se illi permittebat omnem virtutè illi tribuens, sibi autem nihil arrogans. ac si diceret, Tu potes me mundare, si vis, sed fortassis ego indignus sum qui mûnder: me tuo consilio totum trado:

D
Luc. 4. 5. 42.

Luc. 4. 8. 43.

Matt. 8. 4. 2.
Luc. 5. 6. 12.

Luc. 14. 6. 3.

g Ita ut non posset manifestè introire in civitatem.] vbi videbat sibi esse paratū magnum plausum, quem ipse non ambabat. atque hoc etiam modo aduersariis veritatis calumniandi occasione præclucebat, cum ipse non vltro quereret frequentiam: sed vbi aliquos docuisset, ad alios transiret, aut exciperet eos qui ad se doctrinæ causâ venirent.

CAP. II.

a Post dies.] Post aliquot dies, vt benefaciendi studio tandem redire videretur, non ambitionis aut popularis auræ cupiditate ductus frequentare oppida existimaretur: Intrauit autem sine strepitu, atq; ita intrauit, vt prius esset in domo, quàm sentiretur venire.

b Et loquebatur eis verbum.] Frequentiæ conuentu utebatur Iesus, nullam ad aliam rem, quàm ad suum munus purè obeundum: hoc est, ad prædicationem verbi & euangelij illis vtilissimū quibus loquebatur.

c Qui à quatuor portabatur.] Omnino solutus omnibus membris, ac tanquā mortuus; ita vt nulla ex parte sese induere possit, nisi moueretur, atque à quatuor in lecto portari deberet, adeo grauis erat morbo & debitor ipso, à quo sine magno dolore dimoueri non poterat: & tamen tantum morbum à Iesu solui posse & soluendum esse, & ille & illi credebant. adeo vt illa fide animati, & tectum ascenderint, & patefecerint, & hominem demiserint: nihili facientes neque laborem suum, neque damnum dandum, neque importunitatis notam, quam apud alios subito poterant.

d Nudauerunt tectum.] Ad humilem domum Iesus diuerterat, vnica testi contignatione instructam, suam fortassis, aut propinqui cuiuspiam: nam Capharnaum civitas sua appellatur à Matthæo.

e Quidā de Scribis.] iidē Scribæ dicuntur, qui venerant ex omni castello Galiliæ, & Iudææ & Ierusalem, commoti fama superiorum dierum, quæ etiā tunc volās indicauerat illi domi esse.

f Er cogitantes in cordis suis.] Eruditio & scientia, nisi modestia temperetur, inflat homines, & inuidia accendit, præcipuè aduersus eos, qui minorilabore quàm ipsi, aut minorum strepitu dicendi aliquam sapientiæ speciem edunt.

g Qui potest dimittere peccata.] Consuetudo calumniationum est, principio damnare nomine aliquo grauissimo damnationis prologo, deinde confirmare damnationem communibus aliquibus axiomatis, quas regulas vocant vel vniuersales propositiones, sine distinctione aut exceptione vlla, quantumuis æqua. Hanc regulam, Qui potest dimittere peccata, nisi solus Deus; ex illo versu Scribæ confecerunt, Quoniam apud te propriatio est, sed quàm rectè illa regula ex illo versu deducatur, aliàs disputabitur Deo iuuante.

h Quo statim cognito Iesus spiritu suo.] illo Spiritu sapientiæ, scientiæ & intellectus, quo plenus erat. i Quid est factius dicere.] Vos ex eo quod ego dixerim, Remittuntur tibi, &c. arguitis me proferi remissionem peccatorum, tanquam ipse auctor illius sim; auctoritatemque hanc Deo detrahbam, mihi que arrogem, sed oratio mea non conuenit cum cogitatione vestra: nam quod ego dixerim, Remittuntur tibi peccata tua, non debet mirum videri vobis, quando & id sacerdos dicere possit in peccatis quotidianis eius qui punit &

45 At ille egressus cœpit prædicare & dif- famare sermonem: ita vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esset, & conueniebant ad eum vndique.

CAP. II.

ET iterum intrauit Capharnaum post dies*, & auditum est quod in domo esset, & conuenerunt multi, ita vt non caperet neque ad ianuam: & loquebatur eis verbum. Et venerunt ad eum A

feretes paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudauerunt tectum vbi erat: & patefacientes sub miserunt grabatum in quo paralyticus iacebat.

Cum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico, Fili, dimittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis, Quid hic sic loquitur? blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Quo statim cognito Iesus spiritu suo quia sic cogitaret intra se, dicit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere

Luc. 4. g. 42. esse, & q. a.

Matth. 9. 43. Luc. 5. d. 18. * octo m. q. 8. * confestim 1 M. S. G. caperent 6 M. S. B. G.

Iob. 14. 4. 4. Ija. 43. d. 15.

legitimè sacrificat. Frequens enim illa oratio est in lege, Et remittetur ei, &c. quam sacerdos ex Dei verbo & promisso usurpare etiã potest, erga aliquè purè & sanctè facientè sacrũ. Neq; rã facillè dicere potest sacerdos aduersus aliquem huic homini simlè, surge & ambula. nãm de hoc non habet tam frequẽs & certum Dei promissum, quòd si hoc sacerdos diceret, & re ipsa effici contingeret, signum esset illum habere à Deo virtutem & spiritum sanitarum. Nunc autem vos blasphemiam interpretamini, quam sacerdos poterat pronũtiare sine crimine, nixus promisso Dei: & mihi vitio vertitis, quòd ego id ipsum pronũtiem, nondum perspecta sententia animi mei; qua ego hanc orationem protulerim: Sed nunc ego vobis confirmabo apertè istam sententiam, quam vos blasphemiz nomine damnatis: & ostendam vobis in se posse auctoritate propria, in terris à Deo mihi communicata, dimittere peccata: idque probabo oratione & signo, cuiusmodi nemini sacerdotum probationem concessam indicare possitis in lege vestra, vt ex sanatione corporis expressã, & animi sanatio confirmetur effecta.

B cere paralytico, Dimittũtur tibi peccata: an dicere, Surge, *tolle grabatũ tuum & ambula? ¹⁰ Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico) ¹¹ tibi dico, Surge, tolle grabatũ tuum, & vade in domum tuam. ¹² Et statim surrexit ille: & sublato grabato abiit coram omnibus, ita vt mirarentur omnes, & honorificarent Deum, dicentes, ^b Quia nunquam sic vidimus. ¹³ Et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eũ, & docebat eos. ¹⁴ Et cum præteriret, vidit ^d Leui' Alphæi sedentem ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eum. ¹⁵ Et factum est: cum accũberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbabant cum Iesu & discipulis eius. erant enim multi qui & sequebantur eũ. ¹⁶ Et Scribæ & Pharisei videntes, quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus maducat & bibit magister vester? ¹⁷ Hoc audito Iesus, ait illis, Non necesse habent sani medico,

a. Et honorificarent Deum.] qui se propitium adeo ostenderet hominibus, & remissionem peccatorum certissimo signo sua auctoritate confirmans, manifestè probaret: eamque potestatem filio hominis in terra daret, cuiusmodi exemplum nullum antea extiterat.

b. Quia nunquam sic vidimus.] Omnis Israel, ex quo à Deo in peculiarem populum delecti fuimus. Vniuersalis enim oratio siue propositio est, superiora secula complectens.

c. Et egressus est rursus ad mare.] relictis illis Scribis, quos re ipsa cõuictos, eum inuidia adhuc incensos videret, conuertere magis dissimulando, quam irritare contendendo volebat. Turba autem, hoc est populus terræ, & vt Iudæi loquuntur, simplicior, & ad disciplinã, si resẽ instituat, oportuior, veniebat ad eum.

d. Leui' Alphæi.] Binomius fuit: nam vocabatur Leui Alphæi filius, & Matthæus affini significatione, vt multi sunt apud Hebræos binomij.

e. Videntes quia manducaret.] Est conuictus ad consuetudinem vitæ & morum, & est conuictus ad conciliationem. Prioris generis conuictus cum improbis & peccatoribus verius est in lege. posterioris non est veritus, sed laudatus: vt pius vir aliquando conciliandi animi causa cum peccatore comedat, quem corrigere, atque ad bonam frugem reuocare curat. Hanc rationem Iesus tenebat inagno cum fructu: inuidi verò illam alteram malitiõse interpretabantur.

Matt. 9. a. 9.
Luc. 5. c. 27.
Leui 9.
M. 3. G.

M. 3. G. 5.

a Non veni vocare iustos.] ad pœnitentiam, quæ est ianua & via ad iustitiam. Exigitur enim ab hominibus fides & iustitia moralis, hoc est, virtutum exercitatio & habitus ab iis qui iustificationem à Deo cupiunt, quam Evangelium promittit. Sic qui fideles iustique sunt, & verè Israelitæ, in quibus dolus non est, ij obtinebunt illud magnum Dei donum, atque huiusmodi non vocantur: namque in domo sunt, hoc est, ipsi vltro conditiones à Deo significatas oportunè seruant. Sed quoniam Deus vult omnes homines saluòs fieri, & ad scientiam veritatis peruenire; & plures sunt peccatores ex filiis Adæ, quàm iusti, Dei misericordia est, vt vocentur ad pœnitentiam. cuius duæ partes sunt, vt iam aliàs sæpè exposuimus.

b Et erant discipuli Iohannis & Pharisæi ieiunantes.] Ultra ieiunia in lege præscripta, Pharisæi & Iohannes exercebant suos discipulos in ieiuniis, quæ corpori tristitiam afferunt, & carnis impetus reprimere creduntur: pertinentque ad pœnitentiæ rationem, si legitimè & purè ineanitur: sin aliter, inutiliter aliquando obseruantur, cum ex contentione, vel nuda tantum cõsuetudine suscipiuntur, sine circumstantiis requisitis.

c Nunquid possint filij nuptiarum.] Symbolicè indicauit Iesus se salutis & leuitiæ publicæ non solum nuntium, sed auctorem ipsam esse. docetq; suos ex amore salutis & vitæ æternæ, non ex odio solo vitiorum, incipere vitæ institutionem.

d Nemo assumentum.] Vix credi potest quàm difficile sit conseruare non conseruetis etiam potioribus postponere, in omni genere non solum morum, sed disciplinarum ac scientiæ: ideo promptius est rudes instituere, quàm alio modo eruditos.

e Ceperunt progredi & vellere spicas.] Discipuli non sabbathi violandi causa, non damni dandi studio, sed quòd esurirent, spicas legebant. Atqui animam pascere, & eius causa cibos parare sabbathis licebat: sed mala mens omnia vel simplicissima & fraudis expertia, in calumniam rapit.

f Quomodo introiit in domum Dei.] Ille solus adiit tabernaculum in Nobe, relictis alicubi comitibus, quibus panes postea attulit.

g Sub Abiathar principe sacerdotum. Ahimelech summum pontificatum gerebat illo tempore, cui successurus erat in ministerio Abiathar filius, vt verè successit occiso patri: atque ita de sene agebatur, vt iam tũ filius celebrari & commemorari inciperet. Itaq; illud Sub exponimus, iuxta tempora, vel paulo ante tenepora. vt dicere solemus, Sub aduentum meum. & poetæ dicunt, Sub sole cadente.

medico: sed qui malè habent. nō enim veni vocare iustos, sed peccatores.

18^b Et erant discipuli Iohannis & Pharisæi ieiunantes: & veniunt, & dicunt illi, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorū ieiunant: tui autem discipuli non ieiunant? 19 Et ait illis Iesus, Nunquid possunt filij nuptiarum, quandiu sponsus cum illis est, ieiunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt ieiunare. 20 Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiunabunt in illis diebus. 21^d Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplementum nouum à veteri, & maior scissura fit. 22 Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpit vinum vtres, & vinum effundetur, & vtres peribunt. sed vinum nouum in vtres novos mitti debet.

23 Et factum est iterum cum sabbathis ambularet per fata, & discipuli eius ceperunt progredi & vellere spicas. 24 Pharisæi autem dicebant ei, Ecce, quid faciunt sabbathis quod non licet? 25 Et ait illis, Nunquam legistis quid fecerit Dauid, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse & qui cum eo erant? 26^f quomodo introiit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis mādūcauit, quos non licebat manducare, nisi sacerdotibus, & dedit eis

medicum
M.S.B.
1 Ti. 1. c. 11.
Matt. 9. b. 11.
Luc. 5. f. 31.

C

Matt. 9. h. 11.
Luc. 5. g. 11.

nouellum
M.S.B.
dirumper
M.S.R.B.

D

Matt. 12. d. 1.
Luc. 6. a. 1.

* discipuli
tui M.S.B. 69.
1 Re. 21. 2. 16.

Exod. 29. 4. 16
Luc. 8. f. 31.
& 24. b. 9.

* & Ms. R.
* etiam Ms.

eis* qui cum eo erant? ²⁷ Et dicebat eis,
^h Sabbathum propter hominem factum
est, & non homo propter sabbatum.
²⁸ Itaque Dominus est filius hominis,
etiam sabbathi.

CAP. III.

Mat. 12. 6. 9.
Luc. 6. d. 16.

ET introiuit iterum in synagogam: &
A erat ibi homo habēs manum aridam.

² Et obseruabant eum, ^b si sabbathis curaret: vt accusarent illum. ³ Et ait homini habenti manum aridam, Surge in medium. ⁴ Et dicit eis, Licet sabbathis benefacere, an malè? animam saluam facere, an perdere? At illi tacebant.

⁵ Et circumspectans eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est manus illi.

Mat. 12. b. 14.
Ioh. 10. g. 39.

⁶ Exeuntes autem Pharisei, statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent.

Q ⁷ Iesus

rogabant: vt si diceret licere, accusaret eum doctrinæ corruptæ: si negaret, & faceret, multo magis accusarent. sed Iesus sua, hoc est, diuina sapientia instructus, & oratione & re illos conuicit, sua ipsorum doctrina redargutos. Namque rem ad interpretationem reuocauit, definiens curationem non esse seruile opus, sed beneficentiæ: beneficentiæ autem exercitationem omnibus diebus, etiam sabbathis, nullo diuino præcepto prohiberi, sed perpetuò commendari. Deinde esse in illorum Misnaïoth, hoc est Repeitionum libro, aperte exceptum periculum animæ in sabbatho. ibi enim in tractatu De Sabbatho prohibetur omne opus, nisi sit pro anima, hoc est, in salutem animantis alicuius, vt ouis, bouis, asini, &c. nedum hominis: atq; hæc exceptio frequenter repetitur in illo libro. ita vt ad salutem animæ referatur cibi ac potus exhibitio, & actio pecorum ad fontem & flumen etiam remorum, & alia. Cum igitur huiusmodi interrogatio esset illis obiecta argumentatione, vt dici solet, ad hominem, illi tacebant. Non poterant enim inficari id quod manifestè exceptum erat in illorum traditionibus. Iam verò curationem etiam medicam aptius referri ad animæ salutem, quam ad seruile opus, illi aperte videbant: atque eadē etiam tacebant, conuicti inscitia: nec tamen aperte, id quod reserat, respondere volebant, vt pote ob cæcitate corde, & inuidientia occupati maxima. Postquam verò illos oratione & argumentatione conuicerat, re ipsa magis etiam oppressit, vt pote qui curatus hominem solo verbo & iussu, eum nemo fuerit qui verba & orationem aut sermonem die sabbathi prohibita esse vnquam putauerit. Ita si curasset medicamento apposito, non debebat reprehendi, ex interpretatione iam exposita: nedum cum verbo solo curarit & restituerit.

^c *Cum Herodianis*] cum iis qui Herodis partes agebant, atque Romanorum imperium defendebant. nam Herodes à Romanis constitutus erat Galilææ tetrarcha: Iesus autem Galilæus eum esset, in suspiciōnem adducebatur à Phariseis apud Herodianos, quòd populos sibi conciliaret, tanquam nouas res moliturus: atque ita agebatur per virosque, vt factò impetu in eum irrueretur, aliquo subito inuento nomine,

h Sabbathum propter hominem.] Alludit ad communem olim Iudæorum sententiam, de sex rebus ante mundum creatis, inter quas illi ponunt sabbatum, quam redarguit Iesus re ipsa, & certo argumento ex nominis notatione. Sabbathum quietem significat, & quies relationem quandam indicat. quies enim cessatio est à labore, ac recreatio: sed hæc ad hominem referuntur, vt scilicet homo cesset & recreetur. Quòd si non sit homo, nullū esse potest sabbatum. Potuit quidem esse homo, & tamen sabbatum non esse, aut institui. Vt autem sabbatum instituitur, homine nullo existente fieri non potest. Igitur sabbatum factum est, vt in illo homo quiesceret à labore. Est autem inter labores corporis graues etiam fames. ab hac etiā quiescere potest homo sabbatho: aliàs si homo ex fame periret, sabbathis laborasse graueri iudicaretur. Quòd si necesse esset hominem aut sabbathū perire, omnino præstaret sabbatum homini posthaberi, dummodo nulla esset culpa in homine contra veram obseruationem sabbathi. Animam autem seruire sabbatho, non labori, sed quieti est adscribendum. Itaque vt Abimelech copiam fecit panis Dauidi sabbatho, nec eam rem violationis nomine notauit, sic & filius hominis, id est, ego, discipulis sabbathi copiam in simili re facere possum.

CAP. III.

a Et introiuit iterum in synagogam.] docendi & beneficiendi studio alio sabbatho introiuit in synagogam.

b Si sabbathis curaret.] Medicinā facere Iudæi inter seruilia opera ponebant. Nullum autem seruile opus fieri in sabbathis licere affirmabant. Non solum autem obseruabant Iesum, an sabbathis curaret, sed an id fieri posset

quo res in odium adduci possent. Illorum verò consilium Iesus cognoscens, recessit inde ad mare. ita irritum fecit quidquid illi cogitabant: & tunc maior turba hominum secuta est eum. ita ut minus id possent Herodiani aggredi quod cogitabant, maxime cum publica fama, qua omnes alliciebantur, esset sanitarum & miraculorum diuinorumque beneficiorum cupiditas & copia ipsis per Iesum facta, quæ res in calumniam cum rapi non possent, illorum improborum consilia dissipabat. & testimonium atque fama Iesu ipsiusque Euangelij nouitia augebatur in horas vndique apud omnes; atque aded à spiritibus immundis probebatur, quos tamen ipse reprimebat, exofus illorum testimonium.

7 Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & multa turba à Galilæa & Iudæa secuta est eum, ⁸ & ab Ierosolymis & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui ^{de Ms.} circa Tyrum, & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. ⁹ Et dixit discipulis suis ut nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne comprimerent eum. ¹⁰ multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum ut illum tangerent quotquot habebant plagas ¹¹ Et spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei: & clamabant dicentes, ¹² Tu es filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum. ¹³ Et ascendens in montem vocauit ad se quos voluit ipse: & venerunt ad eum. ¹⁴ Et fecit ut essent duodecim cum illo: & ut mitteret eos prædicare. ¹⁵ Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia. ¹⁶ Et imposuit Simóni nomen Petrus. ¹⁷ Et Iacobum Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi: & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filij tonitruui. ¹⁸ Et Andream & Philippum, & Bartholomæum & Mattheum, & Thomam & Iacobum Alphei, & Thadæum & Simonem Cananæum, ¹⁹ & Iudam

a *Et ascendens in montem.*] Iisdem illis diebus, quibus superiora gesta fuerat, cum ascendisset Iesus in montem visum stagno Genezareth, electurus Apostolos, quorum officio & diligentia vteretur in Euangelio Iudæis tunc, & postea aliis gentibus edendo, pernoctauit in precibus, commendans Deo electionem illam. Postera autem die ex iis qui se disciplina ipsius tradiderant, quosdam vocauit, e quorum numero duodecim elegit. Vocauit ad se quos voluit, vocatione ad laborem, & ministerium, ex qua non fit argumentatio ad vocationem quæ salutis causa sit.

b *Et fecit ut essent duodecim cum illo.*] eiusdem ministerij euangelici confortes, quibus spiritum auctoritatemque suam imperitus est, ad ministerium obeundum.

c *Potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia.*] cuius potestatis vsus signum esset aptissimum euangelicorum promissorum.

d *Et imposuit Simóni nomen Petrus.*] id quod possedit tunc Simon, cum diuina inspiratione testatus est Iesum esse Christum. Horum nominum propria & germana pronuntiatio petatur ex Syriaco nouo Testamento

e *Bartholomæum.*] filium Talmi, ita cognominatum à patre: proprio autem nomine Nathanael.

Matt. io. 4. l.
Luc. 6. b. 13.
& 9. a. 1.
Inf. 6. a. 7.

Iudam Iscariotem qui & tradidit illum.

²⁰ Et veniunt ad domum: & cōuenit iterum turba, ita vt nō possent neque panē manducare. ²¹ Et cū audissent sui,

exierunt tenere eū. dicebant enim, Quoniam in furorem versus est. ²² Et Scribæ qui ab Ierosolymis descenderant, dicebant, Quoniā Beelzebub habet. & quia in principe dæmoniorū eiicit dæmonia.

D ²³ Et conuocatis eis, in parabolis dicebat illis, Quomodo potest satanas satanam eiicere? ²⁴ Et si regnum in se diuidatur, non potest regnum illud stare. ²⁵ Et si domus super semetipsam dispertiat: non potest domus illa stare. ²⁶ Et si satanas confurrexerit in semetipsum, dispertitus est, & non poterit stare, sed finem habet. ²⁷ Nemo potest vasa fortis ingressus in domum * diripere, nisi prius fortem alliget, & tunc domum eius diripiet. ²⁸ Amē dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, & blasphemie quibus blasphemauerint.

²⁹ ^h Qui autem blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti.

³⁰ Quoniam dicebant, Spiritum immundum habet. ³¹ Et veniunt mater eius & fratres: & foris stantes miserunt ad eum vocantes eum, ³² & sedebat circa eum turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. ³³ Et respōdens

Q² eis,

f Et cum audissent sui.] Con sanguinei & propinqui Iesu secundum carnem, nihil in illo cognouerant in omni antea ætate quod à meta sanctitatis & virtute exciperetur. Nūc verò cum viderent illum publicè inter turbas agentem, de Ieo prædicantem, & pericula inuidiam, odiaque subeuntem, interpretati sunt illum in furorem esse versum, ex ardenti studio pietatis, & zelo diuini honoris. Inde verò cum sibi ipsis damnum aut aliud discrimen parari metuerent, propter exortam inuidiam; sibi que prospicientes, volebāt tenere eum. At verò Scribæ rem grauius & perus interpretabantur. acerbāt enim non esse furorem, sed dæmonē, quo ille ageretur & ageret.

g Omnia dimittentur filiis hominum peccata, &c.] penitentiam agentibus, ac diuinam misericordiam postulancibus.

h Qui blasphemauerit in Spiritu sancto.] hoc est, in manifestum opus Spiritus sancti manifestè cognitum: quoniam ille qui potenter peccat, & scienter blasphemat, reus est æterni delicti; & indurationem sibi molitur.

i Quoniam dicebant, Spiritum immundum habet.] quod manifestum mendacium erat, eum omnino aduersarius esse ille sermone & opere Spiritibus immundis.

Mat. 9. d. 34.
Et 12. b. 24.
Luc. 11. b. 15.

^a potest
Ms. G. 5.

* eius i
Ms.
R. G. 5.

Mat. 12. c. 31
Luc. 12. b. 10.
Ioh. 5. d. 16.

^a habebit
Ms. q.

Mat. 12. c. 46
Luc. 8. c. 19.

eis, ait, *Quę est mater mea & fratres mei?*

k *Et circumspiciens eos.]* discipulos suos, qui profitebantur studium doctrinę eius & exercitationem.

34^k *Et circumspiciens eos qui in circuitu eius sedebant, ait, Ecce mater mea & fratres mei. 35* Qui enim fecerit voluntatē Dei, hic frater meus & soror mea & mater est.

CAP. IIII.

a *Et iterum cepit docere ad mare.]* Eadē die relictis propinquis, qui impedire conabantur illius actiones, exiit ē domo, & secessit ad mare, vt commodius docere posset verbum: commodumque locum ē naui optavit, vade tanquam ē suggestu auditu melius possit, & videri a cons. sū turbę.

b *Et docebat eos in parabolis multa.]* Familiaris docendī ratio ex similitudinibus & simplicioribus discipulis apta, malitiosis obscura. Multa autem docebat in parabolis, hoc est, multa argumenta proponebat & varia, quę omnia ad salutem pertinebant. ex his autē multa per similitudines significabat.

c *In doctrina sua.]* Solē doctores præter communes sententias & doctrinam generalem, quędam propria dicta frequenter vsurpare singuli, inquam, sua, quę vel sensu ipso, vel oratione ac dicendi genere singulare aliquod & ipsi doctori familiare referant. Atque huiusmodi multa inuenimus in libris antiquorum: quod hoc modo indicatur, Verbum fuit in ore Gamaliel, Verbum fuit in ore Iohannan, &c. Ad hanc phrasin alludit Marcus, dicens, hanc similitudinē, præter alias, a Iesu fuisse singulariter vsurpatam. ita vt huiusmodi sententiam, tali oratione prolata, apud alium reperiri nō cōtingat.

d *Ecce exiit seminans.]* Rem certam & facile notabilem, animaduersione autem dignam narrari, significat vox Ecce. cętera legantur in elucidationibus in Math. æum.

e *Et dabat fructum ascendentem & crescentem.]* hoc est, non æqualem in omnibus, sed pro soli ratione variis gradibus auctū, ita vt idem semen, eiusdem generis, in alio loco terrę trigesimū, in alio sexagesimum, in alio centesimum etiam ferret, pro terrę ipsius vario ingenio & cultu nam cultura multum facit ad fructus percipiendi copiā & præstantiam. Videat vnusquisque quemadmodum propriam terram præparet ac colat.

CAP. IIII.

ET iterum cępit docere ad mare: & congregata est ad eum turba multa, **A**

ita vt nauim ascendens federet in mari, & omnis turba circa mare super terram erat: **2^b** & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua, **3** Audite: ecce, exiit feminans ad seminandū.

4 Et dum seminat, aliud cecidit circa viā, & venerunt volucres cęli, & comederūt illud. **5** Aliud verò cecidit super petrosa, vbi non habuit terrā multam: & statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terrę: **6** & quando exortus est sol, exæstauit; & eo quòd non habebat radicem, exaruit. **7** Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinę, & suffocauerunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terrā bonam: & dabat fructum ascendentem & crescentem, & afferebat vnum "triginta", vnū "sexaginta", & vnum "centum". **9** Et dicebat, Qui habet aures audiēdi, audiat. **10** Et cum esset singularis, interrogauerūt eum hi qui cum eo erant duodecim, parabolam. **11** Et dicebat eis, Vobis datum est

nosse

Matth. 13. a. 1.
Luc. 8. a. 4.

^a tricesimū
^b sexagesimū
^c centesimū
MS. q.

B^o nosse ^a mysterium regni Dei: illis autem
qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt:

*Esai. 6. c. 9.
Mat. 13. b. 14
Luc. 8. b. 10.
Ioh. 12. f. 40.
Act. 18. f. 26.
Rom. 11. b. 8.*

¹² vt videntes videant, & non videant:
& audientes audiant, & non intelligant:

¹³ nequando conuertantur, & dimittantur
eis peccata. ¹⁴ Et ait illis, ^d Nescitis pa-

rabolam hanc? & quomodo omnes pa-
rabolas cognoscetis? ¹⁵ Qui feminat:

verbum feminat. ¹⁶ Hi autem sunt qui
circa viam: vbi feminatur verbum, &

cùm audierint, confestim venit satanas,
& aufert verbum quod feminatum est

in cordibus eorum. ¹⁷ Et hi sunt simili-
ter qui super petrosa seminantur: qui cùm

audierint verbum, statim cum gaudio
accipiunt illud: ¹⁸ & non habent radi-

cem in se, sed temporales sunt: deinde
orta tribulatione & persecutione pro-

pter verbum, confestim scandalizantur.
¹⁹ Et alij sunt qui in spinis seminantur:

1. Thim. 6. c. 17.

hi sunt qui verbū audiunt, ²⁰ & hærumne
seculi, & deceptio diuitiarum, & circa

reliqua concupiscentiæ introeuntes suf-
focant verbum, & sine fructu efficitur.

²¹ Et hi sunt qui super terram bonam se-
minati sunt, qui audiunt verbum & sus-

cipiunt, & fructificant, vnum "triginta",
vnum "sexaginta", & vnum "centum".

²² Et dicebat illis, Nūquid venit lucerna
vt sub

Q³ vt sub

niū, quæ humanos animos à salutis via auertunt & diducunt.

ⁱ Qui audiunt verbum & suscipiunt. Id quod
Matthæus dixerat intelligunt, explicuit Marcus suscipiunt. Significat autem
rei, sed existimationem, studium, curam & conatum: quæ si adhibita fu-
erint, gratia à Deo promissa ita promo-
uentur, vt afferant multiplicem fructum.

^k Et dicebat illis. Solebat sæpè dicere in opportunis argumentis
huiusmodi similitudinem, quæ ad hoc etiam argumentum commodè allata est. ne quisquam putaret aliquando

^a *Mysterium regni Dei.* Arcanū illud
consilium Dei, cuius expositio conti-
net veram definitionē regni Dei, quod
nulla sapientia aut sciētia humana ex-
cogitari possit, nisi à Deo significetur,
& etiam ratio qua peti iniriq; potest
hoc regnum, & sacrorum librorū ora-
cula ac sententiæ, quibus hæc ratio cō-
tinetur omnis, & similitudines ad
hoc mysterium facientes, tam ex na-
tura, quàm ex arte & consuetudinē
petitæ: Hæc omnia vobis cognoscen-
da concedit Deus, & explicanda pro-
ponit: vobis discipulis, qui verè & ex
animo disciplinæ meæ operam dare
studetis, veritatēque cognoscere cupi-
tis, vt declarat postulatio interroga-
tioque vestra.

^b *Qui foris sunt.* Quanquam omnes
audiant, multi dicuntur foris esse,
quotquot Iesu disciplinæ verè & ex
animo sese familiares tradere nolunt,
sed vel curiositatis vel nouarum rerū,
vel etiam calumniandi aut irridendi
studio aguntur, hi indigni sunt sancto
& margaritis.

^c *Nequando conuertantur.* Veritatē Dei
repellentibus pœna est eiusdem veri-
tatis ignorantio; ex qua multa etiā ma-
lorum & penarum genera oriuntur.

^d *Nescitis parabolam hanc?* Hæc pa-
bola iis qui Christi sermonibus assue-
uerant, atque sacrarum scripturarū no-
titiā habebant, facilius intelligi po-
tuit, quàm aliæ; & quia multis parti-
bus est amplificata, & mentio fructus
in eadem facta fuit, quæ omnia indi-
cabant ad doctrinam spectare.

^e *Qui feminat, verbum feminat.* Verbum
regni, vt Matthæus explicat, verbum
solidum naturæ suæ, & seminātis stu-
dio bene curatū, culpa autem terræ est
cùm sine fructu efficitur.

^f *Et non habent radicem in se.* Illi dicuntur
habere radicem, qui certo consilio
constituerūt sibi summum bonum in
regno adipiscendo: quidquid verò ab
illius regni via deuiat, vehemētē ode-
runt, qui hoc animo non sunt, tempo-
rales dicuntur, id est, temporē seruātes.
Interim dum nihil detrimenti ac-
cipitur in temporalibus rebus, gaudēt,
laudant verbum, iactant se viros verbi
cultores & amatores, sed reuera nō
sunt quales sese fingunt: id quod tenta-
tio exterior prodit apertissimè.

^g *Scandalizantur.* Non prosequitur
iter quod profitebantur, tertii & of-
fensi tentatione.

^h *Erunt in seculo, &c.* exactissima
partitio affectionum & curarum om-
nium, quæ ad hoc etiam argumentum commodè allata est. ne quisquam putaret aliquando

*vt supra
v. 8.*

*Mat. 5. b. 15.
Luc. 8. c. 16.
& 13. c. 33.*

accidere posse, vt cum homo sese bonum solum præberit, tamen diuina gratia non adiuuetur, atque ita non culpa sua, sed gratia defectu, sine fructu efficiatur verbum. Huiusmodi cogitationem redargebat Iesus, affectus neminem hominem à gratia excipi, nisi cum qui se ipse exceperit. Vt enim lucerna cum noctu incenditur in domo, non ad priuatum aliquem & occultum angulum, in quo nullus sit vsus lucis, relegatur, sed publicè in medio cœnaculo vel cubiculo collocatur, vt vnusquisque vsum capiat, cum voluerit lumen petere: Ita gratiam diuinam omni vobis esse propositam & concedi, quicumque quaesierint, legitimeque petentur. Ideo dicit, *Veni*, vt significet spontè à Deo offerri & venire gratiam. Quòd si spontè venit, vt sui vsum præbeat, venit. Eadem ratio est verbi regni, quod spontè seminat à seminatore, operante vt nullum granum sine fructu efficiatur, atque ideo neque regnitationem, neque huius verbi expositionem, neque inuitationem hanc priuatam esse, aut priuatè exhiberi debere ait Iesus, sed vt manifestetur & in palam veniat. Quòd si quis habet aures audiendi verbù, eò modo quo audiri par est, audiat ille; & competet certè rem ita habere, atque ipse affirmat magister. Meminisse oportet ad huius loci explicationem, quia fuerit antiquis vsus candelabri ac lucernarum.

a *Videte quid audiatis.*] Omnem oportuna gratia copiam, omnem veritatis & consilij atque doctrinæ rectæ rationem hominibus ex diuino beneficio constare, si quid autem desit, id culpa hominum esse, docet Iesus. Bonum enim semen seminatum est ab ipso, & ab iis quos diuinus spiritus ministros verbi regni cõstituit, sed homines quidam vel bonum semen malè exceperunt, vel aliud capierunt à falsis ministris seminatum: illudque vel solum, vel simul cum bono fouerunt atque vnusquisque dignum suis studijs exitum habebit.

b *Qua mensura.*] Prouerbiũ vulgatiſſimum Hebræis est, atque in illorum libris frequenter vsurpatũ. *מה כנגד מה* significat idem quod Latinum adagiũ, Par pari relatum. Hoc in loco in eam sententiam pronuntiatũ à Magistro nostro, vt vnusquisque satagat omni studio & conatu veram disciplinam diligenter subire, non solum cognitio-^{ne}, sed exercitatione etiam, nam per Deum non stabit, quominus ea gratia afferatur, ad quam recipendam vnusquisq; sese parauerit, qui magno studio magnaque diligentia vsus fuerit in audiendo Euangelio regni, & iis agendis rebus, quæ in ipso Euangelio præcipiuntur. is profectò magna gratia à Deo non adiuuabitur modo, sed etiam cumulabitur. hoc est quod ait, Et adicietur vobis.

c *Quemadmodum si homo iaciat seminẽ in terram.*] Quaquam quæcunque ab homine aguntur, non ita magna sunt vt æquare possint fructus postea percepti magnitudinem atque dignitatẽ, tamen ita res habet, vt nisi quis ea agat, quæ agere à Deo iubetur, non percipiat fructum regni. vt qui non seminat terram, non potest colligere, ex nihilo enim nihil nascitur aut colligitur. At verò qui seminat, cum mittit faciem, inuenit multo plura & meliora, quàm seminauerat, id efficiente terræ fertilitate à Deo concessa. Ita qui seminat in fide & spe Dei, id quod Deus seminari præcepit, ex diuina liberalitate multò plura atque præstantiora accipit, quàm aut petere aut intelligere potuisset. Vtrò enim diuina virtus fructificat, gratiamque addit fidelibus ad agendum, adiones promouet, atque ad vberem vsque messem perducit, dummodo is qui seminat, hoc est, qui agit ea quæ à Deo probantur, purè ac piè agat, idque sedulò. Huc etiam pertinet parabola de grano sinapis seminato. Opera enim quæ fiunt à fidelibus in spe promissionis regni, excellunt virtute alijs quæ sine hac spe fiunt, quamuis bonis: tantũ refert quali virtute semen vnumquodque prædicum sit & augetur.

vt sub modio ponatur, aut sub lecto: nõ-
ne vt super candelabrũ ponatur? ²² Non
est enim aliquid absconditum quod non
manifestetur: nec factum est occultum,
sed vt in palam veniat. ²³ Si quis habet
aures audiendi audiat. ²⁴ Et dicebat illis,
Videte quid audiatis. In ^b qua mensura
mensi fueritis, remetietur vobis, & ad-
icietur vobis. ²⁵ Qui enim habet, da-
bitur illi: & qui non habet, etiam quod
habet, auferetur ab eo. ²⁶ Et dicebat,
Sic est regnum Dei, quemadmodum si
homo iaciat sementem in terram, ²⁷ &
dormiat, & exurgat nocte & die, & semẽ
germinet, & increſcat dum nescit ille.
²⁸ Vtrò enim terra fructificat, primũ
herbam, deinde spicam, deinde plenum
frumentum in spica. ²⁹ Et cum se pro-
duxerit fructus: statim mittit falcem,
quoniam adest messis. ³⁰ Et dicebat,
Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui

para-

Mat. 10. c. 16
Luc. 8. c. 17.

quod non
veniat in
palam Mat. 7.

- 8 Ms. Gg.
* qui audi-
tis 1 Ms. B.
G. S.

Mat. 7. a. 1.
Luc. 6. f. 38.
Mat. 13. b. 12
& 25. c. 29.
Luc. 8. c. 18.
& 19. d. 16.

* ex Mat. 9.

Mat. 13. d. 31

Luc. 13. d. 19.

natum o.
* in arbore

Mat. 13. c. 34.

Mat. 8. d. 23

Luc. 8. c. 22.

Mat. 8. d. 18.

Luc. 8. d. 16.

parabolæ comparabimus illud? ³¹ Sicut granum sinapis: quod cum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra: ³² & cum seminatum fuerit, ascendit*, & fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita vt possint sub vmbra eius aues cæli habitare. ³³ Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbû, prout poterant audire: ³⁴ sine parabola autem non loquebatur eis, seorsum autem, discipulis suis diserebat omnia. ³⁵ Et ait illis in illa die, cum sero esset factum, Transcamus contrâ. ³⁶ Et dimittentes turbam, assumunt eum^b ita vt erat in nauis: & alia naues erant cum illo. ³⁷ Et facta est procella magna venti, & fluctus mittebat in nauim, ita vt impleretur nauis. ³⁸ Et erat ipse in puppi super ceruical dormiēs: & excitant eum, & dicunt illi, Magister, non ad te pertinet quia perimus? ³⁹ Et exurgens comminatus est vento, & dixit mari, Tace, obmutesce. Et cessauit ventus: & facta est tranquillitas magna. ⁴⁰ Et ait illis, Quid timidi estis? ^d necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno: & dicebant ad alterutrum, Quis putas, est iste, quia & vctus & mare obediunt ei?

CAP. V.

ET venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum. ² Et exeunti ei de

a. *Transcamus contrâ.*] Erant in litore quod definit terram Israel, hoc est, Occidentali litore maris Tiberiadis, & voluit traicere in litus Orientale. b. *Ita vt erat.*] Cum sero esset factum, lassus ex labore diurno & contentione concionandi, cubuit super ceruical, & dormire cœpit. Illi qui in nauis erant, cum iussi prius fuissent transire, eum ita dormientem traicere cœperunt.

c. *Comminatus est vento, & dixit mari.*] vt subita tranquillitas fieret. Commiatus est vento, vt susteret impetum & flatum. sed accidit serpe, vt moti semel fluctus, etiam vento quiescente non quiescant, nisi elapso iam tēporis spatio. voluit Iesus vt simul ventus cessaret, & mare quiesceret: idque factum est quum primum ille iussit, magna tranquillitate, vt non posset nature adscribi, sed miraculo. Fuit autem tranquillitas non nullo vento, sed secundo & lenissimo.

d. *Necdum habetis fidem.*] Necdum creditis mihi curam esse vestri, etiam dormienti, atque potestatem vos eripiedi, & liberandi omnibus periculis in ipsa opportunitate? Oportet tigitur vobiscum, vt cum fide adhuc carentibus, agere, miraculo aliquo edito. nam miracula signa sunt non credentibus.

e. *Et timuerunt timore magno.*] Religione magna sunt perculli, credentes eum esse plusquam hominem, cuius dicto obediatur illa nature pars, in qua Deus magoani suam potentiam hominibus terribilem, item magnam suam, clementiam ostendere solet.

CAP. V.

a. *In regionem Gerasenorum.*] Ex Gergas, fere oriundi videntur illi qui vltra mare Gerasarem habitauerunt.

b *In spiritu immundo.*] Docuimus in lib. De arcano sermone, spiritum immundū eū dici, qui & anima & corpori eius quē obsidet, nocet. Ita hic sese ab omni consuetudine hominum abducens, & sese lædebat, & eos qui secundū illa loca transirent, infestabat. neque id morbo aut insanix, sed dæmoni adscribi debuit, quando nulla insanix tanta est, vt possit dirumpere catenas, & compedes cōminuere.

c *A longe cucurrit.*] coactū & victus virtute Iesu: nam sua sponte non faceret eiusmodi officium dæmon, qui non salutare homines, verūm lædere solet.

d *Ne me torqueas.*] Verbum Iesu adeo efficax erat, vt dæmonem, fortissimā natura constantem, torqueret. *Quid mihi & tibi?* id est, Ego nihil tibi nec tuis Israelitis noceo: ne ergo me torqueas.

e *Quod tibi nomen est?*] Sciebat Iesus multos esse: interrogavit autem, vt ex ipsorum confessione ostenderetur suę ipsius virtutis magnitudo. idē enim interrogavit nomen, quōd cognosceret nōmen esse notandum: id quod in aliis non fecit, qui singularibus dæmonibus vexabantur.

f *Ne se expelleret extra regionem.*] Ergo poterat Iesus quocūque velle dæmoniorum legionem relegare. Amare videntur dæmonia regiones quasdam, præcipuē in quibus nocere plurimum possent. illudque imprimis cupere, vt in alium hominibus afferant quam maximum; sin minus, damnum dent.

g *Concessit eis Iesus.*] Permisit Iesus porcos dæmoniis, vt Iudæus, qui porcorum carnes nihili faceret. atq; adeo vt indicaret homines eos qui porcorū more viuerent, facile posse opprimi & perdi à dæmoniis, Deo permissente. Deinde docuit nullo aliarum rerum damno comparari posse humani animi interitum & perditionem.

h *Precipitatus est in mare.*] Omnem lacum magnum Mare dicunt Hebræi. In regione Gadarenorum lacus est, iumentis & pecoribus pestilentissimus, quem Solinus describit maximē ab omni genere cauerti ac formidari: & tamen tanta rabie exagitati sunt porci, cum dæmones ferre cogentur, vt ipsi vitrō suo interitum redimendum illud malum cognouerint, idque optauerint.

i *Fugerunt & nuntiauerunt.*] Hoc modo voluit Deus Evangelij Christi noticiam Gentibus illis afferri, beneficentia in homines, & damni alicuius (quod mouere præcipuē homines terrensos solet) commemorazione.

ei de nauī, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo, qui domicilium habebat in monumentis. & neq; catenis iam quisquam poterat eum ligare: quoniam sæpè compedibus & catenis vinctus, dirupisset catenas, & cōpedes comminuisset. & nemo poterat eū domare. & semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat, clamans & concidens se lapidibus. Videns autem Iesum à longe, cucurrit & adorauit eum: & clamans voce magna, dixit, Quid mihi & tibi Iesu fili Dei altissimi? adiuro te per Deum ne me torqueas.

Dicebat enim illi, Exi spiritus immunde ab homine. Et interrogabat eū, Quod tibi nōmē est? Et dicit ei, Legio mihi nōmē est: quia multi sumus. Et deprecabatur eum multum, ne se expelleret extra regionem. Erat autem ibi circa montem grex porcorū magnus, pascens.

Et deprecabantur eum spiritus, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. Et concessit eis statim Iesus. Et exeuntes spiritus immundi, introierunt in porcos: & magno impetu grex precipitatus est in mare, ad duo millia, & suffocati sunt in mari. Qui autem pascebant eos, fugerunt, & nuntiauerunt in ciuitatem & in agros. Et egressi sunt videre quid esset factum: Et veniunt ad Iesum, & vident illum qui à dæmonio vexabatur,

* summi
6 MS.

Matth. 8. d. 30.
Luc. 8. d. 31.

B

vexabatur, sedentem, vestitum, & sanamentis: * & timuerunt. ¹⁶ Et narrauerunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei qui demonium habuerat: & de porcis.

¹⁷ Et rogare cœperunt eum, vt discederet de finibus eorum. ¹⁸ Cumque ascenderet nauim, cœpit illum deprecari qui à dæmonio vexatus fuerat, vt esset cū illo:

¹⁹ & non admisit eum, sed ait illi, Vade in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. ²⁰ Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur. ²¹ Et cùm transcendisset Iesus in nauim ^d rursus trās fretum, conuenit turba multa ad eū, & erat circa mare. ²² Et venit quidam de archisynagogis nomine Iairus: & videns eum, procidit ad pedes eius, ²³ & deprecabatur eum multum, dicens, Quoniam filia mea in extremis est, Veni, impone manus super eam, vt salua sit & viuat.

²⁴ Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

²⁵ Et mulier quæ erat in profluuio sanguinis annis duodecim, ²⁶ & fuerat multa perpeffa à cōpluribus medicis, & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat:

²⁷ Cùm audisset de Iesu, veniit in turba retrò, & tetigit vestimentum eius. ²⁸ dicebat enim, Quia si vel vestimētum

R eius

a *Et timuerunt.* Religioso metu tacti sunt, agnoscentes diuinam vim & efficacitatem.

b *Et rogare cœperunt.* non ex odio, sed ex metu ac religione illa deprecatio profecta est. Existimant enim peccatores homines virum sanctum sibi damnosum aut incommodum esse, eo quod non possit vitium cum virtute vnâ commorari: namque virtus suo splendore vitium præstringit, calore exurit, maxime si sit diuina virtus, vt Dei ipsius, aut Angeli à Deo missi indignos enim se putant, qui cum huiusmodi natura & virtute versari possēt, atque ex collatione suæ virtutis cum diuina, metuunt sibi periculum. Id accidit Israelitis in monte Sinai: idem patri ac matri Samsonis: id Petro, cùm diceret, Recede à me, Domine, quia homo peccator sum.

c *Vt esset cum illo.* Animaduerte mutationem consiliorum & curarum, atque actionum hominis à dæmonio liberati. Hic fuit Euangelij Christi nuntius in Decapoli.

d *Rursus trans fretum.* versus Israelitarum regionem.

e *Deprecabatur eum multum.* Virtutem Iesu credebat, sed difficultatem aliquā impetrandi metuebat, forsitan sibi cōscius humilitatis & minus dignæ conditionis. tamen hoc quodcunque esset in se defectus, precatone compensandum existimabat.

f *Impone manus.* Impositio manus attentam voluntatis affectionem indicat, & potestatem significat imponentis. Credebat itaque archisynagogus posse Iesum sua virtute filiam sibi restituere, si modò is id agere vellet: leui tantum negotio eundi, & manus imponendi.

g *Et mulier que erat in profluuio.* Laborabat infirmitate interna membrorum vitalium, ita vt alimentum omne cōuerteretur in sanguinem, eumque ineptum ad nutritionem, quem nec poterat natua virtus in venas digerere: & propter summam imbecillitatē quam auxerant etiam plura genera medicamentorum variè adhibita. Itaque à morbo iam victa erat, & ideo incurabilis omnino, tam internis, quam externis remedijs. Temporis etiam diuturnitas infirmitatis consuetudinem in naturam ferè conuerterat.

h *Quia si vel vestimentum eius tetigerit.* Supernaturalem Iesu virtutem mulier credidit tantam esse, vt velleuissimo externoque contactu vestium liberari ipsa omnino posset à morbo, que non potuerat curare plurima remedia, que non solum tetigerat, sed fuerat perpeffa plurimorum medicorum consilijs & operis assiduis. Fidei itaque rationibus instructa, remedium ipsa sibi inuenit, inuentum petiit, petiitum assecuta est.

* qui habuerat legionē
Ms. G. S.

Luc. 8. d. 37.
Act. 16. d. 39

Matt. 9. c. 18
Luc. 8. f. 32.

a manum
Ms. S.

Leu. 15. d. 24.
Mat. 9. c. 20.
Luc. 8. f. 43.

a *Et confectum siccatus est fons.*] Aded inualuerat ille morbus, vt in fluxum naturalibus simillimum erupisset. fluxum, inquam, preternaturalem, ex quo debilitatio infirmitasque totius corporis nascitur: cuiuslibet enim euacuationi virtutis casum annexum esse medici affirmant. Illo igitur fluxu sistente, restituta est subitò virtus toti corpori, non expectata mora refectio- nis, quæ longa solet esse in morbis arte naturæque virtute curatis. Geminum itaque miraculum hic virtute Iesu editum est.

b *Et statim Iesus.*] Iesu virtus aded efficax certaque est erga eos à quibus viua fide petitur, vt sponte sua fidem ipsam sequi, excipere, amplectique videatur: cum multi tangerent Iesum, inter quos aliqui fortè non minus quàm femina illa, indigentes virtute Iesu, tamen ille virtutis suæ efficacitatem ad vnã tantum personam tunc pertinuisse declarabat, eam videlicet à qua mediante fide viua contactus fuerat. Eam verò circumspecte videre: no- uerat namque cognitione illa sua diuina, & huiusmodi circumspectione adducere volebat ad confessionem fidei suæ, & beneficij accepti, in exem- plum eorum qui aderant, & aliorum omnium ad quos huius rei notitia deferretur.

c. *Adhuc eo loquente.*] Vt viua fidei ad impetranda etiam difficillima virtus à Iesu prædicata, altero etiam exem- plo confirmaretur, voluit Deus, vt eodem ipso momento venirent, qui Archisynagogo filiam vita defunctam nuntiarent.

d. *Audito verbo quod dicebatur.*] maxime illa orationis parte, *Quid ultra vexas magistrum?* qua fides Archisynagogo dissuaderi videbatur.

e. *Videt tumultum, &c.*] Hæc omnia te- stabantur puellæ iam conclamatæ obi- tum. sed animaduertendum hoc ex- emplo est, quid mortui mortuis suis præstare possint.

f. *Et qui secum erant.*] Petrum, Iacobum & Iohannem, quos testes esse voluit Iesus omnium quæ gessit, vt ipse à prin- cipio vocatos.

g. *Puella erat iacens.*] Situm proprium mortui hoc verbum Græcè & Latine indicat.

eius tetigero, salua ero. ²⁹ Et confectum siccatus est fons sanguinis eius: & sensit corpore quia sanata esset à plaga. ³⁰ Et

statim Iesus in semetipso cognoscens vir- tutem quæ exierat de illo; conuersus ad turbam, aiebat, Quis tetigit vestimenta

mea? ³¹ Et dicebant ei discipuli sui, Vi- des turbam comprimentem te, & dicis, Quis me tetigit? ³² Et circumspecte vide- re eam quæ hoc fecerat. ³³ Mulier verò timens & tremens, sciens quod factum esset in se: venit, & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem.

³⁴ Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te saluam fecit: vade in pace, & esto sana à plaga tua. ³⁵ Adhuc eo loquente ve-

niunt ad archisynagogum, dicentes, Quia filia tua mortua est: quid ultra vexas magistrum? ³⁶ Iesus autem audito verbo quod dicebatur, ait archisynago- go, Noli timere: tantummodo crede.

³⁷ Et non admisit quæquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum & Iohannem fratrem Iacobi. ³⁸ Et veniunt in domum archi-

synagogi, & videt tumultum, & flentes, & eiulantes multum. ³⁹ Et ingressus,

ait illis, Quid turbamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit. ⁴⁰ Et irridebant eum. Ipse verò eiec- tis omni-

bus, assumit patrem & matrem puellæ, & qui secum erant, & ingrediuntur vbi puella erat iacens. ⁴¹ Et tenens manum

puellæ,

Luc. 7. 3. 10.

Luc. 8. c. 44.
ab archi-
synagogo 11
M. S. G. quibus
sunt Syn-
gogæ enim: E
domo prin-
cipis syna-
gogæ.

Matt. 9. 4. 14.

Mat. 9. 40.

puellæ, ait illi, ^h Talitha cumi, quod est interpretatum, Puella (tibi dico) surge.

⁴² Et confestim surrexit puella: & ambulabat. erat autem annorum duodecim: & obstupuerunt stupore magno. ⁴³ Et præcepit illis vehemèter vt nemo id sciret: & dixit dari illi manducare.

iussit. 169.

CAP. VI.

Mat. 13. 54

Luc. 4. c. 16.

Iph. 4. f. 44.

ET egressus inde, abiit in patriam suam: & sequebantur eum discipuli sui.

A² & facto sabbatho cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabatur in doctrina eius, dicentes, Vnde huic hæc omnia? & quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? ³ Nonne hic est faber, filius Mariæ, frater Iacobi & Iosephi & Iudæ & Simônis? nonne & sorores eius hæc nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo. ⁴ Et dicebat illis Iesus, Quia non est propheta sine honore, nisi in patria

Iob. 6. e. 42.

Iose. 6. s.

Mat. 13. 57

Luc. 4. d. 24.

Iob. 4. f. 44.

R 2 sua,

CAP. VI.

a Abiit in patriam suam.] Patriam Iesu vocat Marcus Nazareth, vbi ille fuerat nutritus: sic interpretatur Lucas. **b** Cœpit in synagoga docere.] Interpretabatur scripturarum mysteria adeo apertè, vt nemo illius interpretationem impugnare posset: atque in his illud Isaïæ vaticinium grauissimi ac diuini argumenti, Spiritus Domini super me, **c** Quæ est sapientia quæ data est illi?] Non erat vulgaris interpretatio scripturarum illa quam Iesus afferebat, neque ex magistrorum libris petita humano studio: id quod docebat etiam illius antea facta vitæ exercitatio. Eandem enim artem Iesus exercuerat cum Ioseph patre putatio, cui subditus fuerat per pueritiam & iuuentam totam, & Mariæ matri: verus etiam inter propinquos, Iacobum, Ioseph, Iudam & Simonem Galilæos piscatores, licet rarum rudes. Ergo hæc omnia illius sapientiam non humano studio partam, sed diuinitus datam probabant. idem quoque confirmabant virtutes quæ per manus eius efficiebantur: illæ enim doceri non poterant per homines, immò diuinitus constabant. **d** Nonne hic est faber. Iesus ante ostensionem suam ad Israël otiosus non vixit: sed domestica arte cum Ioseph occupatus, cibum sibi suisque parauit. **e** Sorores eius hic nobiscum sunt.] Nunquam hic peregrinatus est, aut diuerit ad aliquem cognatorum alibi agerem, vt doctus redierit ex huiusmodi peregrinatione, hic nobiscum sunt omnes eius propinqui, quibus cura verus at pueri est. **f** Et scandalizabantur in illo.] Personæ humilitatem externam respicientes, virtutem & sapientiam manifestissimam non credebant: tantum exæcant homines opinio, ambitio & inuidia. Hi Iesum, quem sibi ciuilitatis conditione aut æqualem aut inferiorem existimabant, manifestissimæ etiam doctrinæ ac virtutis honore debito fraudabant: seque ipsos ob eam rem indignos reddebant diuinis beneficiis, atque ab ipso abalienabant Dei filio tantorum mysteriorum pontifice, qui restitit illis, circuibat cassida, & simplices homines in circuitu quærebatur docens, si quomodo ad æmulandum prouocaret suos.

h Talitha cumi.] Verba Iesu, eadem lingua qua pronuntiata sunt (hoc est Syria, quæ tunc vulgaris Hebræica erat, & Hebræica dicebatur) reuulsi tōn- sultō Euangelista, vt manifestè probaretur virtus & efficacitas illius ad suscitandū mortuos, tam facile, quàm excitari ab aliquo dormiens quis possit: nam huiusmodi actione & oratione excitare solemus dormientes corpore sanos, apprehensa manu, & voce addita, Petre, surge. Fuere aliquando incantatores, qui susurris, murmure, carminibusque obsecris, & inuocationibus demonum, mortuorum corpora non resurgere, sed moueri tantum fecerint. sed qui simplici appellatione mortuos excitauerint, nulli præter Iesum fuere, & præter quodam qui nomine Dei patris, vel Iesu filij eius inuocato, idem præstiterint. Sed quam propria & certa Iesu ad mortuos excitandos virtus fuerit, ex hac oratione & actione declaratur. Ille enim mortuam, & sensibus omnino carentem puellam, perinde atque sensibus integris, & dormientem, appellatam excitauit: ita quæ alius mortua erat, Iesus dormiebat. id quod significare apertè volens, addidit illud, (Tibi dico) id est, ego tibi, quæ quaquam naturæ mortua sis, mihi dormis, dico vt surgas, flesque. nam verbum cumi Syru, stare significat: qui sius viuientium & valentium est oppositus illi iacendi superius annotato. Surrexit autem, & ambulabat, non modò vt viuere, sed etiam vt bene valere ostenderetur, & omnibus vitæ munis rectè vt; atque adeo esurire, quod pueri grandiores solent, cum valent: excitati namque à somno, cibum petunt; quem, si non valent, recusant. Ideoque huius puellæ gratiam Euangelista adnotauit. Tantum verò miraculum magno stupore excipi oportuit.

enim factum est nomen eius) & dicebat,
 Quia Iohānes Baptista resurrexit à mor-
 tuis: & propterea virtutes operantur in
 illo. ¹⁵ Alij autem dicebant, ^a Quia Elias
 est. Alij verò dicebant, ^b Quia propheta
 est, quasi vnus ex prophetis. ¹⁶ Quo au-
 dito, Herodes ait, Quem ego decollauī
 Iohannem, hic à mortuis resurrexit.

¹⁷ ^d Ipse enim Herodes misit ac tenuit Iohā-
 nem, & vinxit eum in carcerem pro-
 pter Herodiadem vxorem Philippi fra-
 tris sui, quia duxerat eam. ¹⁸ Dicebat

enim Iohannes Herodi, Non licet tibi
 habere vxorem fratris tui. ¹⁹ Herodias
 autem insidiabatur illi: & volebat occi-
 dere eum, nec poterat. ²⁰ Herodes enim
 metuebat Iohannem, sciens eum virum
 iustum & sanctum: & custodiebat eum,
 & audito eo multa faciebat: & libenter
 eum audiebat. ²¹ Et cū dies opportu-
 nus accidisset, Herodes natalis sui cœ-
 nam fecit principibus & tribunis & pri-
 mis Galilææ. ²² cūque introisset filia
 ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuis-
 set Herodi, simulque recumbētibus: rex
 ait puellæ, Pete à me quod vis: & dabo
 tibi. ²³ Et iurauit illi, Quia quicquid
 petieris dabo tibi, licet dimidium regni
 mei. ²⁴ Quæ cū exisset, dixit matri
 suæ, Quid petam? At illa dixit, Caput
 Iohannis Baptistæ. ²⁵ Cūque introis-
 set statim cum festinatione ad regem,

R. 3 petiuit

resurrexisset à mortuis, hæsitabat: at-
 que hæsitatiōni occasionem afferbat
 illorum miraculorum fama, quæ à Iohanne
 ad vitam restituito edi poterat: namque
 ab eodem in viuīs primū agente nullum
 signum fuerat editum. nunc verò videbatur
 cum illo à mortuis resurgente, resurrexisset
 virtutes illæ. Itaque de virtutibus certus
 erat, de persona hæsitabat, maxime cū
 alij alium esse dicerent. ideoque, vt
 Lucas narrat, quærebat videre eum.

a. *Quia Elias est.*] Ex prædicationis
 libertate, & personæ grauitate, ex mi-
 raculorum fama, interpretabantur
 eum esse Eliam, maxime cū scriptu-
 ris varum accepissent Eliam venturū.

b. *Quia propheta est.*] Non certo no-
 mine, sed verè tamen prophetam esse
 Iesum asserbant: eumque antiquissi-
 morum prophetarum exemplum refer-
 ferentem, hoc est, eorum per quos mag-
 næ rerum mutationes à Deo paratæ
 fuere: cuiusmodi Moses, Iosue, Sa-
 muel, Eliasque fuere.

c. *Quasi vnus ex Prophetis*] antiquis, vt
 Lucas significanter exponit. Nam à
 Mose vique ad Isaiam, prophetæ pri-
 mi siue antiqui vocantur; ab Isaiâ &
 deinceps, prophetæ postremi siue re-
 centiores dicuntur.

d. *Ipsc enim Herodes.*] Oportunè indu-
 cit narrationem necis Iohānis ab He-
 rode perpetratæ, qui cū illius sceleris
 conscientia agiteretur, non potuit non
 perturbati, audita fama Iesu prædica-
 tionis ac signorum.

e. *Propter Herodiadem.*] Magnum hu-
 manarum rerum cognoscendarum ex-
 emplum statuitur in hac historia: quæ
 idèō Euangelistæ diligenter descri-
 bunt.

Mat. 14. d. 2.

Luc. 3. d. 19.

Leu. 18. b. 16.

^a in natali
 suo 8 Ms. C.

Esth. 5. b. 6.

petiuit dicens, Volo vt protinus des mihi in disco caput Iohannis Baptistæ. ²⁶ Et contristatus est rex. Propter iusuradum & propter simul discubentes noluit eam cōtristare: ²⁷ sed misso * spiculatore præcepit afferri caput eius in disco, ²⁸ Et decollauit eum in carcere. & attulit caput eius in disco: & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ. ²⁹ Quo audito, discipuli eius venerunt, & tulerunt corpus eius: & posuerunt illud in monumento.

a *Es conuenientes Apostoli ad Iesum.*] Omnium Apostolorū testimonio Evangelij apud Iudæos prædicatio, & eiudem certis signis cōfirmatio comprobata est, vt Iesus hac etiam ex parte verus Christus probaretur, qui circuncisionis minister fuerat promissus. Idē ipsum testimonium eorum etiam attestatio corroboratur, qui audientes conueniebant vndique, vt Iesum viderent.

b *In desertum locum.*] Bethsaidæ videlicet in agro.

c *Et pedestres de omnibus ciuitatibus.*] vicinis aut incolis illius regionis, cupiditas hominum erga res cælestes, nisi mala persuasione aliās impediatur, in simplicioribus maximè ostenditur.

d *Et misertus est super eos.*] Proprium Iesu hoc semper fuit, qui venerat vt errantes reuocaret, lapso erigeret, & omnes iuuaret, ac demum, non repugnantes tamen, seruaret.

e *Desertus est locus hic.*] Difficiliorem & acerbiorē esuriem faciebat locus desertus, & hora tā præterlapsa: oportebat igitur plus cibi parari illis, ex hac etiam parte miraculum amplificatur.

³⁰ Et conuenientes Apostoli ad Iesum, renuntiauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant. ³¹ Et ait illis, Venite seorsum ^b in desertum locū, & requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant & redibant multi: & nec spatium manducandi habebant. ³² Et ascendentes in nauim, abierunt in desertum locum seorsum.

³³ Et viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi: & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenierunt eos. ³⁴ Et exiens, vidit turbam multam Iesus: & misertus est super eos, quia erant sicut oues non habentes pastorem, & cœpit illos docere multa.

³⁵ Et cū iam hora multa fieret, accesserunt discipuli eius, dicētes, Desertus est locus hic, & iam hora præteriiit: ³⁶ dimitte illos, vt cūtes in proximas villas & vicinos, emant sibi cibos quos manducant.

³⁷ Et respondens ait illis, Date illis vos manducare.

* confestim
1 MS. G. G.

Mat. 14. b. 11
Luc. 9. d. 10.

Mat. 9. d. 36
& 14. b. 14.

Mat. 14. b. 11
* ad eum
MS. G.

Luc. 9. b. 12.

Mat. 14. b. 16
Luc. 9. b. 17.

manducare. Et dixerunt ei, Euntes emamus^a ducentis denariis panes: & dabimus illis manducare. ³⁸ Et dicit eis, Quot

panes habetis? ite & videte. Et cum cognouissent, dicunt, Quinque, & duos pisces. ³⁹ Et præcepit illis vt accumbere

facerent omnes, ^bsecundum contubernia super viride scœnum. ⁴⁰ Et discubuerunt in partes per centenos & quinquagenos.

⁴¹ Et acceptis quinque panibus, & duobus piscibus: intuens in cœlum, benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis vt ponerent ante eos: & duos pisces diuisit omnibus. ⁴² Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. ⁴³ Et sustulerunt reliquias, fragmentorum^c duodecim cophinos plenos: & de piscibus. ⁴⁴ Erant autem qui manducauerunt, quinque milia virorum. ⁴⁵ Et statim coëgit discipulos suos ascendere nauim, vt præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum. ⁴⁶ Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare. ⁴⁷ Et cum serò esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra. ⁴⁸ Et videns eos laborantes in remigando (erat enim ventus contrarius eis) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans super mare: & volebat præterire eos. ⁴⁹ At illi vt viderunt eum ambulantem super mare, putauerunt phantasma esse, & exclamauerunt. ⁵⁰ Omnes enim viderunt

a *Ducentis denariis.*] Vno denario panis poterat emi illis temporibus ac regionibus, qui satis esset denis hominibus pascendis; vt obseruauimus in libris Misnaïoth. Poterant igitur tantum bis mille homines pasci ducentis denariis, reliquis adhuc esurientibus, sed ex hac ratione coniecimus illis tunc non plures quam ducentos denarios fuisse, quos libenter expendissent, non tamen pascendis omnibus illis, qui ad quinque milia virorum erat, præter scæminas & pueros, sed vt vnusquisque modicum quid acciperet, sicut Philippus apud Iohannem exponit.

b *Secundum contubernia.*] discretis locis, certo capium numero, per centenos & quinquagenos: ita facile omnium deduci summa potuit.

c *Duodecim cophinos plenos.*] Lege commentarium nostrum Thubal Cain.

d *Dum ipse dimitteret populum.*] Iam hac oratione significabatur ipsum fecururum esse eos: quod si nullæ naues aliæ erant, intelligere oportebat illum per aquas traiecurum. neque hoc difficilius aut magis mirum videri debuit illis, quam illud quod nuperrimè de panibus viderant.

e *Et volebat præterire eos.*] Tentabat illorum fidem huiusmodi actione.

Ioh. 6. a. 9.

Mat. 14. c. 21
Ioh. 6. b. 10.

vidit
M. S. G. 5.

derunt eum, & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, & dixit eis, Confidite, ego sum: nolite timere. ⁵¹ Et ascendit ad illos in nauim, & cessauit ventus.

f Non enim intellexerunt de panibus.] Oportuit ex obseruato miraculo de panibus intelligere magna cura Iesum prospicere suis, neque permittitur illos perire, aut obrui subita aliqua vi vel tempestate, utpote quem videbant prospexisse iis, qui triduo tantum se audiendi cauti secuti fuissent, & curasse ne illi in via deficerent: quid ergo idem non faceret & curaret in salutem eorum, quos ipse sibi delectos ascuerat comites, & euangelicæ legationis administratos?

g Continuo cognouerunt eum.] Publicum testimonium de Euangelio salutis & regni, ac de Euangelista illo promisso Sion.

h Quotquot tangebant eum.] Ex iis qui credebant illius virtutem diuinam ad beneficium hominum: nam multi non solum tangebant, sed comprimebant eum: quos, utpote non recte credentes, illa virtus non seruabat. Exempli certissimum huius rei superius videmus in hæmorrhousa femina.

CAP. VII.

a Et conueniunt ad eum.] consilio studioque collato aggrediuntur eum, reprehensuri & accusaturi traditionis violatæ à discipulis illius vel consilio, vel saltem dissimulatione ac negligentia. Erat autem argumentum grauissimum scilicet.

b Et cum vidissent.] Coniunctio est, ex Hebraicæ linguæ idiomate ac Syrac.

c Communibus manibus.] Verbum est magistrale in Traditionibus commune. Comunicare, idem significat quod prophanum aut prophanare: distinguitur autem iuxta subiectam rationem. vt, Communis cibus, id est, impurus: communis dies, id est, profestus, siue luctuosus potius: communes manus, id est, illotæ, vt auctor ipse exponit.

d Visperauerunt.] non solum factum, sed ipsum Iesum, tanquam auctorem illius exempli.

e Tenentes traditionem.] Aliquæ do de his traditionibus aliquid fusius exponemus, quod ad multorum in sacris libris locorum elucidationem faciat, modò Deus nostris votis adsit.

f Et a foro.] Est enim forū iuxta istorum definitionem, locus communis & valde profanus, ob cōsuetudinem purorum & impurorum, ac gentilium simul.

Et plus magis intra se stupebāt: ⁵² non enim intellexerūt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum. ⁵³ Et cūm trās-fretassent, venerunt in terram-Genezareth: & applicuerunt. ⁵⁴ Cumq; egressi essent de nauī, continuo cognouerunt eum: ⁵⁵ & percurrentes vniuersam regionem illam, cœperunt in grabatis eos qui se malè habebant, circūferre vbi audiebant eum esse. ⁵⁶ Et quocunque introibat in vicos vel in villas aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum vt vel fimbriam vestimēti eius tangerent, & quotquot tangebant eum, salui fiebant.

CAP. VII.

ET conueniunt ad eū Pharisei & quidam de Scribis, venientes ab Ierosolymis. ² Et cūm vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est non lotis, manducare panes, vituperauerunt. ³ Pharisei enim & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenētes traditionem seniorum: ⁴ & à foro, nisi baptizentur, non comedunt. & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicū & vrceorum, & ærumentorum & lectorū.

⁵ Et

* & admirantur. MS. G. S. intellexerat MS. G.

Mat. 14. d. 34

Mat. 15. d. 1

⁵ Et interrogabāt eum ^a Pharifæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed ^b cōmunibus manibus manducant panem?

⁶ At ille respondens, dixit eis, Bene prophetauit Isaias ^c de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè ^d est à me.

⁷ in vanum autem me colunt, docentes doctrinas ^e præcepta hominum. ⁸ Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis ^f traditiones hominū, baptismata vrcorum & calicum: & alia similia his facitis multa. ⁹ Et dicebat illis, Bene irritum ^g facitis præceptum Dei, vt traditionem vestram seruetis. ¹⁰ Moyses enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam:

& Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. ¹¹ Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri aut matri, ^h Corban, (quod est donum) quodcunque ex me, tibi profuerit: ¹² & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri, ¹³ rescindentes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis. & similia huiusmodi multa facitis. ¹⁴ Et aduocans iterum turbam, dicebat illis, **S** Audite

subiuncto exemplo patebit.

^e Bene irritum scistis.] Ironicè additum est aduerbium bene. Ingeniosè, inquit, amouistis pulcherrimè collocatum præceptum Dei, vt eodem loco itatutam traditionem vestram seruetis.

^f Moyses enim dixit.] Apertè confirmat Christus legem Moysi à Deo dictatam esse. ^g Corban.] Frequentissimè vsurpatum vocabulum in Traditionibus: estque iurandi forma aut deuouendi. ac si dicatur, Per donum sacrum iuro me esse damnatum & denotum, si quicquam ex me iuueris: vel sit donum altarique deuotum, quidquid tu ex me iuuari possis: atque ita deuotum non poterit ad tuos vsus transferri. eum, inquam, qui ita pronuntiarit, non dimittitis quicquam facere patri suo aut matri. Hoc non solum maledicere, sed execrari patrem, & ab omni debito officio, atque ab honore abalienare est. *Legè integram elucidationem in Matthai cap. 15.*

^a Pharifæi & Scribæ.] Pharifæi externæ obseruantie exemplū, Scribæ scientiæ auctoritatē sibi arrogabant. vtriusque partis sententiæ conueniant, vt lesum reprehenderent.

^b Non ambulant.] Grauior est accusatio quàm prima fronte videretur. nam duplex ratio in traditionibus iniuitur, altera sententiarum, altera consuetudinū communis. Si quis transgreditur traditionē, quæ constat singulari vnus ex antiquis vel communi quorundam seniorum sententiā, dum modò habeat aliquotū seniorum opinionem cui adhareat, non solet reprehendi, nisi ab his fortassis qui oppositam partē tuerentur. Si verò quis transgreditur communem seniorum traditionem, publicæ etiam consuetudine firmatam, is grauius peccat istorum iudicio. Hic igitur accusantur discipuli lesu communis traditionis & consuetudinis violatæ: idque significat illo verbo *ambulant*. namque consuetudo in lib. traditionum HALACHAH dicitur, id est, ambulatio: atque ambulare, consuetudine vti est, ex Hebraico idiotismo: vt, Qui ambulant in viis Domini. Ex his apparet illos non leuiter nugis armatos suis adortos fuisse Iesum, vfos nimirum stylo illo orationis doctrinalli ac magistrali, qui certa vsurpatione & obseruatione pondus addere solet disputationibus.

^c De vobis hypocritis.] Hypocrita propriè nimum vel histriionem significat. ex hoc genere alij actione & gestu, alij vocibus fabulas agunt, & personas sustinent, atque referunt non proprias, sed alienas, regum, ducum, diuorum, patrum, senum, matronarum. Hoc verbum Iesus sapientissimè vsurpauit, ad eos significandos qui vel gestu & actione, vel oratione tenuis pietatis cultum in specie referunt. Hic vtrosque tetigit Pharifæos & Scribas.

^d Relinquentes enim mandatum Dei.] Charitatis præceptum, quæ omnia æquat & componit: tenetis traditionem hominum, quæ omnia diuidit & committit. Illud vnum mandatum est omnia complexum vinculo perfectionis: istæ multa variæque traditiones sunt, omnia confundentes, & onerantes conscientiam obseruantium peccatis: imò aliquando pertrumpentes expressa Dei præcepta, eademque grauissima, vt

non lotis
M.S.G.

Isa. 29. d. 13
abest 8
M.S.G.

& M.S.G.

traditione
M.S.G.

fecistis o.

Exo. 20. b. 12.
Deut. 5. b. 16.
Eph. 6. a. 2.
Exo. 21. c. 16
Leuit. 20. b. 9
Prou. 20. c. 10

Mat. 15. b. 10

Audite me omnes, & intelligite. ¹⁵ Nichil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare. sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem. ¹⁶ Si quis habet aures audiendi, audiat. ¹⁷ Et cum introisset in domum à turba, interrogabant eum discipuli eius parabolam. ¹⁸ Et ait

a. *Sic & vos imprudentes estis.*] Divina præcepta aperitissimam æquitatem & veritatem præferunt & continent: sicut scriptum est, Omnia mandata tua æquitas. Humana verò, cum non omnia æqua sint & solida, vel collatione cum divinis vel prudentiæ rationibus æstimanda esse docet Iesus: prudentiæ rationes ex natura singularum rerum probe cognita constant.

b. *Quis non intrat in cor eum.*] Igitur consideranda primum est hominis natura, quæ proprie sit, an corpus, an animus magis homo verè dicatur: quid corpori, quid animo cum aliis rebus commune, quid non: quæ vera virtusque partis mundities, quæ impuritas, unde hæc nascantur. Malorum etiam & bonorum genera dignoscenda sunt.

c. *Et inde surgens.*] Discedens illinc, abiit in partes Galilææ, quæ Tyri & Sidonis agro finitimæ erant. & nemine voluit scire se illuc venisse, ne eius adventus divulgaretur apud gentes illas finitimas, quibus non erat promissus Evangelista. Iubebat autem in domo, ut exceptis Galilæis & quibus Israëliticæ domus, aliis non indicaretur aut diceretur, sed lux latere non potest. Auditum enim est de illo etiam in finitimis oppidis & locis.

d. *Syrophenissa.*] ex genere Phœnicum in Syria habitantium: nam alij ex Phœnicibus habitaverunt in Africa, Libyophœnices dicti.

e. *Sine prius saturari filios.*] Doctrinam evangelicam & miracula, quibus hæc confirmanda fuerat filius regni Israëlitici, qui familiares magis in domo Dei esse dicebantur, exhiberi primum oportuit, ad confirmandas promissiones patrum, ut D. Paulus exponit. Gentes in domo Dei olim ut canes in familia censebantur: exceptis, qui fide & pietate non dissimiles veris filiis sese exhiberent: cuiusmodi exemplum hæc mulier præstitit.

illis, ^a Sic & vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare: ¹⁹ ^b quia non intrat in cor eius, sed in vētrem vadit, & in secessum exit,

purgans omnes escas? ²⁰ Dicebat autem quoniam quæ de homine exeunt, illa communicant hominem. ²¹ Abintus enim

de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, ²² furta, auaritiæ, nequitie, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia. ²³ Omnia hæc mala abintus procedunt, & communicant hominem. ²⁴ Et inde surgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingressus domum, neminem voluit scire, & non potuit latere. ²⁵ Mulier enim statim ut audivit de eo, cuius filia habebat spiritum

immundum, intrauit, & præcidit ad pedes eius. ²⁶ Erat enim mulier Gætilis, ^o autem i

^o Syrophœnissa genere. Et rogabat eum ut demoniū eiiceret de filia eius. ²⁷ Qui dixit illi, ^o Sine prius saturari filios. non est enim

- M.S.C.

Gen. 6. a. 5.
& 8. d. 11.

Mat. 15. c. 11

o autem i
M.S. B. G. S.

enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. ²⁸ At illa respondit, & Dixit illi, ^f Vtique Domine. nam & catelli comedūt sub mensa de micis puerorum. ²⁹ Et ait illi, ^g Propter hūc sermonem vade, exiit dēmonium à filia tua. ³⁰ Et cū abiisset domum suam, inuenit puellā iacētē supra lectum, & dæmoniū exiisse. ³¹ Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad Mare-Galilææ inter medios fines Decapoleos. ³² Et adducunt ei furdum & mutum: & ^h deprecabantur eum vt imponat illi manum. ³³ Et apprehēdens eum de turba seorsum, ^h misit digitos suos in auriculas eius: & expuens, tetigit linguam eius. ³⁴ & suspirans in cælum, ingemuit, & ait illi, Ephphethah, quod est, adaperire. ³⁵ ^k Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè. ³⁶ Et præcepit illis ne cui dicerēt. Quantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant, ³⁷ & eò amplius admirabātur, dicētes, Bene omnia fecit: & furdos fecit audire, & mutos loqui.

^f *Vtique Domine.*] Orationem Iesu contumeliæ ac repulsa speciem præbentem iis qui fidei elementis eruditi non essent, mulier hæc promissionem sibi factam interpretata est, idque sapientissimè.

^g *Propter hunc sermonem.*] Propter omnem illam viam fidei rationem, quam oratione ista expressisti, impetrasti quod postulabas.

^h *Misit digitos suos in auriculas eius.*] Vfus est nonnunquā Iesus huiusmodi actionibus & ceremoniis, quæ significabāt id quod verè agebatur ab ipso; probabantque virtutem manifestam ex ipso exire ad sanandos omnes. Erant etiam voluntatis & intentionis signum. Aliquando verò absque huiusmodi actionibus, solo verbo sanabat.

ⁱ *Ingemuit.*] Ex cogitatione malorum ac laborum in quo hominum genus ob peccatum inciderat; atque ob stupiditatem hominum, qui hæc non rectè existiment.

^k *Et statim.*] Triplex miraculum eadem opera editum; aures apertæ, vinculum linguæ solutum, recta & expectata sermonis facultas.

CAP. VIII.

CAP. VIII.

IN diebus illis iterum cū turba multa esset*, nec haberent quod manducarent: conuocatis discipulis, ait illis, ² Misereor super turbam: quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducant: ³ & si dimisero eos ieiunos

^a *Iterum cū turba multa esset.*] Aliud certissimæ Dei erga eos qui se sequuntur, prouidentia exemplum.

Mat. 9. d. 32.
Luc. 11. b. 14.
^a deprecantur
6.

Gen. 1. d. 31.
Eccl. 39. c. 21.

Mat. 14. d. 32
^a cū Iesu o.

in domum suam, deficiet in via: quidam enim ex eis de longè venerunt. ⁴ Et responderunt ei discipuli sui, Vnde illos quis poterit hîc saturare panibus in solitudine? ⁵ Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem.

⁶ Et præcepit turbę discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit, & dabat discipulis suis vt apponerent, & apposuerunt turbæ.

⁷ Et habebant pisciculos paucos: & ipsos benedixit, & iussit apponi. ⁸ Et manducaverunt & saturati sunt: & sustulerunt quod superauerat de fragmētis, septem sportas. ⁹ Erant autem qui manducaverant, quasi quatuor millia: & dimisit eos.

¹⁰ Et statim ascendens nauim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

¹¹ Et exierunt Pharisei, & cœperunt conquirere cum eo, quæretes ab illo signum de cælo, tentâtes eum. ¹² Et ingemiscēs spiritu, ait, Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum.

¹³ Et dimittens eos, ascendit iterum nauim, & abiit trans fretum. ¹⁴ Et obliti sunt panes sumere:

& nisi vnum panem non habebant secū in nauî. ¹⁵ Et præcipiebat eis, dicens, Videte & caute à fermento Phariseorum, & fermento Herodis. ¹⁶ Et cogitabant ad alterutrum, dicentes, Quia panes non habemus. ¹⁷ Quo cognito, ait illis Iesus,

Quid

a. *Conquirere cum eo.*] Fingere multa argumenta sophistica & vana, quibus illius auctoritatem vel oppugnare, vel apud vulgus eleuare tentabant.

b. *Signum de cælo.*] Nouum signum illorum arbitrio edendum, non ex iis quæ expectanda & obseruanda indicabantur in sacris libris. attamen diuini consilij rationes huiusmodi hominum arbitrio & libidine mutandæ non erant.

c. *Caute à fermento Phariseorum & fermento Herodis.*] Phariseorum doctrina omnis in exteriori pietatis ab iisdem cõposita specie, præcipuè versabatur, cuius finis populo magis quàm Deo probari erat: Herodis verò doctrina omnis mundana erat, humanæque prudentiæ rationibus innitebatur: ritum religionis res curabat, quantum ad regni potentiæ ac politicæ, vt dicitur, vitæ administrationem facere intelligebat. in vtraque parte veræ pietatis virtus desiderabatur. Ab his autem modis alienos esse oportet eos qui sanam Christi doctrinã quærunt: nam si quid vel tantillum ex vtrius genere admisceatur, omnis massa, quæ simplicissima esse debet, corruptetur.

⁹ supererat
1 M. 5.

Mat. 15. d. 39

⁹ Magedan.
M. 5.
Mat. 16. d. 1.
Luc. 11. §. 14.

Mat. 16. a. 1.

¹ Quid cogitatis, quia panes non habetis? nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc cæcatū habetis cor vestrum? ¹⁸ oculos habentes non videtis? & aures habentes non auditis, nec recordamini?

¹⁹ quando quinque panes fregi in quinque millia: & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicūt ei, Duodecim. ²⁰ Quando & septem panes in quatuor millia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei, Septem. ²¹ Et dicebat eis, Quomodo nondum intelligitis? ²² Et veniunt Bethsaidam: & adducunt ei cæcum, & rogabant eum vt illum tangeret. ²³ Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & expuēs in oculos eius impositis manibus suis, interrogauit eū si quid videret. ²⁴ Et aspiciens, ait, Video homines velut arbores, ambulantes. ²⁵ Deinde iterum imposuit manus super oculos eius: & cœpit videre, & restitutus est, ita vt clarè videret omnia. ²⁶ Et misit illum in domum suam, dicens, Vade in domum tuam: & si in vicum introieris, nemi dixeris.

²⁷ Et egressus est Iesus & discipuli eius in castella Cæsareæ-Philippi: ^h & in via interrogabat discipulos suos, dicens eis, ⁱ Quem me dicunt esse homines? ²⁸ ^k Qui responderunt illi, dicentes, Iohannem Baptistam, alij Eliam, alij verò quasi vnū de prophetis. ²⁹ Tunc dicit illis, Vos

^d Quid cogitatis quia panes non habetis? Certam, & constantem prouidentiam etiam singularis fidei suis esse Iesus vult.

^e Expuens in oculos eius. Miraculum in miraculo, vt Hebraicè dici solet: nam sputum humanum nocet magis oculis quàm profit, ob excrementosam atque viscosam vim. sed vt ostendatur magna Iesu virtus, in quo nihil erat saluti afferendæ repugnans.

^f Video homines velut arbores ambulantes. Hac responsione ostenditur illum nihil prius antea vidisse, omninoque cæcum fuisse. Non enim tantum miraculum esset, si ex imperfectiori visu ad perfectiorem esset restitutus. illud maximum in hoc genere est, si virtus oculis, nulla antea quæ fuerat, repente creetur & perficiatur. id autè aperte significatur ab Euangelista, Et cœpit videre, & restitutus est, ita vt clarè videret omnia.

^g Nemi dixeris. Humana gloria in bonis operibus & studiosis actionibus, in beneficijs factis fugienda est.

^h Et in via interrogabat. Non propter gloriam hoc rogat Iesus, quam ille sibi non quærebat; sed ad experiendū hominum de se iudicium, quatenus processisset tantis operibus miraculisque spectatis, & tanta doctrinæ grauitate ac veritate explorata. Deinde vt doceret suos maius aliquid de se sentire in suam ipsorum vilitatem, & aliorum etiam hominum, quibus hæc res innotesceret.

ⁱ Quem me dicunt esse homines? Hominum iudicium de me qualenam quantumque est: quo nomine censores illis esse missus, vt auditus & exceptus ipsis prodesse speret? Non rogat de vitæ integritate & sanctitate morum, quæ notissima erat, sed de opinione dignitatis auctoritatisque suæ.

^k Qui responderunt illi. Hoc responsum non ex sententia eorum qui aduersabantur Iesu, nam ij eum seductorem populi esse calumniabatur inuidiosè: verum ex eorum iudicio apud quos bene audiebat, relatum est. quorum cum variæ sententiæ essent, nulla tamen vltra propheticam dignitatem, non solum cæterorum hominum, sed neque ipsorum Apostolorum, qui sibi familiarissimi erant, & doctrina ipsius instructi, atque virtute miraculorum aucti ac præditi.

Sup. 6. f. 41.
Ioh. 6. b. 11.
I. MS. G. S.

MS. G.

Mat. 16. b. 13

Luc. 9. b. 18.

Alij MS.
B. S.

a *Tu es Christus.*] Vium testimoniū, quod Iesus sit Christus filius Dei viui, vt Matthæus exponit, non potuit dari ab illo mortalium, nisi ex reuelatione Dei Patris, ante mortem & resurrectionem illius: postea verò ex virtute Spiritus sancti. Hæc reuelatio singulariter facta fuit hoc loco Petro, Apostolorum primo, ad Iesu auctoritatem cæteris Apostolis insinuandam. Fuit autem priuata; quia nondum aderat tempus diuino cõsilio decretum, vt publicè hoc testimonium ederetur. Huius viui testimonij penuria maxima totius orbis terræ pars his miseris temporibus laborat; vnde tanta errorum caligo mentibus hominum obuerfatur.

b *Ne cui dicent de illo.*] Ne euulgaretur illud testimonium reuelatum ante tempus, hoc est, ante resurrectionem suam. nam tunc illis tantum concessit Deus huius testimonij copiam, qui Iesum ipsum sequebantur, vt discipuli & Apostoli; vt hoc testimonio longè maius aliquid de ipso sentirent, quam cæteri homines, & testes illi essent diuinæ virtutis maiori cum obseruatione: & haberent etiam firmiorem spem de ipsius resurrectione, illis diebus quibus ipse tradendus, condemnandus, cruciendus, & sepulchro condendus erat: quam obrem ipse cepit illis hæc omnia prædicere.

c *Quoniam oportet filium hominis pati multa.*] Illum ipsum, qui cum esset filius Dei, filius hominis factus, atque ita Christus verè appellatus est, illum ipsum Christum oportuit pati secundum scripturas, & occidi, & resurgere, & ita intrare in gloriam suam.

d *Et apprehendens eum Petrus.*] Petrus ex reuelatione nouerat dignitatem Iesu: at verò cætera quæ audiebat, non ad illam reuelationem, sed ad humanæ cogitationis rationes referebat. atque hac parte redargutus est non sapere quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum, quorum est cælestia terrenis possidere.

e *Deneget semetipsum.*] Id est, meum omnino exemplum sibi proponat, qui non veni vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem Dei qui misit me; atque hac imitatione mei perferat quicquid illi me sequenti in hac vita acciderit, quamuis grauissimum. namque hoc meum exemplum secutus, animam tandem suam saluam faciet. Igitur non ad humanarum cogitationum affectionumque rationem, sed ad mei imitationem vitam instituat suam.

f *Animam suam.*] vitam suam. sed habet duplicem significationem. nomen animæ, animæ vitalis & spiritus, ad vtramque referendum est tota hac oratione: sed aliter atque aliter.

g *Confusus fuerit.*] eruberit & negauerit, vel metu vel cupiditate rerum humanarum, cum tamen probe cognouerit meam virtutem, Euangelijque mei veritatem. *Verba mea.*] Euangelium meum, vt superius expõsitum est.

h *Cum angelis sanctis.*] Antheiton generationi adulteræ ac peccatrici.

verò quem me esse dicitis? Respondens Petrus, ait ei, Tu es Christus. ³⁰ Et comminatus est eis^b ne cui dicent de illo.

³¹ Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa, & reprobari à senioribus & à summis sacerdotibus & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere. ³² Et palam verbum loquebatur.

^d Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum. ³³ Qui conuersus, & vidēs discipulos suos, comminatus est Petro, dicens, Vade retro me satana, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum. ³⁴ Et conuocata turba cum discipulis suis, dixit eis, Si quis vult

me sequi, deneget semetipsum: & tollat crucem suam, & sequatur me. ³⁵ Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me & Euangeliū, saluam faciet eam. ³⁶ Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totū, & detrimentum animæ suæ faciat?

³⁷ Aut, quid dabit homo commutationis pro anima sua? ³⁸ Qui enim me^g confusus fuerit, & verba mea in generatione ista adultera & peccatrice: & filius hominis^h confundetur eum, cum venerit in gloria patris sui^h cum angelis sanctis.

Mat. 10. d. 38
& 16. d. 24.
Luc. 9. c. 23.
& 14. f. 27.
Luc. 17. g. 33
Ioh. 12. d. 25

Mat. 10. d. 33
Luc. 9. d. 26.
& 12. h. 9.
cõfessus o.

confitebitur o.

CAP.

CAP. IX.

CAP. IX.

Mat. 16. d. 17.
Luc. 9. d. 27.

A ET^a dicebat illis, Amen dico vobis, quia sunt quidam de hîc stantibus qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute.

Mat. 17. a. 1.
Luc. 9. d. 28.
^a assumpsit
Ms. B. S.

² Et post dies sex^b assumit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem: & ducit illos in montem excelsum seorsum solos, & transfiguratus est coram ipsis. ³ Et vestimenta eius facta sunt splendentia & candida nimis velut nix, qualia fullo nō potest super terram candida facere.

Ms. G.

⁴ Et apparuit illis Elias cum Moyse: & erant loquentes cum Iesu. ⁵ Et respondens Petrus, ait Iesu, Rabbi, bonum est nos hîc esse: & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Moyfi vnum, & Eliæ vnum. ⁶ Non enim sciebat quid diceret: erant enim timore exterriti: ⁷ & facta est nubes obumbrans eos: & vēnit

B vox de nube, dicens, Hic est filius meus charissimus: audite illum. ⁸ Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum. ⁹ Et

Mat. 17. b. 9.

descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent, narraret: nisi cum filius hominis à mortuis resurrexerit. ¹⁰ Et verbum continerūt apud se: conquiritentes quid esset; Cùm à mortuis resurrexerit. ¹¹ Et interrogabant eum, dicentes, ⁱ Quid ergo dicunt Pha-

Mala. 4. 5.

phetandum proponere Eliæ aduentum. atque ideo negare tempus nunc nondum illud signum adfuerit Eliæ venientis. quamobrem, neque te recipere volunt, neque alium se recepturos dicunt, nisi præcedente Eliæ aduentu.

a *Es dicebat illis.* Vt doceret stultissime agere eos qui metu vel spe, aut alio humano affectu moti, remitteret propofitū quærendi regnum Dei, quod certissimum erat, & breui venturum, *b* *Donec videant regnū Dei veniens in virtute.* Quāquā proximum testimoniū à Deo breui edendum de sua auctoritate ac dignitate significabat nis verbis Iesus, tamen illud etiam maximum, grauissimum & admirabile omnino innuebat, quod post mortem, resurrectionem & ascensionem suam dandū confirmandumque erat virtute magna Spiritus sancti in discipulis mittendi. Namque hoc pacto & regni Dei dignitas atque incomparabilis virtus cognoscebatur, & filius hominis illius regni in hominibus auctor ac princeps declarabatur. *Quidam autem de illis stantibus*, hoc est, discipulis & turbis, hoc viliū erant, antequam gustarent mortem. Aliqueni enim ante hoc morituri erant ex illa multitudine, inter quos Iudas vnus ex Apostolis erat.

c *Transfiguratus est.* Species vultus eius facta est altera admirabili pulchritudinis splendore vti sol fulgens. *d* *Qualia fullo non potest.* Nihil super terram caelestium excellentia comparari potest. Docemur etiam ex interna beatitudine externam oriri, contra quam mundus opinatur.

e *Et erant loquentes cum Iesu.* tanquam testes missi à Deo, qui Iesum Legis & Prophetarum finem scopumque esse declararent.

f *Non enim sciebat quid diceret.* Excellentissimi sensus facultate Iesu Christi gloria: quam Petrus cum cognoscere sibi videretur, non apte tamen interpretabatur.

g *Neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum.* Intellexeruntque aperte illum esse declaratum filium Dei, & præceptorem hominum.

h *Conquiritentes quid esset cum à mortuis resurrexerit.* Facilis captiua erat illius orationis sententia, si tantum significaret ipsam post mortem resurrecturam. nam, neque resurrectionis verba, neque fides, neque exempla illis ignota illo tempore erant: ex quo intelligimus illis aliud mysterium fassè significatū illa dicendi forma, A mortuis, siue ex mortuis resurgere. Id mysterium vltius Deo aspirante exponemus.

i *Quid ergo dicunt Pharisæi.* Quandoquidem certum est nobis venisse Christum filium Dei, teque eum esse, non recte videntur Pharisæi & Scribæ ex-
te regni per Messiam obuenendi, quod dicunt, nisi præcedente Eliæ aduentu.

risæi & Scribæ, quia Eliam oportet venire primùm? ¹² Qui respondens, ait

illis, ^a Elias cùm venerit primò, restituet omnia: ^b & quo modo scriptum est in filium hominis, vt multa patiat & contemnatur. ¹³ Sed dico vobis quia & Elias venit (& fecerunt illi quæcũque voluerunt) sicut scriptum est de eo. ¹⁴ Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes cum illis. ¹⁵ ^d Et confestim omnis

populus vidēs Iesum, stupefactus est, & expauerunt: & accurrentes, salutabant eum. ¹⁶ Et interrogauit eos, Quid inter vos conquiritis? ¹⁷ Et respondens vnus de turba, dixit, Magister, artuli filium meum ad te habentem spiritum mutum:

¹⁸ qui vbicunque eum apprehenderit, alidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit: & dixi discipulis tuis vt eicerent illum, & non potuerunt. ¹⁹ Qui respondens eis, dixit, O generatio incredula, quandiu apud vos erò? quandiu vos patiar? afferte illum ad me. ²⁰ Et attulerunt eum. Et cùm vidisset eum, statim spiritus conturbauit illum: & elisus in terram, volutabatur spumans. ²¹ Et interrogauit patrem eius, Quatum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait, Ab infantia: ²² & frequenter eum in ignem & in aquas misit, vt eum perderet.

^a *Elias cùm venerit primò restituet omnia.*] Non erant Pharisei, affirmantes Eliã venturum primùm: sed quo signo cognoscendus Elias fuerit, hoc ipsi non definiunt, cùm tamẽ definitum apud Prophetas fuerit, illum restitutum omnia, hoc est, perturbatam iam inter homines pietatis & officiorum rationem, diserte in sua capita relaturũ, idque docturum.

^b *Et quomodo scriptum est in filium hominis.*] Quomodo scriptum est de filio hominis, illum multa passurũ & contemnendum esse, sic Elias venit certo signo notandus, sicut scriptum est de eo, nec potest negari eius aduentus, vt neque etiam filij hominis Eliã consecuturi aduentus negari potest, quem ipsi contempserunt, & probris ignominisq; affecerunt, & fecerunt illi quæcunque voluerunt. ita vtrumque signum aperitissimum est illis, & quod Elias facturus erat, & quod filius hominis, ex illorum contemptione & inuidia passurus erat. adeo nihil illi desiderare in huius ætatis certa annotatione possunt.

^c *Et fecerunt illi quæcunque voluerunt.*] Eliã aduentus periculum fecerunt, certissimumque repererunt, nec tamẽ crediderunt illi, sed factio iam periculo, illum occiderunt. Eodem modo & filium hominis illum ipsorum Messiam excipiunt. contemnerent, negantes eum esse, quem certis signis secundum scripturas cognoscere debuerunt & potuerunt, contemptum ignominia, & morte afficientes.

^d *Et confestim omnis populus videns Iesum, stupefactus est.*] Hac narratione aperte significat Marcus partem aliquã illius splendoris, qui in vultu Iesu nuper nituerat Apostolis testibus, adhuc durasse vel epicuisse, vt non minus admirabilis appareret populo tũc Iesus, quã olim Moses è colloquio diuino reuerfus, Israelitis apparebat: eo tamẽ gloriã discrimine, vt ille terribilis, hic verò amabilis videretur. ideo subiungit, *Et accurrentes salutabant eum.*

^e *Qui respondens eis.*] Patri pueri ac discipulis, vtraque enim pars incredulitatis vitio laborabat: quæ res diuinam potentiam detinet, quò minus efficacissimam in rebus etiam difficillimis sentiamus.

^f *Statim spiritus conturbauit illum.*] Sensit spiritus efficacitatem Iesu, de qua discipuli & Scribæ propter incredulitatem conquirebant.

C

Isa. 53. a. 3.

Mala. 4. b. 5.
Mat. 17. b. 12multitudo M.S.G.
eum, expauit M.S.G.Mat. 17. b. 14.
Luc. 9. a. 37.

ci, M.S.G.

D

aquas M.S.G.

deret. sed siquid potes, adiuua nos, miseratus nostri. ²³ Iesus autem ait illi, ^b Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. ²⁴ Et continuo exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat, Credo Domine: adiuua incredulitatem meam.

²⁵ Et cum videret Iesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi, Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo: & amplius ne introeas in eum. ²⁶ Et exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo, & factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerent, Quia mortuus est.

²⁷ Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eum: & surrexit. ²⁸ Et cum introisset in domum, discipuli eius secreto interrogabant eum, Quare nos non potuimus eiicere eum? ²⁹ Et dixit illis, Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. ³⁰ Et inde profecti prætergredebantur Galilæam: nec volebat quenquam scire. ³¹ Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis, Quoniam

filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum, & occisus tertia die resurget. ³² At illi ignorabant verbum: & timebant interrogare eum.

³³ Et venerunt Capharnaum. Qui cum domi esset, interrogabat eos, Quid in via tractabatis? ³⁴ At illi tacebant. siquidem in via inter se disputauerat quis

T eorum

g Sed si quid potes. Pater ille natura & consuetudinis rationibus malè definiebat, quod ex natura grauissimū, utpote spiritum immundum ex consuetudine curatu difficillimum, nimirum ab infantia insitum, existimabat. Virtutem verò Christi magnam ille credebat, sed naturalibus tantum modis metiebat ex humana ratione, nō ex fide Dei, quæ rationem humanam omnem infinito superat interuallo.

b Si potes credere. Dei virtutem infinitam esse hac oratione Iesus docet: efficientiam verò iuxta fidei modum apud eos qui indigent, spectari. Offendit etiam fidem in homine infinitam, ut ita dicamus, esse posse, quamuis cæteræ virtutes, præsertim morales, infinitæ non sint. Est magnum mysteriū in hac oratione, quod aliquando illustribus exemplis, Deo dante, explicabimus: estque hoc intelligendum de fide viuâ.

c Et cum videret Iesus concurrentem turbam. quam docere volebat quantum posset viuâ fides imperare à Deo.

d Ego præcipio tibi. Tantam vim spiritus immundi sola iussionis suæ virtute expellit Iesus, & à possessione pueri perpetuò arceret, inuitam quâuis & detractantem, quod declarant illi gestus & clamores.

e In oratione & ieiunio. Dæmoniorum alia atque alia natura, aliam atque aliam rationem sui expugnandi postulat à ministris ecclesiasticis: sed prima instructio eaque maximi momenti ex fide petitur, ut apud Matthæum Iesus docet: deinde adhibendæ sunt preces & ieiunia suscipienda. Cognoscitur autem natura ex effectibus nocendi que modis. Iesus autem cum Dei virtute præditus esset, imò cum ipse Deus esset, solo imperio poterat eiicere hoc genus, & omnia alia.

f Docebat autem discipulos suos. Non solū docebat eos, ut præmoneret quid passurus ipse esset, ne imparati subito aut inopinato periculo turbarentur; sed docebat hoc pertinere ad gloriam suam, hocque esse constitutum à Deo patre, ut idem filius hominis, qui illis ex reuelatione declaratus erat filius Dei, innotesceret etiam mundo, & filius Dei manifestaretur cū subiret mortem, superataque morte resurgeret, secumque resurgere faceret eos, qui secū commortui & consepulti fuerant. Sed hoc mysteriū valde obscurū illis erat.

g At illi tacebant. Non exposuerunt contentionem suam suo ipsorum nomine, sed tamen interrogauerunt eum in vniuersum, Quis putas maior est in regno cælorum? tanquam ex illius definitione intellecturi, quis inter eos

Mat. 17. d. 22.

Luc. 9. c. 27.

essent,
M. 2. 5.

maior esset. exempli causa, si diceret, Antiquissimus ex iis qui me sequuntur, vel coniunctissimus mihi sanguine, vel qui plura reliquit vt me sequeretur, vel qui assiduus magis mihi fuit. Ex huiusmodi aliqua expositione putabit illi se posse statueri comparationum inter se, ac distinctionum contentiōnumque finem. Non tamen audebant suam contentiōnem indicare, ne magistro modestissimo ambiciosos se proderent, quod tamen erant, dum sic contendeabant.

a *Si quis vult primus esse.*] Lydius lapis omnibus Christianis, & populis, & principibus, & magistrabus propositus.

b *Quem cum complexus esset.*] Hac actione testatus est Iesus gratissimam Deo patri sibi que esse simplicitatem, modestiam, & innocentiam infantum naturam per similem.

c *Non me suscipit.*] Non est negatiua oratio, sed correctio, eam Graeci *ἐπιτίθημι* dicunt, cum minus dixisse videmur quam res habet, idque addimus quod deest ad integritatem rei. vt, Non dico tibi septies, sed septuagies septies. nam prior pars continetur in posteriori.

d *Nolite prohibere eum.*] Vbi manifesta est virtus Iesu, non expectanda virtute externa argumenta, quae ad virtutem comparandam instituta sunt. Iesu virtus non tantum in quosdam praesentes, sed in multos etiam absentes & procul distantes, infundit potest ac solet. Non igitur ob quarundam conditionum vel circumstantiarum defectum inuideri debet virtus, virtutisque exercitatio iis quibus a Deo concessa fuerit. Quod si quis obicit non facile cognosci posse virtutem solidam in omnibus, respondet Iesus, eos in quibus virtus vera Christiana sepe adata fuerit, non debere reici villo pacto: ceteros vero exquisita illa regula examinandos, & religiosa interpretatione excipiendos, videlicet, *Qui non est aduersus nos, pro vobis est.* Nemo enim praesumi debet malus, nisi contrarium doceatur, vti humana etiam leges deficiunt. Quod si hoc ita habet, & vere habet, vt qui non oppugnet veritatem, propugnare saltem studio existimandus sit, nedum si non tantum non oppugnaverit veritatem ac virtutem Christianam, sed certa aliqua vitae actione, vel beneficij exhibitione promouerit. Eheu, quam peruersae hodie homines aduersus hanc Christi Iesu sententiam decernere solent!

e *Et quisquis scandalizauerit vnum.*] Aduersus eos dicti, qui Christianae simplicitatis cursum propter contentiones ambitionesque impediunt.

f *Et si scandalizauerit te manus tua.*] Ad eos conuertitur oratio, qui in Christianae simplicitatis via aliarum vel rerum vel personarum causa offenduntur. Ij autem mouentur, vt propter nullius vel charissimae rei detrimentum vel iacturam, institutum recte ac simpliciter viuendi deserant iter. Immo ipsi vltro iis rebus renuntiant quas alijs viles vel iucundas duxerint, & tamen intellexerint sibi impedimento fore ad vitam obtinendam.

eorum maior esset. ³⁵ Et residens vocauit duodecim, & ait illis, Si quis vult primus esse, erit omnium nouissimus, & omnium minister. ³⁶ Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum. quem cum complexus esset, ait illis, ³⁷ Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit. & quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me. ³⁸ Respondit illi Iohannes, dicens, Magister, vidimus quendam in nomine tuo eicietem daemonia qui non sequitur nos, & prohibuimus eum. ³⁹ Iesus autem ait, Nolite prohibere eum. nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit citò male loqui de me. ⁴⁰ qui enim non est aduersus vos, pro vobis est. ⁴¹ Quisquis enim potum dederit vobis calicem aequum in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedem suam. ⁴² Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis creditibus in me: bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. ⁴³ Et G si scandalizauerit te manus tua, abscinde illam.

Mat. 18. a. 1.
Luc. 9. f. 46.

Luc. 9. f. 49.
Mat. 9. f. 38.

1 Co. 12. a. 3.

* nos, pro nobis i
ms. oq.
Mat. 10. d. 44.
* frigidus o.
Mat. 13. a. 6.
Luc 17. a. 2.

Mat. 5. e. 19.
& 18. a. 8.

illam. bonum est tibi debilem introire in vitam, quàm duás manus habenté ire in gehennam, in ignem inextinguibilé, ⁴⁴ vbi vermís eorum non moritur, & ignis non extinguitur. ⁴⁵ Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum: bonum est tibi claudú introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem, mitti in gehenná ignis inextinguibilis, ⁴⁶ vbi vermís eorum non moritur, & ignis nō extinguitur. ⁴⁷ Quòd si oculus tuus scandalizat te, eúce eum. bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quàm duos oculos habentem, mitti in gehennam ignis, ⁴⁸ vbi vermís eorum non moritur, & ignis non extinguitur. ⁴⁹ ^b Omnis enim igne salietur: & omnis victima sale salietur. ⁵⁰ Bonum est sal. quòd si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? ^a Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.

CAP. X.

^a **E**T inde exurgens, venit in fines Iudææ ultra Iordanem: & conueniunt iterú turbæ ad eum: & sicut consueuerat, iterum docebat illos. ² ^b Et accedétes Pharisæi, interrogabant eum, Si licet viro vxorem dimittere? tentantes eum. ³ At ille respondens, dixit eis, ^a Quid vobis præcepit Moyses? ⁴ Qui dixerút, Moyses permisit libellum repudij scribere, & dimittere. ⁵ Quibus respondens Iesus,

T₂ ait,

^g *Omnis enim igne salietur.* Nihil sapit Deo quod salitum non sit. Sic quædam carnes, quæ dum igni torrentur, salis saporem naturâ inducunt, vt veruecinæ: aliis autè additur sal, quàm torreantur aut coquantur. Omnis igitur qui dum scandalum declinat, se ipsum oculo, manu, pedé priuat, hoc est, propter calorum regnû charissimis aliis rebus renunat, quibus offendit se intelligit: is igne salitur, isque Deo gratus erit. Appellatur autè hoc loco sal *symbolicè sapientia*, siue sapientia pars prudentia. hanc enim imprudens habere oportet eos, qui placere Deo student. Non dico prudentiam mundi, sed prudentiam filiorum Dei, cum simplicitate coniunctam. huiusmodi sal bonum est: quòd si rationibus & rerum estimationibus perturbatis corruptatur, omnia confusum iri conueniunt.

^h *Habere in vobis sal.* Nulla ratione negligatis sal, vel omnium humanarum rerum detrimento proposito & constituto vobis, ita vt vniuscuique cedat is rebus, quæ sal insulsum reddere possunt. Is cum cesseris & abstineritis, nulla erit inter vos contentio, sed summa pax.

CAP. X.

^a *Er sicut consueuerat.* Consueuerat docere & sanare infirmitates, ita etiâ hic faciebat. Lege Mattheum.

^b *Et accedentes Pharisæi.* Scribarum sententiæ de hac re diuise erant. Ideò Pharisæi accesserunt, qui perfectione in more, cultuque vitæ professi doctrinarum rationem Scribis relinquebant, nulli parti, vt videri poterat, addicti: existimabant autem Iesum in inuidiâ eorum partium, aduersum quas sententiâ ferretur, adducendum.

^c *Si licet viro vxorem dimittere?* Indefinitè interrogauit, & sine exceptione. Idem valet hæc quæstio, *Si licet viro vxorem dimittere?* atque illa apud Mattheum, *Si licet viro vxorem dimittere?* re quacunque ex causâ?

^d *Quid vobis præcepit Moyses?* Sapientissima interrogatio qua tentatio eluditur. Nam si ille diceret, *Quid vobis permisit Moyses?* videretur ex permissione velle statuere de hac quæstione, sed ex permissione nihil statui potest. Est enim tolerantia nis genus permissio, tolerantiam verò nenō legē vel doctrinam appellat. Ideò petit ab eis præcepti de illa re expositionem. Quòd si illi præceptum proferrent, nullum locum calumniæ relinquebant aduersus eum, qui ex præcepto ipsis respiceret.

^e *Moyses permisit.* Non responderunt distinctè, sed confusè admodum, cum duabus actionibus vnâ formam adscriberent. Siquidem verbum *permisit*,

non referendum est proprie ad scriptiorem libelli repudij, sed potius ad dimissionem. & sic proprie dicendum erat, si vel sapienter vel candidè responderetur, videlicet, Moses permisit dimittere, & præcepit libellum repudij scribere. Nam vt apud Matthæum explicuimus, Ad duritiam cordis illorum permiffa fuit dimiffio à Mose Ifraelitis tantum, idque vnica fornicationis caufa. Ad eandem etiam duritiem vel emolliendam vel comprimendam, præcepit Moses repudij libellum dari, qui damnosus erat repudianti.

a *Ab initio autem creaturæ.*] Cùm vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona, & benedixit rebus omnibus à se factis, tunc, inquam, masculinam & feminam fecit eos Deus. & qui semel ita coniuncti in carne vna fuerint, à Deo ita facti esse censentur, & sic permanere debent in illo vnionis statu: quæ vnio non naturâ, sed Dei institutione & coniunctione constat. Ex quo sequitur, eum qui huiusmodi coniunctionem dissoluit, in crimine esse grauissimo dissolutionis factorum Dei, & non modò aduersus naturam rerû, sed quod grauius est, aduersus auctore ipsum rerum ac naturæ committere.

b *Propter hoc relinquet homo.*] Est quadam coniunctio naturalis inter patrem & matrem & filium, tanquam coniunctio siue vnio partis minoris ad totum. Et huius coniunctionis obseruatio sancta est ex natura ipsa, atque ex Dei commendatione. Sed viri & vxoris coniunctio dignior est, vt quæ constet ex duobus integris, & isdem in vnum coniunctis. Est autem secundum naturam maior & dignior coniunctio dimidij ad dimidij, quàm partis minoris ad totum. Ergo illa coniunctio admiranda omnino est & obseruanda, qua vnum integrum vni in vtro. ea ratione qua dimidij dimidio coniungitur, in vnum integrum etiam, eique dignitati accedit singularis ac mysticis plena Dei institutio, quæ communem naturæ modum superat. Cùm ergo Deus qui cultum & obseruationem erga parentes vehementer commendauit, præcipiat relinquere patrem & matrem, & adherere vxori; consequitur maximum nefas esse, initam semel huiusmodi coniunctionem dissoluere.

c *Talium est enim regnum Dei.*] ipsorum paruulorum, & eorum qui paruulos simplicitate Christiana imitantur volentes.

d *Et complexans eos.*] vt affirmaret actione ipsa simplicitatem illam sibi parti que gratissimam.

e *Benedicebat eos.*] Sic benediceretur & ij qui sese propter regnum Dei paruus similes præstiterint.

f *Procurrrens quidam.*] qui cupiebat doceri qua ratione pueris se persimilem redderet.

g *Magister bone.*] Non habet hæc confessio significatam diuinitatem in Iesu, sed humanitatem tantum, & doctrinam summam: quòd si tantummodo hominem eum esse existimabar, & non Deum, non debebat appellare bonum, ea ratione qua perfectum absolutumque bonum dicitur, in quo nihil excipi possit. hoc enim modo nemo bonus, nisi vnus Deus; ad cuius bonitatis participationem contendere omni studio oportet eos, qui verè boni esse cupiunt.

ait, Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud. ⁶ Ab initio autem creaturæ masculinum & foeminam fecit eos Deus. ⁷ Propter hoc, relinquet homo patrem suum & matrem: & adheret ad vxorem suam, ⁸ & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. ⁹ Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. ¹⁰ Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogauerunt eum. ¹¹ Et ait illis, Quicumque dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit super eam. ¹² Et si vxor dimiserit virum suum, & alij nupsierit, mœchatur. ¹³ Et offerebant illi paruulos, vt tangeret illos. Discipuli autem cõminabantur offerentibus. ¹⁴ Quos cum videret Iesus, indignè tulit, & ait illis, Sinite paruulos venire ad me: & ne prohibueritis eos. talium enim est regnum Dei. ¹⁵ Amen dico vobis: quicumque non receperit regnum Dei velut paruulus, non intrabit in illud. ¹⁶ Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos. ¹⁷ Et cum egressus esset in viam, ¹⁸ procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, Magister bone, quid faciam vt vitam

Gen. 1. d. 27.
Mat. 19. d. 4.
Gen. 2. d. 12.
1 Co. 6. d. 16.
Eph. 5. d. 31.

1 Co. 7. b. 10.

Mat. 19. d. 1.
Luc. 18. d. 15.

viam
M. S. G. B.
* dicens,
M. S. B. S.
Mat. 19. c. 16
Luc. 18. d. 18.

Cæternam percipiam? ¹⁸ Iesus autē dixit ei, Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi vnus, Deus. ¹⁹ ^a Præcepta no-

sti, Ne adulteres, Ne occidas, Ne furris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne fraudem feceris, Honora patrem tuum & matrem. ²⁰ At ille respondēs, ait illi, Magister, hæc omnia obseruauī à iuuetute mea. ²¹ Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei, ^b Vnum tibi de-

est: vade, quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurū in cælo: & veni, sequere me. ²² ^c Qui contristatus in verbo, abiit mœrens. erat enim habens multas possessiones. ²³ ^d Et circumspectus Iesus, ait discipulis suis, Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt! ²⁴ Discipuli autem obstupescerant in verbis eius. At

D Iesus rursus respondens, ait illis, Filioli, quam difficile est ^e confidentes in pecuniis, in regnum Dei introire! ²⁵ Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei.

²⁶ Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos, Et quis potest saluus fieri?

²⁷ Et intuens illos Iesus, ait, ^f Apud homines impossibile est: sed nō apud Deū.

T 3 omnia

facilius sit camelum animal per foramen acus sarcotie transire. Hæc comparatio vulgariter vsutabatur à Iudæis, ad res difficilimas ac penè impossibiles significandum. ^g Apud homines impossibile est. Hoc est, si humana tantum vel scientiæ vel facultatis rationibus agatur. Nam si relictis humanis rationibus, diuinum consiliū petatur, & auxilium postuletur, cognoscetur profectō quæ sit diuinarum natura, quæ facultas, quæ commoditas, quis vsus: atque ita relictâ spe & confidentiâ, quæ in diuitiis ponitur, animus ad Deum conuertetur, beatitudinis veræ parentem, auctoremque certissimum.

^a Præcepta nostri.] Vera & certa ratio atque vnica puerilem simplicitatem imitandi. namque omnia hæc pueri antequam peccatum in membris corū regnet, simplicitate sua obseruant.

^b Vnum tibi deest.] Ad exactam puerilem simplicitatem obtinendam, quæ proxima est regno Dei subeundo, vt omni non solum ambitione, sed cupiditate liber Deo te permittas totum; tuarumque diuitiarum rationem omnem in cælo statuas, & me sequaris, qui dux & auctor tibi possum esse ad perueniendum in vitam æternam. Hæc oratione significabat Iesus fidem erga se habendam tanquam verum ducem ad vitam regnumque Dei.

^c Qui contristatus in verbo.] In sermone illo de venditione omnium rerum ad assem, & erogatione in pauperes. Difficilis admodum hominibus multis est, aliis modestis & officiosis, illa permissio sui ipsorum, & reiectio in diuinam prouidentiam, relicta cogitatione rerum humanarum.

^d Et circumspectus Iesus.] Hæc actione & gestu circumspectiendi, significauit rem illam dignam obseruatione esse omnibus, tam pauperibus, quam diuitibus: admonuitque discipulos suos recti cōsilij & propositi ab ipsis suscepti, paupertatem potius eligentibus. Significauit etiam animaduerti oportere vel illo iuuenis aliis boni tamen diuitis exemplo, quāto tuior sit pauperiorum conditio, quā diuitum; quantoque expeditior ad regnum Dei petendum.

^e Obstupescerant in verbis eius.] Cū intelligerent fore vt permulti difficultate illa laborarent, quandoquidem maxima pars hominum, etiam eorum qui honestè viuere cupiunt, diuitias paupertati anteponit.

^f Confidentes in pecuniis.] Non omnes qui pecunias possident, diuites spiritu sunt: namque nonnulli, quanquā rari, ita possident pecunias, ac si non possiderent: hoc est, non defixo animo in illis sunt, nihil magis curantes, quā vt rem faciant, vel factam taceantur, existimantes in illis collocatam esse omnium expeditiū rerum commoditatem & opportunitatem, illaq; sublata, ineptum esse hominem ad res omnes, ad honores, ad disciplinas, atque adeo ad virtutem capeffendam. Qui sic de pecuniis existimat, difficile est eum in regnum Dei introire, ita vt

a *Omnia enim possibilisunt apud Deum.* ^a & camelum per foramen acus trāsire, & diuitis in pecuniis confidentis mentem mutare.

b *Propter me & propter Euangelium.*] vt me sequatur tanquam Apostolus aut discipulus, vel bonum nuntium salutis & regni cælestis, vel à me, vel ab aliquo ex ministris meis expositum, suscipiat & amplectatur in suam salutem & vitam.

c *Qui non accipiat centes tantum.*] Non amittit res suas, qui propter Christum relinquit; sed potius apud Deum deponit: earumque cura liberatus, vltim plenissimum & certissimum ex diuina prouidentia toties experitur, quoties necessitas tempusve postulat.

d *Cum persecutionibus.*] Diuitiæ & opes non tam ad secunda & tranquilla tempora, quam ad aduersa & turbata, vel vitanda vel superanda, expeti paratiq; solent. His enim rebus pericula vel vitari, vel redimi posse putantur, atq; secundis quidem temporibus curam magis & laborem ac molestiã addunt, quam minuunt. Qui verò res humanas propter Euangelium relinquit, earum curam tranquillis temporibus nullam habet: turbatis verò vltim cumulatissimum percipit centes tantum.

e *Vitam æternam.*] quam Euangelium promittit.

f *Multi autem erunt.*] Hoc addebat Iesus, vt magis animaret noui Testamēti homines, ad credendum & obediendum Euangelio, vtpote quos tantum premium maneret, idque multis eorū, videlicet qui studiosè magis perseueranterque id agerent, reddendum nunc in tempore hoc: id quod non ita cōtigit veteris Testamēti hominibus, qui primi venerunt vocati: Gentiles etiam multi prius acceperunt, quam multi ex Iudeis.

g *Et præcedebat illos Iesus.*] Habitu, gestu & gressu, quibus magnum itineris illius conficiendi studium cognoscere poterat. Ideo autem stупebant, quod intelligerent illum maximum aliquod iam agere velle negotium & grauissimum, quod tamen non satis intelligebant. Audierant illum dicentem de traditione sui, de morte & resurrectione. Petrus & Iohannes & Iacobus audierant Moſen & Eliam, colloquētes cum illo de excessu quem completurus erat in Ierusalem. Hæc omnia & alia, stuporem & timorem illis afferebant. Ideo ne vltius turbarentur, propter infirmitatem qua tunc, vt homines, laborabant, iterum docentur quæ essent ei ventura. Et tamen illi non intelligebant mortis & resurrectionis illius mysterium, in quo continebatur humana salus, per filium hominis parienda. Tamen existimant quidam ex illis illa arcana oratione significatum esse negotium regni per Christum obeundi.

omnia enim possibilisunt apud Deū.

²⁸ Et cœpit ei Petrus dicere, Ecce, nos dimisimus omnia, & secuti sumus te.

²⁹ Respondens Iesus, ait, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros ^b propter me & propter Euangelium: ^{30c} qui non accipiet centes tantum, nunc, in tempore hoc; domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros, ^d cum persecutionibus: & in seculo futuro, ^e vitam æternam. ^{31f} Multi autem erunt primi, nouissimi: & nouissimi, primi. ³² Erant autem in via ascendentes Ierolimam: E

^g & præcedebat illos Iesus, & stупebant: & sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei euentura. ³³ Quia ecce ascendimus Ierolimam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotū, & Scribis & senioribus; & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus, ³⁴ & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum, & tertia die resurget. ³⁵ Et accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, volumus vt quodcumque petierimus facias nobis. ³⁶ At ille dixit eis, Quid vultis vt faciam vobis?

³⁷ Et

Mat. 19. d. 27
Luc. 18. c. 28

accipiat
MS. G.

Mat. 19. d. 30
Luc. 13. f. 30

Mat. 20. d. 47
Luc. 18. f. 31

Mat. 20. d. 48

³⁷ Et dixerunt, Da nobis vt vnus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam fedeamus in gloria tua. ³⁸ Iesus autem

F ait eis, Nescitis quid petatis. potestis bibere calicem que ego bibo: aut ^a baptismo quo ego baptizor, baptizari? ³⁹ At illi dixerunt ei, Possumus. Iesus autem ait eis, Calicem quidem quem ego bibo bibetis, & ^b baptisma quo ego baptizor baptizabimini: ⁴⁰ sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum dare vobis, ^d sed quibus paratum est. ⁴¹ Et audientes decem, coeperunt indignari de Iacobo & Iohanne. ⁴² Iesus

autem vocans eos, ait illis, Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis: & principes eorum potestatem habent ipsorum. ⁴³ Non ita est autem in vobis: sed quicumque voluerit fieri maior, erit vester minister: ⁴⁴ &

quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus. ⁴⁵ Nam & filius hominis non venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis. ⁴⁶ Et veniunt Iericho: & proficiscente eo de Iericho, &

G discipulis eius, & plurima multitudine, ^e filius Timæi Bartimæus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans. ⁴⁷ Qui cum audisset quia Iesus Nazarenus est: cepit clamare, & dicere, Iesu fili Dauid, miserere mei. ⁴⁸ Et comminabatur ei multi,

a *In gloria tua.*] Dignitate & maiestate regni, quam temporalem illi fore existimabant.

b *Nescitis quid petatis.*] Nescitis quid à me petendum sit, quid ego prestare meis velim, prefuturusque sim, nimirum regni mei consortium, sed cuiusmodi regnum illud sit, nescitis: consortium regni mei contingeret iis, qui eundem mecum calicem mysterio magno bibent, mecumq; comunicabunt, & communicantes configurabuntur morti meæ, baptizati eodem baptismo, eo modo qui à vobis nunc cognosci non potest, atque hoc erit mecum postea regnare, ac regni mei participes esse. Potestisne vos hoc sperare, optare & credere? vultis hoc parati estis mecum lubire?

c *Calicem quidem quem ego bibo.*] Præsens pro futuro, ad rei certitudinem significandam. promittit id quod ipse communicaturus sit iis qui se sequentur, & quod omnibus optare expediat.

d *Sed quibus paratum est.*] à patre meo, vt Matthæus exponit. Naque ea que pertinet ad electiones ministeriorum, vt non necessaria omnibus: ita neque communia omnibus sunt, sed his tantum tribuuntur, qui ex diuino consilio ad eam rem comparantur.

e *Indignari de Iacobo & Iohanne.*] quod cæteris præferri præseque studebant. f *Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis.*] Ideo indignamini, quod existimetis magistratum in populo meo ambitione, potentia, atque imperio in cæteros vsurum, vt apud gentes fit. Sed si rationem meam intellexeritis, facile cedetis alitis magistratû, qui neglectione suorum commodorû, & alienorum cura & studio à me est definiendus.

g *Et plurima multitudine.*] qui omnes testes fuerunt miraculi mox narradi.

h *Filius Timæi.*] notissimus paterni nominis appellatione: nam *Bartimæus* idem est quod *filius Timæi*: & notissimus etiam non solum Iericho ciuibus, sed cunctis illam viam, ad quam mendicabar, frequentantibus.

^a baptismo
M.S.G.

^b baptismo
M.S.R.B.

^c 6 M.S.G.S.

Mat. 20. c. 24

Luc. 22. e. 25

^d in vobis. G.S.

Mat. 20. d. 29
Luc. 18. f. 35

M.S.G.S.

vt taceret. At ille multò magis clamabat, Fili David, miserere mei. ⁴⁹ Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum dicentes ei, Anime quior esto, surge, vocat te. ⁵⁰ Qui ⁱ proiecto vestimento suo exiliés, venit ad eum. ⁵¹ Et respondens Iesus, dixit illi, Quid tibi vis faciã? Cæcus autem dixit ei, ⁴ Rabbóni vt videã. ⁵² Iesus autem ait illi, Vade, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, ¹ & sequebatur eum in via.

CAP. XI.

ET cùm appropinquarent Ierosolyme ^{Mat. 21. 1. Luc. 19. 43.} & Bethaniæ ad montem Oliuarum, **A**mittit duos ex discipulis suis, ² & ait illis, Ite in castellum quod contra vos est.

^a Et statim introeuntes. Absentes res Iesu Christo præsentibus sunt & conspectæ, nec non & futuri rerum exitus præuisi, qui paulo inferius dicit, *Et continuo illum dimittet huc.* introeuntes in castellum in ipso introitu castelli ad primas domus.

^b Super quem nemo hominũ adhuc sedit. Indomitum pullum significat, eadem significatione qua Isaias dixit, Filium asinæ. Fuit autem miraculi genus, a pullo indomito fessorem fuisse prima vice vestum, sine recalcitracione: & tamen magna insania laborasse populum Iudaicum, qui noluerit regem suum suscipere. Sensisse videtur pulvis virtutem Iesu, suo modo agnoscendi, melius quã populus agnouerit.

^c Multi vestimenta sua. Ceremonia erat eorum, qui regem aliquẽ susceperent. Ramorum stramen, publicam læticiam, & festum diem significabat, more antiquo: nam per dies expiationum & tabernaculorum festo, singuli ramos myrthi, salicis, palmæque cum citro gestabant, saluti auctore Deum huiusmodi voce *HOSIAGNA* appellantes: vt est in lib. Misnaioth & Aruch.

^a & statim introeuntes illuc, inuenietis pullum ligatum, ^b super quem nemo adhuc hominum sedit: soluite illum, & adducite. ³ Et si quis vobis dixerit, Quid facitis? dicite quia Domino necessarius est: & continuo illum dimittet huc.

⁴ Et abeuntes inuenerunt pullum ligatum ante ianuam foris in biuio: & soluunt eum. ⁵ Et quidam de illic stantibus ^c dicebant illis, Quid facitis soluentes pullum? ⁶ Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Iesus: & dimiserunt eis. ⁷ Et duxerunt pullum ad Iesum: & imponunt illi vestimenta sua, & sedit super eum.

⁸ Multi autẽ vestimenta sua strauerunt in via: alij autem frondes cædebant de arboribus,

^c dicebant
Mat. 9.

Ioh. 8. 16. 16.

arboribus, & sternerant in via. ⁹ Et qui

B præibant & qui sequebantur clamabāt, dicentes, ⁹ Hofanna, Benedictus qui venit in nomine Domini. ¹⁰ benedictum quod venit regnum patris nostri David, Hofanna in excelsis. ¹¹ Et introiuit Ierosolymam in templum: ^b & circumspexit omnibus, cū iam vespera esset hora, ^c exiit in Bethania cum duodecim.

¹² ^d Et alia die cū exirent à Bethania, esuriit. ¹³ Cumque vidisset à longè ficum habentem folia, venit siquid forte inueniret in ea. Et cū venisset ad eam, nihil inuenit præter folia. ^e nō enim erat tempus ficorum. ¹⁴ Et respondens dixit ei, iam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli eius. ¹⁵ Et veniunt Ierosolymam. ^f Et cū introisset in templum, cœpit eiicere vendentes & ementes in templo, & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit. ¹⁶ & non sinebat vt quisquam transferret vas per templum: ¹⁷ & docebat, dicens eis, Nōne scriptū est, Quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncā latronum. ¹⁸ Quo audito,

V principes

latam. Nam naturali illi ficu non erat opportunum tempus ferendi fructum maturum. sed populo Iudæorum, quem ficus significabat, iam diu expectato, & variis modis & curationibus culto opportunum vel illud iam tempus erat fructus faciendi. Itaque significationis causa in populi ipsius admonitionem, & certissimum diuini iudicii testimonium, illa sententia in ficum arborem fuit pronuntiata: & magno futuræ in populum Iudaicum maledictionis prodigio statim executione subsequente confirmata.

^f Et cū introisset in templum. Rediit Evangelista ad expositionem eorum, quæ pridie acta fuerāt, de quibus breuiter scripserat, dicens, *Et circumspexit omnibus*; ea nunc narrat, vt connectat cum narratione eorum quæ subiunguntur.

^a Hofanna ἡοσανα] Gratulantium Deo vox, & diuinam virtutem agnoscendum, eamque in se certam perpetuamque postulantium. Significat autem vox Latine ex verbo reddita, *Salusifica*: hoc est, effice iam illam, salutem, quam expectamus à te promissam. idque effice prospera promotione eius qui venit in nomine tuo. Prosperum item fastum felixque sit regnum David patris nostri, nobis iam breui instaurandum, idque benedictum, id est, maxime auctum & cumularum, vt pote non terrenum & temporale, vt illud prius, sed spirituale & cælestis, immilla cælestis salute & liberatione. Hoc est quod subiungitur, *Hofanna in excelsis*. Hæc communis omnium oratio prophetica quædam acclamatio fuit, ex consilio instinctaque Dei in illis hominibus nata, qui viderant virtutes Christi, vt hoc pacto cognosceretur Iesus rex publicè salutatus, vt fuerat promissus. Hac pompa conspicuus Iesus Ierosolymam in templū introiuit.

^b Et circumspexit omnibus.] Eiecit vendentibus & ementibus, atque factorū sanctitate assera ab ipso tanquam rege regique auctoritate perfuncto: curatis etiam multis, qui variis languoribus laborabant.

^c Exiit in Bethaniā cum duodecim.] Non enim, quanquam rex declaratus esset, aut urbem occupare, aut populum ad opes copiasve comparandas congregare, aut aliās ciuibus onerosus esse voluit, vt qui non terrena sibi, sed cælestia populo suo quaereret. Ideo cum duodecim tantum exiit, iisque laboris sui administris, & pauperibus. nec quemquam reliquit in vrbe, qui ad ciuium aliorum animos mouendos, aut aliquid ambitiosè agendum, relictus esse videri posset.

^d Et alia die cum exiret à Bethania, esuriit.] Hoc argumento intelligimus illum illam noctem in cœnaatum, imò ieiunū omnino peregisse precibus fundendis, & regni cælestis rebus Patri commendandis intentum penitus: eius enim actionis causa locum illum à tumultu & strepitu semotum repetierat.

Cū Iesus esurit corpore, esurit magis spiritū humanam salutē. Ita cū fuit apud Sichem, Iohan. c. 6.

^e Non enim erat tempus ficorum.] Hac parenthesi apertè significauit Evangelista, sententiam à Iesu non tam ipsius ficus, quàm significationis causa fuisse

^f Et cū introisset in templum.] Rediit Evangelista ad expositionem eorum, quæ pridie acta fuerāt, de quibus breuiter scripserat, dicens, *Et circumspexit omnibus*; ea nunc narrat, vt connectat cum narratione eorum quæ subiunguntur.

a *Principes sacerdotum & Scribæ.*] Verumque enim res agebatur in discrimen, imminutionisque periculum subibat; Sacerdotum, qui ex illa negotiatione in templa non exiguum commodum capiebant pecunia & temporalium rerum, Scribarum, qui quod eiusmodi pietatis cultum præter cetera prædicarent & docerent, in magna doctrina æstimatione apud sacerdotes erant, & apud populum doctissimi & pientissimi haberi solebant. Hæc autem alterius partis commoditas, alterius etiam gloria per Iesu doctrina præstantiam superata, iam inclinabatur.

b *Et cum vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate.*] iisdem cõsiliis & causis, propter quas pridie & aliis egressus erat.

c *Viderunt ficum aridam factam à radice.*] quod nec æstu, nec frigore, nec icu effici tam breui tempore potuit, sed diuina tantum sententia.

d *Habete fidem Dei.*] fidem illam, quæ à Deo in membris vitis corporis Christi mystici efficitur. hæc adeo efficacis est, vt quicumque ea instructus, dixerit huic monti, &c.

e *Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis.*] Hac monitione docet Iesus oportere credentes à Deo imperare contentis precibus atque studiis, fidem illam præstantissimam Dei fidem dictam.

f *Et cum stabitis ad orandum.*] Eos alloquitur qui fidem Dei nondum habent, ad eam tamen studio omni pietatis ac precationum contendunt obtinendam à Deo. nam qui fidem Dei habent, cum charitatem perfectam Dei in se habeant, nihil malæ mentis, nihil odij aduersus aliquem conseruant; quin omnibus dimittunt, condonant, bene volunt, rectè precantur, etiam infestissimis erga se. Huius rei exemplum Stephanus aperitissimum exhibuit.

g *Et veniunt rursus Ierosolymam.*] Igitur veniunt rursus Ierosolymam: redit auctor ad narrationis seriem, quam interceperat ex illo loco. *Et cum introisset in templum, &c.* Itaque hoc, *Veniunt rursus Ierosolymam*, idem nobis interpretibus est cum illo superiori, *Et veniunt Ierosolymam*.

h *Et cum ambularet in templo.*] docens & euangelizans: cum tamen non didisset nomẽ in aliquâ ex familiis disciplinæ Scribarum, quibus tantum videbatur tunc licere doctores populo sese exhibere.

i *Summi sacerdotes & Scribæ & Seniores.*]

Totum concilium simul, quorum coniuncta malitia & calliditas, Iesu simplicissima sapientia fuit superata.

k *In qua potestate hæc facis?*] Qua auctoritate præditus es, vt hoc munere docendi fungaris: quo nomine aut titulo ministerij vteris? & si vteris, vade habes? quo auctore obunes istud munus? Duo itaque interrogant.

principes sacerdotum & Scribæ quærebant quomodo cum perderent. timebãt enim eum: quoniam vniuersa turba admirabatur super doctrina eius. ¹⁹ b Et cū vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. ²⁰ Et cū manè transirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus.

²¹ Et recordatus Petrus, dixit ei, Rabbi, ecce ficus, cui maledixisti, aruit.

²² Et respondens Iesus ait illis, Habete fidem Dei. ²³ amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti, Tollere & mittere in mare, & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit quia quodcun-

que dixerit, fiat: fiet ei. ²⁴ Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, & euenient vobis. ²⁵ f Et cū stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem: vt & pater vester qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. ²⁶ Quod si vos non dimiseritis, nec pater vester qui in cælis est, dimittet vobis peccata vestra.

²⁷ g Et veniunt rursus Ierosolymam. h Et cū ambularet in templo, accedunt ad eum i summi sacerdotes, & Scribæ & seniores, ²⁸ & dicunt ei, i In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem vt ista facias? ²⁹ Iesus autem respondens

Mat. 21. 1. 19

Mat. 7. 1. 7.
& 21. 1. 22.
Luc. 11. 1. 6. 9.
Mat. 6. 1. 14.
& 18. 1. 31.

Mat. 21. 1. 1. 19
Luc. 20. 1. 1.

spondēs ait illis, ¹ Interrogabo vos & ego vnum verbum, & respondete mihi: & dicam vobis in qua potestate hæc faciā.

²⁰ ^m Baptismus Iohannis, de cælo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. ³¹ At illi cogitabant secum, dicentes, ⁿ Si dixerimus, De cælo, dicit, Quare ergo non credidistis ei? ³² Si dixerimus, Ex hominibus, ⁿ timebant populum. ^p omnes enim habebant Iohānem quia verè propheta esset. ³³ Et respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et respondens Iesus ait illis, Neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam.

CAP. XII.

¹ ^ET cœpit illis in parabolis loqui, ^b Vineam passinauit homo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregrè profectus est. ² Et misit ad agricolas in tempore seruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ. ³ Qui apprehensum eum ceciderunt: & dimiserunt vacuum. ⁴ Et iterum misit ad illos aliū seruum: & illum in capite vulnerauerūt, & contumeliis affecerunt. ⁵ Et rursum alium misit, & illum occiderunt: & plures alios, quosdam cædentes, alios verò occidentes. ⁶ Adhuc ergo vnum habens filium charissimum: & illum misit ad eos nouissimum, dicens, Quia reuerbuntur filium meum. ⁷ Coloni autem dixerunt

V 2 ad

¹ Interrogabo vos & ego vnum verbum.] A vobis duo interrogatus, respondebo libenter, si vnum prius tantum audiam.

^m Baptismus Iohannis.] Duo etiam fuerunt in Iohanne, munus, & auctoritas: munus fuit Baptistæ, cum prædicatione penitentiae, & inuicij Euangelij. hoc ipse de se professus est, Ego, inquit, baptizo. Habuit igitur baptistæ nomen & ministerium: hoc non oportet interrogare; nam palam omnibus est illum sic fuisse vocatum, etiam inimicis illius. Ille igitur baptizabat & prædicabat, hoc negari non potest: sed illud munus, vnde fuerit ipsi creditum, à vobis indicari cupio. tunc dicam vobis qua auctoritate ego fungar hoc officio, non baptistæ, & concionatoris, vt ille, sed concionatoris, id est, prædicatoris Euangelij.

ⁿ Si dixerimus, De cælo.] hoc est, Deo auctore & confirmatore illum fuisse Baptistam.

^o Si dixerimus, Ex hominibus.] hoc est, à Concilio, vel à Sacerdotum collegio, vel à Scribarum scholis fuisse ad id munus legatum & instructum.

^p Omnes enim habebant Iohannem quia verè propheta esset.] Et verus propheta non petit auctoritatem sibi ab hominibus, sed fidem legationibus suis adhiberi.

CAP. XII.

^a Et cœpit illis in parabolis loqui.] vt imprudentes caperentur suo ipsorum iudicio, ex quibus vna eademque grauissima à Marco narratur hoc in loco.

^b Vineam passinauit.] Lege elucidationes in Matthæum, cap. 21.

^c Vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ.] Cultum, honorem, tributumque spirituale sibi debitum, quandoquidem illi hoc pacto admissi fuerant ad vineam, vt præssent, instarentque operi & culturæ vineæ, à qua Dominus fructum sibi iure debitum exigeret oportune.

^o timeamus
Msq. B.

Mat. 21. d. 33
Luc. 20. b. 9.
Isaie 5. a. 1.
Ier. 2. d. 21.

a *Et nostra erit hæreditas.*] Occiso hærede, negligetur à domino: curabitur à nobis tantum ad nostrum vsum.

b. *Occiderunt & eiecerunt.*] *Utegi æggræ* 299, prius eiecerunt, tradentes genibus; & eiectum occidi curauerunt magno atque contento studio, quoad re ipsa occiderunt.

c. *Veniet, &c.*] Sententia est in agricolâ lata, ex ipsorum responsione, quibus parabola proponebatur. Ij enim indignissimum facinus arbitriati sunt, quod illo exemplo contineretur, eum longè grauius ab ipsis admitteretur scelus, collatis exempli & rei ipsius significatæ partibus & circumstantiis.

d. *Et mittunt ad eum.*] vt eum turbæ ac populo inuisum redderent. nam vulgus rerum temporalium causa facile mouetur. tum etiâ vt Herodiæ Herodianisque testibus apud Pharisæos, atque adeo ipsum Cæsarè deferre eum possent, vt legum publicarum violatorem, imperijque hostem.

e. *Nec enim vides in faciem hominum.*] Nullius gratia aut odio duceris, aut metu moueris.

f. *Sed in veritate viâ Dei doces.*] Doctrinam quæ ad Dei cultum rectè instituta sit, liberè & apertè doces.

g. *Licet dari tributum Cæsari, an non.*] Salua, inquit, libertatis nostræ dignitate atque integritate religionis, qua prohibemur communicare cum gentibus & profanis, licet exoluere Cæsari tributum, idque eo modo quo ceteræ gentes consueverunt, cuius numismatis cum imagine? an non licet hoc facere. Neque tantummodo de iure te rogamus, sed cõsulimus etiam, an suadeas dandum vel negandum tributum. Itaque non solum sententiæ, sed consilij etiam auctore eum esse volebant, vt in grauius crimen detruderent.

h. *Cuius est imago hæc.*] Mos antiquus fuit argentum tributi nomine reddendum principum imagine & inscriptione signare, ad gratiam captandam.

i. *Reddite igitur quæ sunt Cæsari.*] Argètum incisum, & Cæsari iam publicè signatum atque inscriptum, si Cæsari reddatur, impedimento non est quominus animus Dei imagine insignitus, Deo reddatur. à vobis, præter pecuniâ debitam principibus publicæ administrationis causa, nihil postulat Cæsar. Deus pium animum, & religionis cultum postulat; quem Cæsar huiusmodi tributis exigendis non impedit.

k. *Sadducæi.*] Discipuli Sadoc cuiusdam, qui negabat retributionem bonorum & malorum, & ex consequenti resurrectionem. De hac secta aliâs plura dicemus. Admittebant autem legem, tanquâ à Deo datâ per Mosem, publicæ societatis & rei conseruandæ causa.

ad inuicem, Hic est hæres: venite, occidamus eum: & nostra erit hæreditas.

⁸ Et apprehédentes eum, ^b occiderunt: & eiecerunt extra vineam. ⁹ Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos: & dabit vineam aliis. ¹⁰ Nec

scripturam hanc legistis, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, ¹¹ A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris? ¹² Et quærebant eum tenere:

& timuerunt turbam. cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hæc dixerit. Et relicto eo abierunt. ¹³ ^d Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis & Herodianis: vt eum caperent in verbo. ¹⁴ Qui

venientes dicunt ei, Magister, scimus quia **B** verax es, & non curas quenquam: nec enim vides in faciem hominum, sed in

veritate viam Dei doces. ⁸ licet dari tributum Cæsari: an non dabimus? ¹⁵ Qui sciens versutiam illorum, ait illis, Quid me tentatis? afferente mihi denarium vt videam. ¹⁶ At illi attulerunt ei. Et ait illis,

⁸ Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. ¹⁷ Respondens autem Iesus, dixit illis, ^b Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.

Et mirabantur super eo. ¹⁸ Et venerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse: & interrogabât eum dicentes, Magister, ¹⁹ Moyses nobis scripsit, vt si

Psa. 117. d. 22

Isa. 28. d. 16.

Act. 4. b. 11.

Rom. 9. g. 33.

1 Pet. 2. a. 8.

Mat. 2. 1. d. 42

Mat. 22. b. 19

Luc. 20. d. 20.

Rom. 13. b. 7.

Mat. 22. c. 23

Luc. 20. d. 27

Deut. 25. 4. 5

vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimiserit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius vxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo. ²⁰ Septem ergo fratres erant: & primus accepit vxorem, & mortuus est non relicto semine. ²¹ Et secundus accepit eam, & mortuus est: & nec iste reliquit semen. Et tertius similiter. ²² Et acceperunt eam similiter septem: & non reliquerunt semen. Nouissima omnium defuncta est & mulier.

Ms. 6.

²³ In resurrectione ergo cum resurrexerint, cuius de his erit vxor? septem enim habuerunt eam vxorem. ²⁴ Et respon-

Cdens Iesus, ait illis, Nonne ideo erratis, non scientes scripturas, neque virtutem Dei? ²⁵ Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur,

Dei o.

²⁶ sed sunt sicut angeli in caelis. ²⁶ De mortuis autem quod resurgant, non legistis in libro Moyse, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquit, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? ²⁷ Non est Deus mortuorum, sed viuorum. Vos ergo multum erratis. ²⁸ Et accessit vnus de Scribis qui audierat illos conquiritantes, & videns quoniam bene illis responderit, interro-

Exod. 3. b. 6.
Mat. 22. d. 32.
Luc. 20. f. 27

V 3 gavit

apud quos datum affirmatumque fuit, *Ego sum Deus Abraham, &c.* Non potest autem illis esse certissimum, nisi conspiciantur Abraham & ceteri, viuentes cum Deo suo. Consequitur ergo illos exituros aliquando, & man-
suros cum Deo, coram iis apud quos Deus huiusmodi titulum sibi adscripsit. Igitur multum errant, qui ex virtute Dei & scripturis, rerum cognoscendarum, & sacrorum mysteriorum veritatem non inquirunt.

^d Videns quoniam bene illis responderit. Ex sapientissimo illo responso aperte intellexit illum non modo scripturas optime intelligere, sed rerum cognitione & iudicio plurimum posse, vtpote qui tam aperte, tam proprie ex diuina virtutis contemplatione, de Angelorum beatitudine, de hominum natura in hac vita & praestantia post resurre-

a Sed sunt sicut angeli in caelis. Ex Dei virtute efficiuntur perennes, spirituales, neque generationis ad sobolem propagandam, neque mutui auxiliij ad vitae curas ferendas, indigentes; sed vnusquisq; sibi sufficiens est in Deo ipso, a quo resuscitatus est: vnusquisq; plane ac plene beatus. Hoc ex Dei virtute probari potest, qui ex nihilo angelos creauit, in illaq; beatitudine suos confirmauit, cum possent tamen beati non esse, vt quidam ex illa natura non fuerunt, sua ipsorum culpa. Idem etiam potest ex hac huius vitae imperfectio-
ne, homines ad eum perfectionis gradum trahere, quae matrimonio non indigeat: quandoquidem nuptiae propter sobolem procreandam praecipue inuentae sunt & institutae. qua sobole illi non indigebunt qui resurrexerint: vnusquisque enim in suo ordine perfectus erit. Facilius autem est ex imperfecto, quam ex nihilo, perfectum reddere. Igitur qui ex nihilo potuit, & fecit; ex imperfecto etiam potest, & faciet perfectum.

b Deus Abraham. Nomen Dei Hebraicum, quo se illo loco Deus appellat, est in forma futuri, quod perpetuitatem significat, vt iam alias saepe docuimus. Igitur cum se in perpetuum Deum Abraham, Isaac & Iacob esse affirmet Deus; necesse est Abraham, Isaac & Iacob in perpetuum fore. alias Deus carituros esset re illa, quamobrem eum titulum sibi adscribit perpetuum.

c Non est Deus mortuorum. Nam Deus vita est: sed quid vitae cum morte? Deinde illud nomen in, significat esse perfectissimum & aeternum. Esse, cum non esse, non conuenit villo modo: sed mortui si non resurgerent, ex eo fieret quod non essent iam omnino: Deus autem sibi adscribit mortuos illos: ergo illi Deo ipsi sunt. quod si sunt, resurgere igitur poterunt ex virtute Dei. Na resurrectio dicitur de iis, qui cum fuerint, ceciderunt, & erigi possunt; non de iis qui nusquam sunt. Igitur Abraham, Isaac & Iacob sunt Deo, non tantum anima, sed corpore etiam. nam anima non dicitur Abraham, sed anima cum corpore simul. Quod si quis dicat satis esse, igitur Abraham, Isaac & Iacob Deo viuere, & si ceteris nunquam viuam aut reuiuiscant: Respondeo demus testimonium illud diuinum oportere certissimum esse hominibus; quod vnusquisque in se habet. Non potest autem illis esse certissimum, nisi conspiciantur Abraham & ceteri, viuentes cum Deo suo. Consequitur ergo illos exituros aliquando, & mansuros cum Deo, coram iis apud quos Deus huiusmodi titulum sibi adscripsit. Igitur multum errant, qui ex virtute Dei & scripturis, rerum cognoscendarum, & sacrorum mysteriorum veritatem non inquirunt.

a *Quod esset primum omnium mandatū.]* Vt qui adeo sapienter in diuinarum humanarumque rerum ratione discernenda se exhibuerat, ostenderet etiam alteram disciplinæ partem, quæ in actione consistit, quantum calleret.

b *Maius est omnibus holocaustomatibus.]* Nam Deus, cum sit spiritus, & vnus Deus, magis colitur charitate erga proximum, & vnione animorū quæ per charitatem fit, quæ est vinculum perfectionis, quàm holocaustomatibus & sacrificiis antiquis, quæ secundum rem corporea sunt, secundū verò professionem offerentium, imbecillitatē, imperfectiōnem, & deb. tum eorum à quibus offeruntur, significant & produnt.

c *Sapienter respondisset.]* Breui oratione complexus esset omnem verè ac purè religionis summam, quatenus ea per homines, diuina gratia adiutos, præstari potest.

d *Non es longè à regno Dei.]* Qui hoc modo subductam habet verè pietatis rationem, intelligit profectò quid ipse, & quatenus efficere possit ac debeat, quid sibi ad perfectiōnem desit, quid credendum, quid petendum, quid sperandū à Deo sit: in eamque rem omni studio contendens, vt à Deo accipiat quod promissum expectandumque credit. Dum hoc modo contento cursu viam pergit suam, ad regnū Dei, ipso Deo promouente, deducitur. In illo regno vbi fuerit, ea opere cõplet, quæ prius maxima esse intelligebat: eaque & perfectius intelligit & præstat, quæ antea: adueniente enim regno Dei, sit voluntas eius sicut in cælo & in terra.

e *Et respondens Iesus.]* Hoc est, dum docens in templo, de hac re interrogasset Phariseos, tulissetque respõsum ex sententia Scribarum, Christum esse filium Dauid, ipse hoc modo exceptit argumentum.

f *Dicit in Spiritu sancto.]* præuidēs futura, & enuntians ea, dicente Spiritu sancto, qui nec vana, nec superuacanea, nec vlllo modo pugnantiã dicitur, nec ad ornatum quicquam pronũtiat, quod idem ad rem & veritatem non faciat.

g *Et vnde est filius eius?] hoc est, quomodo idē filius & Dominus est: Quod si Dominus est, vt ex ipsius assertionē patet, ex qua parte est filius eius? Argumento hoc manifestè significatum est, duas naturas esse in Christo.*

h *Et multa turba eum libenter audiuit.]* differetem de Christi diuinitate, quod tamen à Scribis non docebatur, imò non capiebatur.

gavit eum quod esset primum omnium mandatū. ²⁹ Iesus autem respondit ei,

Quia primum omnium mandatū est, Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus vnus est. ³⁰ Et diliges Dominum Deū

tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est primum mādatū.

³¹ Secundum autem simile est illi, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Maius horum aliud mandatū non est.

³² Et ait illi Scriba, Bene magister, in veritate dixisti, quia vnus est Deus, & non est alius præter eum. ³³ Et vt diligatur

ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tãquam seipsum: ^b maius est omnibus holocaustomatibus & sacrificiis.

³⁴ Iesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi, Non es longè à regno Dei. Et nemo iam audebat eum interrogare. ³⁵ Et respondens Iesus, dicebat, docens in templo, Quo

modo dicunt Scribæ Christū filium esse Dauid? ³⁶ Ipse enim Dauid dicit in Spiritu sancto, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec

ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. ³⁷ Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum: ^e & vnde est filius eius? ^h Et multa turba eum libenter audiuit.

³⁸ Et

Deut. 6. 4. 7.
n vester M. 6.
99.
noster 7
M. S. G. S.
n Dominus
7 M. S. G. S.
Leu. 19. d. 18
Mat. 22. d. 39
Rom. 13. c. 9.
Gal. 5. c. 14.
Iac. 2. b. 8.

a amplius
M. S. G.
Mat. 22. d. 41
Luc. 10. g. 41

d Dicit
M. S. G.
Psa. 109. d. 1

38ⁱ Et dicebat eis in doctrina sua, ^kCaute à Scribis, qui volunt in stolis ambulare, & salutari in foro, ³⁹ & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis: ⁴⁰ qui deuorant domos viduarum^l sub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius iudicium.

41 Et sedens Iesus cōtra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium, & multi diuites iactabant multa. ^{42^m} Cū venisset autē vidua vna pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. ⁴³ & conuocans discipulos suos, ait illis, Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper, plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium.

44ⁿ Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt: hæc verò, de penuria sua, omnia quæ habuit misit, totum victum suum.

CAP. XIII.

ET^a cū egrederetur de templo, ait illi vnus ex discipulis suis, Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ:

² Et respondens Iesus, ait illi, Vides has omnes magnas ædificationes? ^b Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat. ³ Et cū sederet in monte oliuarum contra templum, interrogabat eum separatim Petrus & Iacōbus & Iohānes & Andreas, ⁴ Dic nobis, quando ista

ⁱ Et dicebat eis in doctrina sua. Solebat ille hæc inter docendum monere & admonere: eratque verbum hoc in eius ore.

^k Caute à Scribis. ab exemplo consuetudinis ac vitæ Scribarum; quorum studium omne est, vt se magnos & admirandos ostendant populo; sibi gloriam omnem arrogant, & commoda sua querant. eaque tantum docet quæ ad suos ipsorū fines positumq; conducunt, nolunt verò in aliis scientiæ sacrae partibus operā ponere: aut si ponunt, nolunt eas populo impartiri. ideo non inquirunt aut differunt de magnitudine & dignitate Christi: nolent enim Christum aut alium quemquam seipis admirabiliorem ostendi.

^l Sub obtentu prolixæ orationis. Fingunt se longas preces, & multum temporis consumere in commendandis Deo viduis, à quibus munera non exigua accipiunt; ita vt quæ plus donauerit, longiorem orationem mereatur, & maius præmium reportet. Ergo quæ minus donauit, minus mereri videbitur, apud homines saltem.

^m Cū venisset. Commodissimo exemplo & opportunissimo, docuit Iesus diuini iudicij æquitatem: quæ non ex facultate animum, sed ex animo facultatis rationem metiatur atque definiat.

ⁿ Omnes enim. Plerique omnes homines hoc ingenio, consilio & studio sunt, vt primum sibi, idque plenè consultum esse velint: deinde verò pietati & communi vtilitati si quid sibi superfit, idque ægrè. nam non omne quod abundat sibi erogant, sed ex eo quod abundat, aliquam partem mittunt. Hæc verò, quamuis pauperem sentiret, pietatis omnino ratione habendam sibi duxit; priuatum verò commodum neglexit.

^o Totum victum suum. diurnum, id est, quadrantem: quæ summa satis esse ad victum pauperum hominis, in lib. Misnaioth dicitur, tract. De decima secunda.

CAP. XIII.

^a Et cū egrederetur de templo. de atriis Israelitarum, & sœminarum, & prophanorū, quæ omnia ab Herode fuerant magnificentissimè extructa pulcherrimis & maximis lapidibus, magnoque artificio. vtraq; res & ad pulchritudinem, & ad diuturnitatem operis valere credebatur.

^b Non relinquetur lapis super lapidem. Structura omnis dissoluetur à fundamentis vsque: sed lapides manebunt dissipati in monumētum tanti excidij.

^e Dic nobis quando ista fient? Et quod fient. Triā interrogasse eos apud Matthæum obseruauimus, sed hic Euangelista duabus interrogationibus tria includit. Quando ista fient, quæ tu de huius vrbs excidio, & de aduentu tuo quod signum erit? & quando incipient hæc omnia huius seculi consummati?

Mat. 23. a. 6
Luc. 11. f. 43.
Et 20. g. 46.

Luc. 21. a. 1.

Mat. 24. a. 1.
Luc. 21. a. 5.

Luc. 19. g. 44.

a Videte ne quis vos seducat.] significacionibus vel argumentis aductis meis.
 b In nomine meo] nō auctoritate mea, sed nominis mei falsa usurpatione.

c Cum audieritis autem bella, &c. nōdum finis.] Hierosolymitanarū rerum, & excidij Iudaici.

d Videte autem vosmetipsos.] Quo tempore hæc videritis geri, nondum est finis Iudaicarum rerum, sed eodem tempore vos maximis laboribus exercetimini, quos prædictos vobis volo.

e In testimonium illis.] Iudæis maxime & Gætibus etiam, quibus testabimini meam veritatem & virtutem, minabiminique prædicantes itam vltionēq; diuinam, me recipere nolentibus.

f Et in omnes gentes primum oportet prædicari Euangelium.] quod ex Iudæorum gente allatum in omnes nationes annuntiabit magnam Dei virtutem & misericordiā erga eos qui crediderint & susceperint. magnam item itam & vltionē in eos qui repulerint: id quod mox futuro Iudæorum casu confirmabitur.

g Sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini.] Namque Dei consilium est, vt Euangelium prædicetur: idque per Spiritum sanctum a vobis fiat. erit autem varius modus prædicandi, pro ratione loci, temporis, ac personarum. hæc ab hominibus præcaueri & præmuniti satis commode non possunt. Illud autem erit mirandum & planē diuinum, quod è re nata vobis sermo speditetur sapientiæ plenus: & quocunq; modo excipiimini, eodem illo modo nascatur occasio & commoditas loci prædicandi, & Euangelij annuntiandi.

h Et eritis odio omnibus hominibus.] Tanta rabie tantoque furore aget facā homines, vt à me abalienatos perdat, vt futuri sitis odio omnibus hominibus, qui humana sapiunt; nullam aliam ob causam, nullam ob culpam vestrā, nullam ob suspicionem vel auaritiæ, vel ambitionis, vel alterius incommoditatis orbi per vos allatæ; sed quod nomen meum annūtiatis. Vos autem nulla alia re, quā tolerantiā firmitudineque vos ipsos armabitis. hoc enim pacto & multa pericula viui superabitis, eademque difficillima: & eadem non cedentes, non succumbētes euadētis, vsque ad præfixum vobis vitæ huius mortalis terminum, quo nihilominus aliās morituri, & vitam hanc & labores absoluentes, salutis æternæ compotes, ab omni periculo semoti, triumphabitis.

i Cum autem videritis.] signum excisionis Iudaicarum rerum, iam iam proximè, erit dirutio templi, prophetas gentes facta.

ista fient? & quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari?

5 Et respondens Iesus, cœpit dicere illis, Videte, ne quis vos seducat. 6 multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum: & multos seducent.

7 Cū audieritis autem bella & opiniones bellorū, ne timueritis. oportet enim hæc fieri: sed nondum finis. 8 Exurget enim gens contra gentem, & regnum super regnum: & erunt terræ motus per loca, & fames. Initium dolorum, hæc.

9 Videte autem vosmetipsos. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis, & ante præsides & reges stabitis propter me, in testimonium illis.

10 Et in omnes gentes primum oportet prædicari Euangelium. 11 Et cū dixerint vos tradentes, nolite præcogitare quid loquamini: sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini. nō enim vos estis loquentes: sed Spiritus sanctus.

12 Tradet autem frater fratrem in mortē, & pater filium: & consurgent filij in parentes, & morte afficient eos. 13 Et eritis odio omnibus, propter nomē meum.

Qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit. 14 Cū autem videritis abominationem desolationis, stantem, vbi non debet (qui legit, intelligat) tunc qui in Iudæa sunt, fugiāt in mōtes: 15 & qui super tectum, ne descendat in domum, nec

Eph. 5. b. 6.
2 Thes. 2. a. 4.

Mat. 10. b. 19.
Luc. 12. b. 47.
et 21. c. 14.

Dan. 9. g. 17

Mat. 24. b. 16
Luc. 21. d. 11

nec introeat vt tollat quid de domo sua:
C¹⁶ & qui in agro erit, non reuertatur
 retrò, tollere vestimentum suum.

¹⁷ Vx autem pręgnantibus & nutrien-
 tibus in illis diebus. ¹⁸ Orate verò vt

hyeme non fiant. ¹⁹ Erunt enim dies illi
 tribulationes tales, quales non fuerunt

ab initio creaturę quam condidit Deus
 vsque nunc, neque fient. ²⁰ Et nisi bre-

uiasset Dominus dies, non fuisset salua
 omnis caro: ^b sed propter electos quos ele-

git, breuiavit dies. ²¹ Et tunc si quis
 vobis dixerit, Ecce, hęc est Christus, ecce

illic: ne credideritis. ²² Exurgent enim
 pseudochristi & pseudoprophetę: & da-

bunt signa & portenta ad seducendos, si
 fieri potest, etiam electos. ²³ Vos er-

go videte, ecce prędixi vobis omnia.

²⁴ Sed in illis diebus post tribulationem
 illam sol contenebrabitur, & luna non

dabit splendorem suum, ²⁵ & stellę cę-
 li erunt decedentes, & virtutes quę in

cęlis sunt, mouebuntur. ²⁶ Et tunc
 videbunt filium hominis venientem in

nubibus, cum virtute multa & gloria.

²⁷ Et tunc mittet angelos suos, & con-
 gregabit electos suos à quatuor ventis, à

summo terrę vsque ad summum cęli.

D²⁸ A ficu autem discite parabolam. Cũ
 iam ramus eius tener fuerit, & nata fue-
 rint folia: cognoscitis quia in proximo

X fit æstas.

^a Ab initio creature.] ab initio mundi
 à Deo creati.

^b Sed propter electos.] vt electi à Deo
 ad regnum tum accipiendum, tum an-
 nunciandum seruentur. Erunt autem
 electi, quotquot audientes Euangelio
 credent & obtemperabunt: quorum,
 inquam, vocati ad nuptias, venite non
 recusarint; venientesque nuptiali ve-
 ste ornati fuerint.

^c Et tunc si quis vobis dixerit.] Hoc nõ
 ad Apostolos tantum, sed ad omnes
 Christi veros cultores pertinet. Nam
 post Ierosolymitanum excidium, my-
 sterium iniquitatis operari cepit stu-
 diosissime, & Christi doctrina sim-
 plicissima per seductores homines, suo-
 rumque commodorũ amatores, tur-
 bari, contaminari, & obsecrari, va-
 rius admixtis mendacijs, erroribus &
 heresibus: & nonnunquam signis edi-
 tis. Deo permittente, in vltionem eo-
 rum qui charitatem veritatis non re-
 ceperunt.

^d Vos ergo videte.] Nemo excusare po-
 test ignorantiam, nemo sibi non præ-
 dictum fuisse causari. namque à me
 non solum pręsentia, sed futura om-
 nia distinctissime & discretissime præ-
 dicta sunt; vt cognoscatis quomodo
 distinguendę & cognoscendę sint do-
 ctrinę, quatenus signis fides adhi-
 benda.

^e Sed in illis diebus.] Ad tertiam inter-
 rogationem hæc referenda sunt, vide-
 licet, Quando hæc omnia incipient consumi?
 in illis diebus post tribulationem
 illam Ierosolymitanam: neque enim
 illa & consummatio omnium simul
 erunt, sed longè altera res altera præ-
 cedit: posterior verò sua etiam signa
 habebit, sicut & prior.

^f Tunc videbunt.] De secundo aduen-
 tu Christi oratio hæc disserit, qui in-
 cipiet post magnas totius orbis com-
 motiones, quas non tantum natura-
 les, sed mysticas interpretamur, Solis,
 Lunę, stellarum, & virtutũ. Aduentus
 autem filij hominis erit cum magnę
 virtutis efficientia erga suos, & glorię
 ipsius prædicatione, vt pote aduersa-
 rios veritatis suę vincens. Et tunc mis-
 tet angelos, &c.

Mat. 24. d. 26
 Luc. 21. b. 8.

Exer. 12. b. 7
 Isa. 13. b. 10
 Isai. 2. c. 10.
 g. 31. c. 13.
 6. 15.

Mat. 24. c. 31

g. *Cum videritis hæc fieri.*] quæ paulo ante dicta sunt de motu gentium, opinionibusque bellorum, terramotibus & fame, de traditione vestri, &c. scitote Iudaicarum rerum ruinam iam imminere. Non enim excedet tota hæc res seculum hoc hominum vitæ, & Iudæorum qui me vosque audierint. vitæ de hac te proxime futura existimare: potestis, visis signis precedentibus, sic existimari potest de cæteris rebus, quas sua eorum præcedent signa.

h. *Cælum & terra.*] quæ videntur omnium rerum perpetuissima & constantissima esse, tamen dætorum meorum constantia superabuntur. idque vno exemplo obseruare poteritis, ac de cæteris vobis promittere: idem certissima expectatione euentus futuræ rerum à me prædictarum, teneri vos oportet, atque in officio pietatis contineri.

i. *De die autem illo vel hora.*] aduentus glorifici filij hominis, tum privati in vnumquemque suorum, tum publici in mundi iudicium, nemo certam obseruationem habet, aut tradere potest: constat enim illa ratio in voluntate Patris. Expectandus igitur est aduentus ille certissime: summaque cura & diligentia agendum studendumque est, vt non offendamini indigni tanto Patris beneficio, nullamque horam negligere expedit, vt ipse nescientibus quam Pater meus deliget.

k. *Neque filius, nisi Pater.*] Neque filius ius scit, vt certam obseruandamque diei & horæ notam indicet vobis, quàm sciat ipse sibi. sunt enim illa momenta & tempora in potestate Patris posita. Hoc tamen certò vobis affirmare possum, Dominum ipsum non desurum, quin veniat, & effecturum in singulos, prout vnumquemque paratum vel imparatum offenderit.

l. *Quod autem vobis dico.*] omnibus hominibus dico, idque per vos, per alios, per Ecclesiam, per ministros, atque adeo per scriptum Euangelium omnibus notum esse cupio; sicut in diebus Noë quando fabricabatur arca, omni orbi, omni hominum generi, futura dies Dei vitoris denunciabatur, non tantum Noë familie. Fuerit ergo saus semel ita clarè prædixisse.

CAP. XIII.

a. *Quomodo cum dolo tenerent.*] Deliberabant primum de captura secroto, & per dolum faciendâ, vt illum tenerent in scio populo, quoad festum transiret. tunc enim minori tumultu occidi posse videbatur, vel si vi & impetu facto capiendus esset, id non debere fieri in die festo, ne tumultu exorto libertari posset cum ipsorum pernicie. Sed satan, qui illius vitæ insidiabatur, affectus iam hoc modo pessime illorum animis & consiliis prauis, occasione illam & commoditatem obiecit ad capiendum Iesum, occupato Iudæo animo, & ad nefariam proditorem impulso, ex eo tempore quo Bethaniæ illud actum est, quod mox narratur.

fit æstas. ²⁹ sic & vos^e cum videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis.

³⁰ Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia ista fiant. ³¹ Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

³² De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli in cælo, neque filius: nisi *Mat. 24. 41*

pater. ³³ Videte, vigilate, & orate. nescitis enim quando tempus sit. ³⁴ Sicut

homo qui peregrinè profectus reliquit domum suam: & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. ³⁵ Vigilare ergo (nescitis enim quando dominus domus veniat:

serò, an media nocte, an gallicantu, an manè) ³⁶ ne cum venerit repente, inueniat vos dormientes. ³⁷ Quod autem vobis dico, omnibus dico, Vigilare.

CAP. XIII.

ERat autem Pascha & Azyma post bidduum: & quærebant summi sacerdotes & Scribæ^a quomodo eum dolo tenerent & occiderent. *Mat. 26. 61*
Luc. 22. 61

¹ Dicebant enim, ^a autem *MS. B. G. 3.*
² Non in die festo, ne fortè tumultus fieret populi.

³ Et^b cum esset Bethaniæ in domo Simônis leprosi, & recumbentem, venit mulier habens alabastrum vnguenti *Mat. 26. 66*
Joh. 12. 3. 1.

guenti

^b *Cum esset Bethaniæ.*] quatuor ante diebus.

guenti nardi ^h spicati pretiosi: & fracto alabastro, effudit super caput eius.

⁴ Erant autem quidam indignè ferentes intra semetipsos, & dicentes, Vt quid perditio ista vnguenti facta est? ⁵ Poterat enim vnguentum istud vānundari plus quàm trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

⁶ Iesus autem dixit, Sinite eam: quid illi molesti estis? ⁷ Bonum opus operata est in me. ⁸ semper enim pauperes ^h habetis vobiscum: & cūm volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habetis. ⁹ Quod habuit hæc, fecit: præuenit vngere corpus meum in sepulturam. ¹⁰ Amen dico vobis, vbiunque prædicatum fuerit Euangelium istud in vniuerso mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam eius. ¹⁰ Et Iudas

¹¹ Iscariotes vnus de duodecim abiit ad summos sacerdotes, vt proderet eum illis. ¹² Qui audientes gauisi sunt: & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat ^h quomodo illum opportunè traderet. ¹³ Et primo die Azymorum quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli, Quò vis eamus, & paremus tibi vt manduces pascha? ¹⁴ Et mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis, Ite in ciuitatem: & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans, sequimini eum:

¹⁴ & quocunq; introierit, dicite domino

X 2 domus

^c Erant autem quidam] ex discipulis, atque in his præcipue Iudas Iscariotes, qui facile potuit alios in eandem sententiam & orationem impellere, specie quadam pietatis prætextata.

^d Bonum opus operata est in me.] quæ donantur pauperibus, ideo probatur, quia bonum opus sunt, & erga eos qui indigent officiosum: & qui huiusmodi opera faciunt, laudantur: tantum abest, vt reprehensione ac molestia afficiatur. & tamen vos huic molesti estis, quæ debitum mortuis etiam pauperibus ex consuetudine officium erga me fecerit, præueniens vngere corpus meum in sepulturam, quam propediem subibo, cūm illa non posuit vt tanta commoditate atque nunc.

^e Vbiunque prædicatum fuerit Euangelium istud.] mortis, sepulturæ, ac resurrectionis meæ, narrabitur & laudabitur hoc officium factum ab hac fœmina, tanquã præuidente saltem præueniente sepulturæ meæ tempus. Vos, cūm volueritis, potestis pauperibus benefacere. hæc non semper cūm voluerit, poterit mihi, aut non habebit commoditatem vt benefaciat. nūc opportunè nata officium facit.

^f Et Iudas Iscariotes.] Quanquam alij repressi fuerint oratione Iesu, tamen ille qui sua interessè putabat, ne perderet partem illius pretij, quemadmodum oculos habens, solius erat sui nummorum partem aliquam fraude & furto vsurpare, abiit ad summos sacerdotes, tunc temporis de capiendis Iesu deliberantes, qui audientes, gauisi sunt, reperta ratione illum capiendi sine strepitu ac tumultu.

^g Quomodo illum opportunè traderet.] Temporis & loci opportunitatem captabat, vt illum traderet, ipse incedens, composq; pecuniæ ferret.

^h pistici 2
Ms. G.

^{Mat. 26. n. 8}
^{Mat. 12. n. 4}

^h habebitis
21sq.

^{Mat. 26. b. 14}
^{Luc. 22. n. 4}

^{Mat. 26. b. 16}
^{Luc. 22. n. 6}

domus quia magister dicit, Vbi est refectio mea, vbi pascha cum discipulis meis manducem? ¹⁵ Et ipse vobis demonstrabit cenaculum grande, stratum: & illic parate nobis. ¹⁶ Et abierunt discipuli eius, & venerunt in civitatem: ^a & inuenerunt sicut dixerat illis, & ^b parauerunt pascha. ¹⁷ Vespere autem facto, venit cum duodecim. ¹⁸ Et discumbentibus eis & manducantibus, ait Iesus vs, Amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecum.

¹⁹ At illi cœperunt contristari & dicere ei singulatim, Nunquid ego? ²⁰ Qui ait illis, Vnus ex duodecim ^d qui intingit mecum ^e manum in catino. ²¹ & filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo: vae autem homini illi per quem filius hominis tradetur. bonum erat ei, si non esset natus homo ille. ²² Et manducantibus illis, accepit Iesus panem: & benedicens fregit, & dedit eis, & ait, Sumite, hoc est corpus meum. ²³ Et accepto calice, gratias agens dedit eis, ^f & biberunt ex illo omnes. ²⁴ Et ait illis, Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. ²⁵ Amen dico vobis, quia iam non bibam ^g de genimine vitis vsque in diem illum cum illud bibam ^h (nouum) in regno Dei.

²⁶ Et ⁱ hymno dicto exierunt in montem Oliuarum.

^a Et inuenerunt sicut dixerat illis.] vt argumentum esse posset magni alicuius consilij, ex diuina prouidentia Iesu sciente & subeunte atque præstante, parati & cœpti, tandemque expediendi.

^b Parauerunt Pascha.] Agnum illum solenni ritu immolandum assauerunt; cui cætera quoque, ad ceremoniam postulata, adiecerunt.

^c Et discumbentibus eis & manducantibus.] Phæse iam peracto, & cœna communi inchoata.

^d Qui intingit mecum manum.] Vt & proditor conscientia sui sceleris turbatus corripetur, & sibi melius cõfuleret, non solum prædicatione & significatione, sed æterni supplicij minis propositus, à Iesu est præmonitus.

^e Et benedicens fregit.] Vt benedictio Abraham impleretur in eos, qui non indignè sumerent panem illum, illiusque sacramenti virtutem, remque ipsam admirando modo reciperent in se.

^f Et biberunt ex illo omnes.] etiam Iudas proditor: sed ille non sumpsit sacramentum fructum. indignè enim bibit.

^g De genimine vitis.] Magnum mysterium habet hæc descriptio.

^h Nouum.] Nouo modo & perfectissimo, cum Ecclesiam immaculatam, sanctam & mundam, obtulero Deo patri in fine temporum omnium ac mundi huius.

ⁱ Hymno dicto.] gratulatione pro phæse, proque communi illa cœna, & pro mysteriis in ea peractis.

Mat. 16. 41
Euc. 22. 31
Ioh. 13. 41

C

Luc. 22. 61
9 MS. G. 1
Psa. 40. 10
Act. 1. 16
Mat. 26. 41

traditur
MS. G. 5.
1 Cor. 11. 24

effunditur
MS. G.
* quod MS. B.
* hoc MS. G.

Ioh. 16. d. 32.

- 10 M. 3. B.

Zach. 13. c. 7.

* gregis M. 5.

69.

Ios. 16. b. 7.

* in te. 2. c.

Mat. 16. d. 36

Luc. 22. d. 40

Oliuarum. ²⁷ Et ait eis Iesus, Omnes scandalizabimini in me in nocte ista: quia scriptum est: Percutiam pastorem, & dispergentur oves. ²⁸ Sed postquam resurrexero, ^b præcedam vos in Galilæâ.

²⁹ Petrus autem ait illi, Et si omnes scandazati fuerint: sed non ego. ³⁰ Et ait illi Iesus, Amen dico tibi, quia tu

D hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.

³¹ At ille ^d amplius loquebatur, Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant. ³² Et veniunt in prædium, cui nomen Gethsemani. Et ait discipulis suis, Sedete hîc donec orem. ³³ Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: & cœpit pauere & tædere.

³⁴ Et ait illis, Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hîc, & vigilate. ³⁵ Et cùm processisset paululum, proci-

dit super terram: & orabat, vt si fieri posset, transiret ab eo hora: ³⁶ & dixit, Abba, pater, omnia tibi possibilia sunt: transfer calicem hunc à me. sed non quod ego volo, sed quod tu. ³⁷ Et venit, & inuenit eos dormientes. Et ait Petro,

Simon, dormis? non potuisti vna hora vigilare? ³⁸ Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.

³⁹ Et, iterum abiens, orauit, eundem

X 3 sermo-

a Omnes scandalizabimini. Omnes qui me hætenus inoffensi estis secuti, nunc offensi spectaculo de me edendo, vobisque metuentes, diffugietis me relicto. Id enim ita euenire solet, sicut illo oraculo celeberrimo apud Prophetam est pronuntiatum.

b Præcedâ vos in Galilæam. Ibi iterum ad me pastorem congregabimini, qui hac nocte dispergemini.

c Priusquam gallus vocem bis dederit. Non semel, neque repentino motu aliquo, qui turbare solet aliquando constantes homines, qui homines tantum sunt: sed ter, & spacio interiecto, & admonitus etiam semel prior galli cantu, vt manifestè arguatur magnus metus in te, qui nunc constantiâ præter cæteros iactas.

d Amplius loquebatur. vultu, gestu, & verbis augebat iactationem constantiæ, in voce autè λέγει & μάλλον.

e Sustinete hîc & vigilate. Expectate & attendite aliquantulum semoti, ne mea tristitia vos nimio plus turbemini, & vigilate orantes mecum.

f Vt si fieri posset, transiret ab eo hora. illud tempus durissimum, in quo se omnium hominû peccatus susceptus, & debita ipsis morte luendis, idque grauissima Dei indignatione in homines, quam ipse suo supplicio placandam subierat, illud petebat subito præterire, vel quam breuissimo spacio pertransire.

g Transfer calicem. ne ebibam illum, nam iam nunc gustari ceptum amarissimum sentio, nedum sentiã cùm vsque ad fundum ebibiturus sim.

h Simon, dormis? non appellauit Petrum, eo tempore quo constantiâ non præstabat.

i Non potuisti vna hora vigilare. qui iactabas tuam fidelitatem & constantiam ad mortem vsque mecum subeundam, & tamen vnius horæ vigiliâ mecum perferre non potuisti?

k Spiritus quidem promptus est. Mens ipsa hominis boni, dum ratione duce de officio cogitat quid facere debeat, probè intelligens, proponit quidem & deliberat, tandèque decernit id quod decet facere ac pati. sed hominis exterioris infirmitudo ad magna vel ferenda vel sustinenda impedimento est, quominus spiritus ipse præstare possit id quod debere se intelligit. quamobrem præter bonum propositum studium, etiam curam & diligentiam, impræparatè præces adhiberi oportet.

a *Erant enim oculi eorum grauati.*] præ carnis infirmitate, quæ morore oppressa erat. & ignorabant quid responderent. Adeo obruti erant tristitia & somno, ut non inuenire etiam possent orationem, quæ se vel defenderent vel excusarent. Nam si infirmitatem carnis excusarent, seipfos fluitare arguebant, qui prædicenti magistro magnificis verbis obstrepissent: si noctis horam, illa non erat inrempsta, admonitionis defectum causari non poterant toties excitati, & ad vigilandum appellati.

b *Dormite iam & requiescite.*] iam porro omnino dormite, & requiescite securi, quasi nihil periculi, nihil curæ vobis restet, non concedentis, sed importunam securitatem exprobrantis oratio est. vt, Latere iuuenis in adolescentia tua. Hanc esse suam sententiam subiuncto verbo Iesus declarauit, *Sufficit.*

c *Venit hora.*] grauissima mihi, vobisque turbationis plena.

d *Surgite, eamus.*] obuiam eis eamus, ne videamur imparati, oppressi illorum calliditate & insidiis, verum vt res habet, vitro prudens & Patri obediens, illis vitro occurrisse & passus esse, quæ illi in me insanient, probari volo.

e *Vnus de duodecim.*] quem eò sceleris impulerat satan, vt præsens præsentem magistrum, testibus cõdiscipulis, proderet, impudentissimè que traderet: nefando ausu inimicum amicum oscularetur, Rabbi salutaret, & his modis perditissimorum turbæ indicaret.

f *Statim accedens ad eum.*] magna audacia & insolentia, nil veritus tanti magistri dignitatem: adeo exagitatus erat à satan.

g *Amputauit illi auriculam.*] illi seruo summi sacerdotis, eamque dexteram, quod non sine magno mysterio fieri permisit Deus.

h *Ait illis.*] principibus sacerdotum & senioribus.

i *Et non me tenuistis.*] eum minori negotio & strepitu fieri id posset, si permissum vobis à Deo fuisset: habebatis occasionem eum docerem; nunc nihil aduersum vos agentem, atque adeo non docentem, me aggressi estis. Manifesta argumenta hæc sunt, meã doctrinam à vobis non potuisse impediri, quanquam id conantibus: & me nunc non vestra virtute aut potentia comprehensum absolute, sed Dei permissione, qui tenebris hæc potestatem hac hora permisit. Vtrumque autem cum scripturis planè quadrat.

k *Tunc discipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.*] atque ita etiam scripturæ hæc etiam parte impletæ sunt.

l *Adolescens autem quidam.*] Huius & Petri exemplo cognosci potest, quatenus pertingat humana constantia, etiam in viris fortioribus, quæ tantum humana est.

sermonem dicens. ⁴⁰ Et reuersus, denudò inuenit eos dormientes (erant enim oculi eorum grauati) & ignorabant quid responderent ei. ⁴¹ Et venit tertio, & ait illis, ^b Dormite iam & requiescite. Sufficit; venit hora: ecce, filius hominis ^a tradetur in manus peccatorum.

⁴² Surgite, eamus. ecce, qui me ^a tradet, prope est. ⁴³ Et adhuc eo loquente, venit Iudas Iscariotes vnus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladiis & lignis, ^{*} à summis sacerdotibus & Scribis & senioribus. ⁴⁴ Dederat autem

traditor eius signum eis, dicens, Quemcunque osculatus fuero, ipse est: tenete eum, & ducite cautè. ⁴⁵ Et cum venisset, statim accedens ad eum, ait, ^{*} Rabbi. & osculatus est eum. ⁴⁶ At illi manus iniecerunt in eum: & tenuerunt eum.

⁴⁷ Vnus autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit seruum summi sacerdotis: & ^b amputauit illi auriculam. ⁴⁸ Et respondens Iesus, ^h ait illis, Tanquam ad latronem existis cum gladiis & lignis comprehendere me?

⁴⁹ quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis. Sed vt impleantur scripturæ. ⁵⁰ Tunc discipuli eius relinquentes eum, omnes fugerunt.

⁵¹ Adolescens autem quidam sequebatur

E

* traditur,

c. 5.

* tradit, c. 5.

Mat. 26. d. 47

Luc. 22. e. 47

Iob. 13. a. 1.

* missi, ms.

69.

* Auc. ms.

R. G.

Mat. 26. f. 16

batur eum amictus sindone super nudo:
& tenuerunt eum. ⁵² At ille "reiecit"
sindone, nudus profugit ab eis. ⁵³ Et

adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem: & conuenerunt omnes sacerdotes & Scribæ & seniores. ⁵⁴ Petrus autem a longe secutus est eum vsque intrò in atrium summi sacerdotis: & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se. ⁵⁵ Summi verò sacerdotes & omne

concilium "quærebant aduersus Iesum testimonium, ut eum morti traderent. nec inueniebant. ⁵⁶ Multi enim testimonium falsum dicebant aduersus eum: & conuenientia testimonia non erant.

⁵⁷ Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant aduersus eum, dicentes, ⁵⁸ Quoniam nos audiuimus eum dicentem, Ego dissoluam templum hoc

in manu factum, & "per" triduum aliud non manufactum, ædificabo. ⁵⁹ Et non erat conueniens testimonium illorum. ⁶⁰ Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum, dicens,

Non respondes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his? ⁶¹ Ille autem tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum: & dixit ei, ⁶² Tu es Christus filius Dei benedicti?

⁶² Iesus autem dixit illi, Ego sum, & videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem cum

a *Quærebant aduersus Iesum testimoniu[m].* Nullum habuerant antequam illum caperét, ergo captura iniquissima fuit pro ratione temporis, personarum, & causæ. *Nec inueniebant.* etiam post capturam, cum solent homines humanis, hoc est, suis ipsorum affectibus consulendi causa, vel prodere quæ sciunt, vel fingere quæ non viderint, vel malè interpretari quæ audierint, aduersus eum quem captum esse, vel in principum inuidiam adductu[m] fuisse intellexerint, ita autè hîc multi multa & varia dicebant: sed examinata ad testimoniorum normam non conueniebant, dum alius aliud, alioque modo diceret. Si qui simul idem affirmabant, erat planè leue & consuetum, neque ad capitalem causam faciens.

b *Et quidam surgentes.* composito inter se testimonio, & sermone præmeditato. & non erat conueniens testimonium illorum, cum vterque seorsum examinaretur: nam amborum simul dicentium leuis fides esse debuit, ex more recepto apud Iudæos antiquos, ut docetur in libro Misnaïoth, tractatu De testibus.

c *Ille autem tacebat.* Modestiam suam obtinens antiquam, & illorum versutiam hoc modo notans.

d *Tu es Christus filius Dei benedicti?* Esne tu vnctus ille, ille, inquam, Dei ipsius benedicti filius? Hanc emphasin habet interrogatio, continetque summam Messia descriptionem, iuxta veram Prophetarum ac Legis significationem; quam nò oportuit summum sacerdotem ignorare.

e *Ego sum.* Aperiè professus est in Concilio, se non solum doctorem euangelistamque esse magi nuntij Dei, ut hactenus publicè in concionibus & aliàs fuerat professus; sed etiam ipsum expectatum patribus & populo Messiani humana salutis æternæque vite Pontificem, regniq[ue] calorum legitimum heredem.

f *Et videbitis filium hominis.* Duo manifesta signa indicat, quorum vtrouis probandus esset ipse filius Dei esse. Alterum erat manifestum testimonium, quod ab Apostolis & aliis discipulis ferendum erat, ipsum exaltatu[m] sedere à dextris Dei, idq[ue] virtutis Spiritus sancti, què ipse missurus erat in suos. Alterum verò a uentus seculi publici ultimo seculi tempore, quo ipse iudicatus est omnes homines. Itaque quicumque illum non receperint ex proptis illius signi testimonio, agnoscent tandem ex illo posteriore, & re ipsa atque periculo in seipsis facta, fatèri cogentur.

relicta
M.S.G.S.

Luc. 22. f. 14
Ioh. 8. c. 13

Mat. 16. f. 59

Ioh. 1. d. 19.

post M.S.B.

8 M.S.G.S.

Mat. 14. c. 10

Dei o.

a *Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait.* Motu, gestu, actioneque omni, voluntatem suam indicavit summus sacerdos, prout studio honoris diuini. illa & actio, & oratio, & auctoritas permouere facile omnes in illius sententiam potuit, aliis damnationis Iesu cupidus. Itaque totius concilij communi sententia & voce damnatus est: an non populo rudi, & a sacerdotum & seniorum iudicio pendenti, huiusmodi damnatio recte facta esse existimaretur?

b *Et ceperunt quidam conspuere eum.*] tanquam blasphemum & detestabile: & velare faciem eius, vt indigni existimati vita, consortio, conspectuque hominum: id quod antiquo more erga damnatos aut damnandos fieri consuevit. *Et colaphus eum cadere,* in opprobrium & ignominiam, cui insultatio addebatur acerbius ma, *Prophetiza,* &c. Hæc autem inter ipsos dominos, sacerdotes, Scribas, & ministros variè fiebant, postquam ille confessus est quis esset: ante verò & post hoc ministri eius alapis eum cædebant.

c *Et exiit foras ante atrium.*] metu perturbatus, & sui immemor præ timore: & cantauit gallus audiente ipso.

d *Nam & Galilæus es.*] Vt ille est Galilæus, sic & tu: id autem arguit pronuntiatione tua. Galilæus autem cum sis, Galilæum es comitatus: ex illorumque numero es, quos iste ducebar discipulos & comites.

e *Ille autem cepit anathematizare & iurare.*] Cum videret se multorum affirmatione vergeri, diuinum iuramentum, & detestationem, imprecationesque in seipsum, illorum affirmationi opposuit.

f *Quia nescio hominem istum.*] Manifestum mendacium, & quod redargui posset a circumstantibus, nimirum se adeò ignorantem affirmare, vt hominem illum nesciret, qui nulli in Iudæa & Galilæa non esset vel facie vel fama notus. Deinde poterat rogari, Quid igitur tibi rei est hic, homini tam ignaro eius negotij quod hic agitur?

g *Et recordatus est Petrus.*] Antea præ nimio metu & sui ipsius & verbi Iesu fuerat oblitus.

h *Et cepit flere.*] Statim atque recordatus est, suam illam propriam infirmitudinem agnouit, suam stultam iactationem reprehendit, magna igitur sui cognouione, magna facti penitentia ductus, magna spe diuinæ misericordiae motus, cepit flere.

CAP. XV.

a *Et cœlestem manè.*] illa nocte, ante non, omnium concilium conuenerat, sed quidam ex illis cum ministrorum

cum nubibus cæli. ⁶³ Summus autem G sacerdos scindens vestimenta sua, ait, Quid adhuc desideramus testes?

⁶⁴ Audistis blasphemiam. quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. ⁶⁵ Et cœperunt quidam conspuere eum, & velare faciem eius, & colaphis eum cædere, & dicere ei, Prophetiza. & ministri alapis eum cædebant. ⁶⁶ Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit vna ex ancillis summi sacerdotis. ⁶⁷ & cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait, Et tu cum Iesu Nazareno eras. ⁶⁸ At ille negauit, dicens, Neque scio, neque noui quid dicas. Et exiit foras ante atrium: & gallus cantauit. ⁶⁹ Rursus autem cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, Quia hic ex illis est. ⁷⁰ At ille iterum negauit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro, Verè ex illis es: nam & Galilæus es. ⁷¹ Ille autem cœpit anathematizare & iurare, Quia nescio hominem istum quem dicitis. ⁷² Et statim gallus iterum cantauit. Et recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Iesus, Prius quàm gallus cantet bis, ter me negabis. ^h Et cœpit flere.

CAP. XV.

ET cœlestim, manè consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus & Scribis

Mat. 26. 67. 68.
Luc. 22. 53. 55.
Ioh. 18. 6. 17.

Mat. 26. 67.

*adstantibus
MS. C. 5.

Luc. 22. 53.
Ioh. 18. 6. 17.

Mat. 26. 67.
Ioh. 18. 6. 17.

Mat. 27. 4. 1.
Luc. 22. 53. 66.
Ioh. 18. 6. 17.

cohortibus, custodiae ipsius praerant. Mane autem magno studio & appetitu ipsum damnandi concilium coactum, consiliumque inritum est. Damnatus vero fuit omnium sententia, vincus, & illusus, & traditus Pilato.

& Scribis & vniuerso concilio, vincientes Iesum, duxerunt & tradiderunt Pilato. ² Et interrogauit eum Pilatus, ^b Tu es rex Iudæorum? At ille respondens, ait illi, ^c Tu dicis. ³ Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. ⁴ Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens,

Non respondes quicquam? vide in quantis te accusant. ⁵ Iesus autem amplius nihil respondit: ita vt miraretur Pilatus.

⁶ Per diem autem festum solebat dimittere illis vnum "ex vincis" quemcunque petissent. ⁷ Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vincus, qui in seditione fecerat homicidium. ⁸ Et cum "ascendisset" turba, coepit rogare, sicut semper faciebat illis.

⁹ Pilatus autem respondit eis, & dixit, ^e Vultis dimittam vobis regem Iudæorum? ¹⁰ Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent eum summi sacerdotes.

¹¹ Pontifices autem concitauerunt turbam, vt magis Barabbam dimitteret eis.

¹² Pilatus autem iterum respondens, ait illis, ^f Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum? ¹³ At illi iterum clamauerunt, ^g Crucifige eum. ¹⁴ Pilatus vero dicebat illis, ^h Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, Crucifige eum.

¹⁵ Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, & tradidit

Y Iesum

^b Tu es rex Iudæorum.] Esne tu ille rex à Iudæis expectatus: ita vt es, isto apparatu, ista conditione viuendi, ista amplitudine quam praefers?

^c Tu dicis.] vt tu dicis, ita est.

^d Ita vt miraretur Pilatus.] Dum cogitaret cuiusmodinam regni genus illud esset, quod Iesus suum esse non negaret: in quo tamen nullam pompam videbat, nullam adeo similitudinem cum regnis terrenis: & tamē videbat regē ipsum à suis accusari, non auaritia, non iniuriarum, non tyrannidis, non alicuius sceleris, sed quarundam rerum, quas nec ipsi docere aut confirmate poterant: nec ipse curaret reus, ac taciturnitate sua iudici ipsi examinandas permitteret. Cognouit autem Pilatus manifestam inuidiam accusantium.

^e Vultis dimittam vobis regem Iudæorum?] Vt vel nomen ipsum regis sanctum & venerabile, ipsisque faustum & amandum persuaderet sapientem delectum.

^f Quid vultis faciam regi Iudæorum?] Si Barabbam homicidam seditiosumque optatis, quid statuendum censeatis de Iudæorum rege?

^g Crucifige eum.] Iesus postulari ad supplicium à populo, non modò innocens habitus & cognitus, sed beneficentissimus per omnem vitam, tanquam si populi ipsius interesset illum occidi: & tamen intererat, sed non sentientes quid boni agerēt, prauo studio & mala mente id agebant, per summam stultitiam & nefariam temeritatem.

^h At illi magis clamabant, crucifige eum.] Non possumus hæc cogitare, quia pudeat & miserecat nos humani ingenij.

ⁱ Pilatus autem volens populo satisfacere.] Non vsus est iudicio aut iure, sed regulis publicæ rei, quæ vocant status: quæ cum non æquitate mutantur, labefactare plerumque solent publicas res.

Mat. 27. b. 12
Luc. 23. a. 6.
Ioh. 18. f. 33.

vinctum
31 s. 6.

vociferata est
31 s. 5.

Mat. 27. c. 22
Luc. 23. c. 14
Ioh. 18. g. 39
& 19. a. 6.

a *Flagelli caesum*] more Romano, quo non licebat ad crucem adigi quinquā, nisi ignominia prius noratur. ignominia autem genus erat grauissimum flagelli caedi.

b *Milites autem.*] Infani erant iam plus nimio Iudaei in Iesum captum, & ab ipsis damnatum; nunc insaniam etiam gentiles, & furunt aduersus innocentissimum morti additum. Nul- lum vniquam exemplum tantae inhu- manitatis & crudelitatis aduersus que- quam manifestarium malefactorem extitisse legimus, atque hic spectatum est aduersus hominum omnium in- nocentissimum, iustissimumque pro- nuntiatum etiam iudicis voce. Quid mali fecit? rogauerat ille: nemo vni- que vel leue quid obiecit. neque tantum innocentissimum, sed beneficentissi- mum in omnes esse eum constabat. Igitur magnum in hac re mysterium latet, nostri videlicet debiti ab illo suscepti.

c *Et induunt eum purpura.*] Inuentum est ab illis illusionis genus grauissimū, cum exprobratione ambitionis, à qua alienissimus erat, quasi regnum affe- ctasset. Sic solet humana stultitia iudicare de bonis, quos damnatos videt, immemor spectatae antea ma- nifestae virtutis.

d *Et angariauerunt.*] coegerunt. Ne- mo enim erat qui lignum illud nefas- tum libens tangere vellet: tanquam execrabilem enim rem omnes horre- bant.

e *Patrem Alexandri & Rufi.*] qui, quo tempore hac à Marco scribebantur, vivebant; & testes esse poterāt, vt qui patrem narrantem audiuisent. erant- que noti inter discipulos atq; adeo ex discipulorū numero, vt arbitramur.

f *Golgotha locum.*] Supplicij locum iis destinatum, qui extra urbem tanquam execrabiles puniendi essent.

g *Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.*] vt stupentibus membris, & mentis alienatione inducta, sensibusque non integris, moreretur. id, quoniam ad animi integritatem minuendam propinabatur, non accepit Iesus, quanquā nihil illi nocere huiusmodi potio posset. valeret autem, si bibisset, ad im- piorum, maleuolorum ac perfidorum maledicentiam fouendam.

h *Erat autem hora tertia.*] Iam prae- rierat tertia, & vergebat dies ad sextā. Ita publicè in clara die crucifixus est ille Iesus, & publicè ab omnibus spe- ctatus, & titulo inscripto indicatus, & ibi publicè rex Iudaeorum declaratus. & tamen idem Iudaeorum rex cum iniquis reputatus, & insultatione gra- uissima à praetereuntibus delusus.

Iesum a flagellis caesum vt crucifigeretur.

16 b Milites autem duxerunt eum in a-
trium praetorij, & conuocant totam co-
hortem: 17 c & induunt eum purpura,
& imponunt ei, plectentes, spineam co-
ronam. 18 Et coeperunt salutare eum,

Aue rex Iudaeorum. 19 Et percutiebant
caput eius arundine: & conspuebant
eum. & ponentes genua, adorabāt eum.

20 Et postquam illuserunt ei, exuerunt
illum purpura, & induerunt eum vesti-
mentis suis, & educunt illum vt cruci-
figerent eum. 21 d Et angariauerunt pre-
tereuntem quempiam, Simonem Cy-
renaeum venientem de villa, patrem
Alexandri & Rufi, vt tolleret crucem
eius. 22 Et perducunt illum in Golgo-
tha locum: quod est interpretatum,

Caluariae locus. 23 e Et dabant ei bi-
bere myrrhatum vinum: & non accepit.
24 Et crucifigentes eum, diuiserunt ve-
stimenta eius, mittentes sortem super
eis, quis quid tolleret. 25 h Erat autem
hora tertia: & crucifixerunt eum.

26 Et erat titulus causae eius inscriptus,
R E X I V D A E O R V M. 27 Et cum
eo crucifigunt duos latrones: vnum à
dextris, & alium à sinistris eius. 28 Et
impleta est scriptura quae dicit, Et cum
iniquis reputatus est. 29 Et praetereun-
tes blasphemabant eum, mouentes ca-
pita sua, & dicentes, Vah qui destruit
templum

Mat. 27. c. 27
Ioh. 19. a. 2

Mat. 27. d. 11
Luc. 23. d. 6

Mat. 27. d. 31
Luc. 23. d. 33
Ioh. 19. c. 17

Mat. 27. d. 31
Luc. 23. d. 34
Ioh. 19. d. 21

Isa. 53. d. 13

Ioh. 2. c. 19.
destruis
M. S. R.

templum*, & in tribus diebus ²edificat:
 30 saluum fac temetipsum descendens de
 cruce. 31 Similiter & summi sacerdo-

tes illudentes, ad alterutrum cum Scri-
 bis dicebant, ³Alios saluos fecit, seipsum
 non potest saluum facere. 32 ⁴Christus
 rex Israël descendat nunc de cruce: vt
 videamus & credamus. Et qui cum eo
 crucifixi erant, conuitiabantur ei.

33 Et facta hora sexta, ⁵tenebræ factæ
 sunt per totam terram vsque in horam
 nonam. 34 Et hora nona exclamauit
 Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi,
 lamma sabachthani? quod est interpreta-

Dum, Deus meus, Deus meus, vt quid
 dereliquisti me? 35 Et quidam de cir-
 cunstantibus audientes, dicebant, Ecce,
 Eliam vocat. 36 Currens autem vnus,
 & implens spongiam aceto, circumpon-
 ensque calamo, potum dabat ei, dicens,
⁶Sinite: videamus si veniat Elias ad de-
 ponendum eum. 37 Iesus autem ⁷emissa
 voce magna expirauit. 38 ⁸Et velum
 templi scissum est in duo, à summo vs-

que deorsum. 39 Videns autem centu-
 rio qui ex aduerso stabat, ⁹quia sic cla-
 mans expirasset: ait, Verè hic homo fi-
 lius Dei erat. 40 ¹⁰Erant autem & mu-

Y 2 lieres

rem non casu geri, sed diuino consilio, atque inter expirantem illum
 tellexit. ¹ Erant autem & mulieres.] honestæ & fide dignæ, quæ & obseruare potuerunt & testari quæ ge-
 serentur, omnia, quippe quæ magno studio tenebantur erga Iesum, quem secutæ fuerant à Galilæa. Et quæquam
 magno dolore afficerentur, tamen Iudæorum metu non tenebantur: quoniam tunc omne odium in Iesum &
 discipulos feruebat. illæ non adeo erant notæ Iudæis; quia dudum ex Galilæa venerant cum aliis, festi celebra-

a *Alios saluos fecit.*] Facile malitiosi
 ministri populo imponunt præsen-
 rerum statu obiecto: nam vulgus præ-
 teritorum beneficiorum & gestorum
 maximè laudabilem, facile obli-
 uiscitur.

b *Christus rex Israël.*] Sacerdotum &
 Scribarum sententia valere videbatur
 tunc apud populum, qui facile cre-
 dere possent illud debere esse vnum ex
 signis Christi regis Israël. quod si non
 præstaret Iesus, non esset credendus
 Christus.

c *Et qui cum eo crucifixi erant.*] Hæc no-
 tatio non ad personas, sed ad cõditio-
 nem referenda est. Namque ex Iatro-
 nibus alter tantum conuictus est Ie-
 su, suo & socii nomine, cum diceret,
 Saluum fac temetipsum & nos. alter
 autem restitit socio conuictanti, & se
 Iesu commendauit. Est itaque Euan-
 gelistæ consiliu ostendere, Iesum fuisse
 illum ab omni hominum genere,
 summorum, vt Sacerdotum & Scri-
 barum; imperitorum ac vulgi, vt præ-
 terentium; & pessimorum quoque,
 vt latronum etiam in cruce pendenti-
 um. Hoc rectè significatur ab aliis
 Euangelistis.

d *Tenebræ factæ sunt.*] quæ testantur
 potestatem tenebris tunc fuisse permis-
 sam aduersum lucem: ideoq; illa tam
 horrenda & nefaria in illis horis geri,
 per tenebrarum harum retores &
 ministros.

e *Sinite, videamus.*] Alij retinere vo-
 luerunt hunc militem, volentem propi-
 nare Iesu acetum, mortis acceleran-
 de causa: monentes vt expectaret, an
 Elias venturus esset ac liberaturus Ie-
 sum. Sed ille respondit, se malle propi-
 nare, vt videret an venturus esset
 Elias. nam quò citius ille esset mori-
 turus, eò maturius oporteret Eliam
 adesse.

f *Emissa voce magna.*] iterum clamás,
 Pater, in manus tuas, &c.

g *Et velum templi scissum est.*] Magna
 significatione iræ diuinæ iam placatæ,
 & aditus hominibus ad diuinæ con-
 sortium consuetudinis & familiarita-
 tis ac filiationis patefacti.

h *Quia sic clamans expirasset.*] eodem
 momento horæ, quo spiritum suum
 Deo commendasset, idque tanto cla-
 more, vt omnem vitæ vim adhuc re-
 tinere, idque vltra omne aliorum ho-
 minum exemplum, videretur, agnouit
 virtutem in illo diuinam, agnouit
 ac Deum ipsum maximè conuenire in-

* Dei o.
 recedificas
 M. S. R.

Psal. 21. a. 1.
 Mat. 27. c. 46

Psa. 68. c. 22

Mat. 27. f. 55

lieres délonge aspicientes : inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacóbi minoris & "Ioseph' mater, & Salóme:

⁴¹ * & cùm esset in Galilæa, sequebantur eum & ministrabant ei, & aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Ierosoly-

mam. ⁴² Et cùm iam serò esset factum (quia erat Parasceue, quod est ante sabbathum) ⁴³ vênit Ioseph ab Arimathea nobilis decurio, ^k qui & ipse erat expectans regnum Dei: & ^l audacter introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu.

⁴⁴ Pilatus autem ^m mirabatur si iam obiisset. Et accersito centurione, interrogauit eum si iam mortuus esset. ⁴⁵ ⁿ Et cùm cognouisset à centurione, donauit corpus Ioseph.

⁴⁶ Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum inuoluit sindone, & posuit eum in monumento quod erat excisum de petra, & aduoluit lapidem ad ostium monumenti. ⁴⁷ Maria autem Magdalene & Maria "Ioseph' ^o aspiciebant vbi poneretur.

CAP. XVI.

ET cùm transisset sabbathum, Maria Magdalene & Maria Iacóbi, & Salóme emerunt aromata, ^b vt venientes vngerent Iesum. ² Et valde mane vna sabbathorum, veniunt ad monumentum: orto iam sole. ³ Et dicebant ad inuicem, ^d Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? ⁴ Et respicientes "viderunt ^o reuolutum

k Qui & ipse erat expectans regnum Dei.] promissum olim à patribus, annuntiatum per Iohannem, & per Iesum aperitissime prædicatum, iamque in statu declaratum.

l Audacter introiuit ad Pilatum.] Quia expectabat regnum Dei, & permanebat in ea fide ac spe: neque, vt alij, turbatus erat ab expectacione propter illorum dierum turbacionem ac difficultatem.

m Mirabatur si iam obiisset.] tam citò obiisse mortem, quæ longior esse solet cruci affixis id autem vnum ex signis fuit, quibus ostensum est Iesum habere potestatem deponendi animam suam, & iterum sumendi.

n Et cùm cognouisset à Centurione] mortem Iesu, & quæ circa mortem obseruata fuerant.

o Quod erat excisum.] neque facile terrari aut aperiri à quoquam poterat, nisi per ostium ipsum, quod tamen maximo lapide conclusum est. Erat autè monumentum in cubiculo formam excisum.

CAP. XVI.

a Et cùm transisset sabbathum.] postridie sabbathi illius magni, qui vespero exorto finitur. illo enim tempore nihil agere fas erat. illa autem nocte, postquam sabbathum transisset, empta sunt aromata.

b Vt venientes vngerent Iesum.] quem sanctum Dei prophetam credebant, colebant, dignumque censebant illo honore sepulture honestissimæ, & officio graui & amantis animi atque pij erga Deum, eiusque prophetam sanctissimum cognitum.

c Et valde mane vna sabbathorum.] Totam hebdomadam à sabbatho ad sabbathum, Iudæi sic enumerant per dies: Sabbathum, vna sabbathi, secunda sabbathi, tertia sabbathi, quarta sabbathi, quinta sabbathi, sexta sabbathi, sabbathum rursus: & sic omnes hebdomadas: nam per synecdochen tota etiam hebdomada dicitur Sabbathum. Quod verò dicitur, Valde mane orto iam sole, sic exponimus, Valde mane surgentes. nam in media vrbe illæ erant hospites, petierunt sepulchrum: orto autem iam sole, peruenerunt eò.

d Quis reuoluet nobis lapidem.] Ignaræ enim erant custodiæ à Iudæis apud sepulchrum constitutæ, & sciebant se non posse sufficere ad deuoluendum lapidem tantum, quantum illæ, cùm siduo antè obseruassent, viderant.

^o Ioseph' o.s.
^o quæ R.C.I.
Luc. 8. u. 1.

Mat. 27. 5. 17
Luc. 23. 5. 30
Ioh. 19. 5. 18

^o Ioseph' o.s.

Mat. 28. u. 1
Luc. 24. 4. 1
Ioh. 20. 4. 1

^o vident
Ms. G.

reuolutum lapidē. Erat quippe magnus valde. ⁵ Et introeuntes in monumentum, viderūt iuuenem sedentem in dextris, coopertum stola candida: ⁶ & obstupuerunt. ⁷ Qui dicit illis, Nolite expauescere: Iesum quæritis Nazarenū, crucifixum: surrexit, non est hîc, ecce locus vbi posuerunt eum. ⁸ Sed ite, dicite discipulis eius ⁹ & Petro, quia ¹⁰ præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. ¹¹ At illæ exeuntes, fugerunt de monumento. inuaserat enim eas tremor & pavor: & nemini quicquam dixerunt. timebant enim. ¹² Surgens autem ¹³, manè, prima sabbathi, apparuit primò Mariæ Magdalène, de qua eiecerat septem dæmonia. ¹⁴ Illa vadens nuntiauit his qui cum eo fuerāt, lugentibus & flentibus. ¹⁵ Et illi audientes quia viueret, & visus esset ab ea, nō crediderunt. ¹⁶ Post hæc autem duobus ex his ambulanti- bus ostensus est ¹⁷ in alia effigie, euntibus in villam. ¹⁸ & illi euntes nuntiauerunt cæteris: nec illis crediderunt. ¹⁹ Nouissimè ²⁰ recumbentibus illis vndecim apparuit: & ²¹ exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, quia iis qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. ²² Et dixit eis, Euntes in mūdum vniuersum prædicate Evangelium ²³ omni creaturæ. ²⁴ Qui crederit & baptizatus fuerit, saluus erit.

a *Introentes in monumentum.*] Totus hortus dicitur monumentum, aut certe sepulchrum circa sepulchrum.

b *Et obstupuerunt.*] subita & inopinata visiois nouitate, & magno splendore iuuenis à se visi. Sedebat autem ille super lapidem reuolutū à dextris sepulchri.

c *Nolite expauescere.*] Sumus omnes eiusdem studij & vos & ego: eiusdem causa quæ vos quæritis, ego hîc sum: qui vobis quid quæritis indicem, & quid actura sitis, exponam: Ille qui crucifixus fuerat, mortuusque adhuc à vobis existimabatur, surrexit. *Ecce locus vbi posuerunt eum,* vacuus vobis conspicitur. Neque iam vobis hîc herendum expectandumve est, sed ite.

d *Et Petro.*] qui non, vt Iudas, desperatione actus, sed fide benignitatis Dei ac Iesu Christi firmatus, veniam sibi concessum iri sperabat: neque ab aliorum discipulorum consortio discesserat. Dicite etiam ei nominatim ex me, quia *præcedit vos in Galilæam.* vt cognoscant ille & omnes penitentiæ suæ rationem habitam esse, quæ & Deo placuerit & angelis.

e *Inuaserat enim eas tremor & pavor.*] Velut attonitæ erant tantarum rerum magnitudine: & non audebant proficere ea, quorum causa ipsæ in extasi erant. Itaque hoc testimonium primum ipsis periculo etiam factō, manifestatum ipsæ secum conuectunt. timebant enim, vt qui res maximas, & vltra humanam sortem viderint vel audierint, qui & ipsi magnitudinē earum admirantur, trementes: & aliis indicare non audent, ne videantur vani aut alienati mente. Sed ille ipsarum terror faris magnum argumentum erat magnæ rei, quæ ipsas tantū turbasset.

f *Surgens autem.*] Cum primum surrexisset, apparuit primò illi Mariæ, de qua eiecerat septem dæmonia.

g *Illā vadens nuntiauit his qui cum eo fuerant.*] Petro & Iohanni præcipiē, cum aliis.

h *In alia effigie*] peregrini. *Recumbentibus illis.*] dum adhuc essent in sermone de testimonio duorum qui nuper venerant, & narrauerant illum sibi visum & cognitum.

k *Exprobrauit incredulitatem.*] Iam enim illius resurrectio quatuor argumentis constabat ipsis, Angelorum visio, pavor mulierum, Magdalene affirmatione, & duorum fratrum testimonio, longa narratione exposito.

l *Omni creaturæ.*] omnibus hominibus: nam omnibus assertur bonus nūtius: neque negabitur eius virtus cuiquam, qui obieci non opponat.

m *Qui crederit & baptizatus fuerit.*] baptisimo Christi intellige.

Mat. 28. d. 1
Luc. 24. a. 4
Ioh. 20. c. 12

a præcedet
MS. q. B.
Mat. 26. c. 32
Ioh. 14. c. 28

a Iesus M. S.
B. R. G.
Ioh. 20. d. 16
Luc. 8. d. 2.

Luc. 24. b. 13

Luc. 24. c. 16
Ioh. 20. c. 19.

Mat. 28. d. 19

Y 3 qui

n *Qui verò non crediderit.*] eo modo quo credere oportet, fide viva, quæ per charitatem operatur. nam hoc præstare debet omnis qui Euangelium in suam salutem excipiunt.

o *Signa autem eos qui crediderint.*] Non solum sicut participes regni celorum, sed erunt etiã præcones veritatis meæ, & ministri ac prædicatores Euangelij: obtinebunt varias grauarum diuinitus ad confirmationem Euangelij.

p *Linguis loquentur nouis.*] Dei dono acceptis, sine humano præceptore, ac sine exercitatione.

q *Super ægros manus imponent.*] Omnia signa in vniuersum, quia salutaria erunt & vtilia, testabuntur Euangelij vtilitatem maximam hominum generi allatam.

r *Et Dominus quidem Iesus.*] iam declaratus Dominus, & accepta potestate omni in cælo & in terra, postquam locus est eis, ea præcipiens ac promittens quæ exposita iam sunt, vt rata esse Deo patri ostenderet, aperitissimè illam potestatem; quam in cælo se habere dixerat, in terras è cælo mittendo Spiritu sancto ostensurus, assumptus est in cælum videntibus illis.

s *Et sedit à dextris Dei.*] Potentiam, auctoritatem, & virtutem diuinam, eamque dexterrimã & efficacissimam, perpetuam certamque sibi esse ostendens, Spiritu sancto in discipulos misso, qui fuit manifestum signum, quo probatum ipsis fuit illum sedere à dextris.

t *Illi autem profecti.*] Postquam re ipsa & Spiritu sancto accepto cognouerunt eum sedere à dextris Dei, prædicauerunt illud bonum nuntium, vbique Iesu Domino in ipsis existente & cooperante: & illis signis, quæ ipse noscenda prædixerat, sequentibus.

n qui verò non crediderit, cõdemnabitur.

17° Signa autem eos qui crediderint hæc

sequentur: In nomine meo dæmonia eii-

cient, **18** Linguis loquentur nouis,

18 Serpentes tollent, Et si mortiferum quid bi-

berint, non eis nocebit, **19** Super ægros

manus imponent: & bene habebunt.

19° Et Dominus quidem Iesus postquam

loquutus est eis, assumptus est in cælum,

& **20°** sedit à dextris Dei. **20°** Illi autem

profecti prædicauerunt vbique: Domino

cooperante, & sermonem confirmante

sequentibus signis.

Romæ M. D. LXXII. Mense Augusto.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS
PLANTINVS ARCHITYPOGRA-
PHVS REGIVS ANTVERPIÆ,
ANNO M. D. LXXV.

